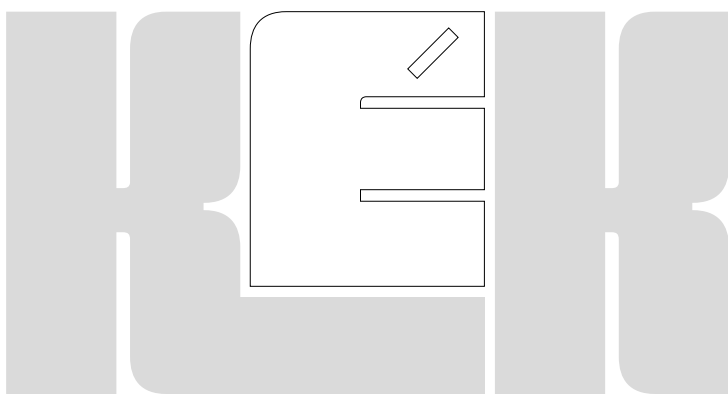
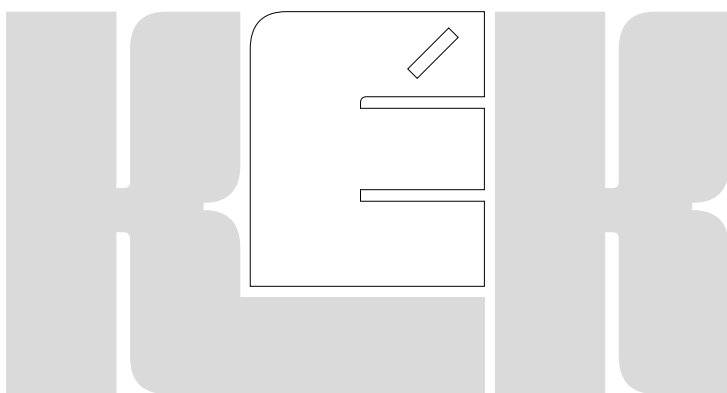

Kultúra és Közösség

művelődéstudományi folyóirat

Társadalmi innováció és
közösségi tanulás

Kultúra és Közösség

művelődéstudományi folyóirat

Lapunk szerkesztősége az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézetében működik.

Nemzeti Kulturális Alap

Támogató: Nemzeti Kulturális Alap Folyóirat Kiadási Kollégium

Eszmei támogató: Magyar Szociológiai Társaság, Magyar Kulturális Antropológiai Társaság

Számunk összeállítása Tibori Timea és A.Gergely András munkája. A tematikus Tanulmányok, Esettanulmányok és

Szemle blokkok kialakításában szerkesztői főszerepet vállalt Boros Julianna és Márkus Edina.

Számunk illusztrációihoz a Fortepan.hu szíves segítségére hagyatkoztunk, melyet köszönünk.

Grafikák: Handó Péter

Főszerkesztő: Tibori Timea

Főszerkesztő-helyettes: A.Gergely András

A szerkesztőbizottság tagjai:

A.Gergely András, Paksi Veronika, Pataki Gyöngyvér, Szász Antónia, T. Kiss Tamás

Tanácsadó Testület: Boga Bálint Dr., Falus András akadémikus, Fülöp Márta DSc, Jászberényi József PhD,

Karbach Erika könyvtáros, Koncz Gábor PhD, Kraiciné Szokoly Mária PhD, Melegh Attila PhD,

Murányi István PhD, Neményi Mária DSc, Papp Richárd PhD, Szabó Ildikó DSc, Szilágyi Erzsébet CSc,

Tárnóczy Mariann /MTA/

Szerkesztőség címe:

MTA TK SZI

1096 Budapest, Haller u. 88.

+3630 99 00 988

www.kulturaeskozossege.hu

Kiadja: Belvedere Meridionale

www.belvedere.meridionale.hu

Nyomdai kivitelezés: s-Paw Bt., 6794 Üllés, Bem József u. 7.

www.s-paw.hu

Felelős vezető: Szabó Erik

ISSN 0133-2597

A lap előfizethető és megrendelhető a következő e-mail címen: terjesztes@belvedere.meridionale.hu

A lap ökotudatos szellemben készül.

TARTALOMJEGYZÉK

HIERARCHIA ÉS KOMMUNIKÁCIÓ A VEZETŐKÉPZÉSBEN / TANULMÁNYOK

Kozma Tamás: <i>A társadalmi innováció értelmezései</i> DOI 10.35402/kek.2019.1.1	5
Forray R. Katalin: <i>Szervezeti innováció és szakképzés</i> DOI 10.35402/kek.2019.1.2	13
Márkus Edina – Teperics Károly – Márton Sándor: <i>A tanuló közösségek vizsgálata – módszertani háttér</i> DOI 10.35402/kek.2019.1.3	21

ESETTANULMÁNYOK

Boros Julianna – Gergye Eszter – Lakatos Tímea: <i>Közös Érték – közösségi és kulturális tanulás Tésenfán</i> DOI 10.35402/kek.2019.1.4	27
Ragadics Tamás: <i>Helyi társadalom, lokális kezdeményezések Drávafokon – Községi és kulturális tanulás egy ormánsági mikroközpontban</i> DOI 10.35402/kek.2019.1.5	43
Hegedűs Anita: <i>A Makói járás helyzete a kulturális és a közösségi tanulás tekintetében – Földeák</i> DOI 10.35402/kek.2019.1.6	51

SZEMLE

Gyuris Ferenc: <i>Kozma Tamás és munkatársai: Tanuló régiók Magyarországon – Az elmélettől a valóságig</i> DOI 10.35402/kek.2019.1.7	67
Erdei Gábor: <i>Tanulás mindenhol és mindenkor? – Mit mond erről a Classification of Learning Activities (CLA) Eurostat kézikönyv</i> DOI 10.35402/kek.2019.1.8	71
A.Gergely András: <i>Többség, kisebbség, identitás, tudás – határok nélkül. Takács Tamara kötetéről</i> DOI 10.35402/kek.2019.1.9	73
Vukov Anikó Veronika: <i>Ökofalu – sokterepűen. Farkas Judit: Leválni a köldökszinóról. Ökofalvak Magyarországon</i> DOI 10.35402/kek.2019.1.10	77
Szabó Miklós: <i>Hálózati szomszédságok – kapcsolódó közösségek Patrick Purcell szerk. Networked Neighbourhoods</i> DOI 10.35402/kek.2019.1.11	79

MŰLT – JELEN

A.G.A.: <i>Csákó Misi – aki volt, maradt, s lesz (1941–2019)</i> DOI 10.35402/kek.2019.1.12	83
--	----

Tibori Timea: <i>Dr. Kárpáti Zoltán tudományos főmunkatárs emlékezete</i> DOI 10.35402/kek.2019.1.13	85
Harcza István: <i>Megalakult a Gazsó Ferenc Társadalomtudományi Társaság</i> DOI 10.35402/kek.2019.1.14	91
Szerzőink.....	97
TIT Stúdió Egyesület „Harmonizációs programok”	101
Vedd meg, véd meg! Filmvilág	102

A TÁRSADALMI INNOVÁCIÓ ÉRTELMEZÉSEI

[DOI 10.35402/kek.2019.1.1](https://doi.org/10.35402/kek.2019.1.1)

Absztrakt

A „társadalmi innováció” négy megközelítését mutatja be a szerző. (a) A társadalmi innovációt le lehet írni problémamegoldó folyamatként. A közösségeket külső katasztrófák érik, és ők új eljárásokkal oldják meg az okozott problémákat. (b) A társadalmi innovációt meghatározhatjuk úgy is, mint közösségi tanulási folyamatokat. Új problémamegoldó eljárásokat kell fölfedezniük a közösségeknek és vezetőiknek. A közösségnek az a képessége, hogy új problémamegoldásokat tanuljon meg – ez az innovációk „társadalmi szövege”. (c) Szervezeti szempontból a társadalmi innováció a közösség stabilizáló és progresszív erőinek sikeres együttműködése. Mindkét tendencia nélkülözhetetlen, bár ellentétesek egymással, és együtt kell működjenek a társadalmi innovációban. (d) A társadalmi változás is meghatározható úgy, mint innovációk láncolata, amelyekben a „helyi hősök” vállalnak vezető szerepet. Magyarország és Kelet-Közép-Európa közelmúltbeli története (az 1989/90-es fordulat) az egyik példa arra, miként vezet az innovációk láncolata politikai átalakuláshoz.

Abstract

Four approaches to the concept ‘social innovation’ are offered in the paper. (a) Social innovations can be described as problem-solving processes. Communities are challenged by catastrophes from outside, and they meet these challenges with new problem-solving activities. (b) Social innovations can also be defined as community learning processes. New problem-solving methods have to be discovered and learned by the communities and their leaders. The ability of a community to learn new problem-solving methods is the ‘social fabric’ of innovations. (c) From the organisational view, social innovations are the successful cooperations between stabilisation and progressive forces in a community. Both tendencies are unavoidable though opposite ones that have to cooperate for

social innovations. (d) Social transformation can be defined as a chain of innovations, where ‘local heroes’ take the leading role. Recent history of Hungary and East-Central Europe (the political transition of 1989/90) shows an example for the chain of innovations that ended up in political transformations.

1. Bevezetés

A gazdasági innovációknak nagy, domináns irodalma van; ebből az irodalomból azonban hiányzik a társadalmi dimenzió (Polónyi 2018). Nincs innovatív munkahely, innovatív szolgáltatás ott, ahol egyébként a település, a térség stagnál. Az innovatív gazdasági szféra természetesen emeli a környezetét; az innovatív társadalmi és kulturális környezet viszont megágyaz az innovatív gazdaságnak. A társadalmi innovációk nem föltétlenül visznek el innovatív gazdaság odatelepedéséhez; innovatív gazdaság azonban nincs innovatív társadalmi környezet nélkül.

Eddig jutottunk a társadalmi innovációk összegyűjtésében az általunk tanulmányozott esetek alapján (Márkus 2019). Most szeretnénk összefoglalni mindazt, amit a társadalmi innovációk természetéről megtudtunk. Erről szól ez az írás. A társadalmi innovációt először, mint problémamegoldást fogjuk bemutatni. Nincs innováció probléma nélkül – ráadásul olyan probléma nélkül, amelyet új ismeretekkel és tudásokkal lehet csak megoldani. Másodszor, a társadalmi innovációt, mint közösségi tanulást fogjuk föl. Társadalmi innováció akkor keletkezik, amikor a közösség meghatározó csoportjai tanulni kezdenek, tanuláson egyetemes társadalmi tevékenységet értve (Kozma és mtsai 2015:177-204). Harmadszor, azal kísérletezünk, hogy a társadalmi innovációkat, mint szervezeti megújulást értelmezzük (Étzioni 1968; Kozma 1985:33-49; Kozma 2006:29-42). Végül a társadalmi innovációkat a nagytársadalmi változások kisebb, rövidebb, empirikusan is kutatható mozzanataiként mutatjuk be (Kozma 2004:78-90).

2. A társadalmi innováció, mint problémamegoldás

A LeaRn-kutatás ún. „negyedik pilléréként” a közösségi tanulást mutattuk be. Az ott tanulmányozott esetek azt mutatták, hogy a közösségi tanulás akkor indul meg – a közösség azáltal válik „tanulóvá” –, ha valami nagy, egyetemes, egzisztenciális kihívás éri; például természeti katasztrófa, gazdasági válság, politikai fordulat. (A vonatkozó nemzetközi irodalom is elsősorattal köti a közösség tanulását a természeti katasztrófákhoz, ezen keresztül pedig a környezetvédelemhez, lásd Forray 2017). Alább összefoglaljuk azt, amit a közösségi tanulásról mint problémamegoldásról korábban már elmondtunk (Kozma és mtsai 2015:177-204).

A közösséget nagy kihívás éri, katasztrófa fenyegeti (pl. árvíz, váratlan történeti-politikai fordulat, váratlan hatósági döntések, kisajátítási kampányok, intézménybezárások, pénzelvonás és így tovább). A kihívás akkora – akkorán szokott bizonyulni –, hogy mindenki – de legalábbis egyre többen – a saját bőrükön tapasztalják a fenyegetést. A lakók, az egy helyben élők mind többen kezdik érezni, hogy ez nemcsak elvont fenyegetés, valahol rajtuk kívül, tőlük távol, hanem őket személyesen kezdi veszélyeztetni. A növekvő fenyegetésnek ez a csúcspontja: amikor mindenki átéli, hogy tenni kell valamit. Másként nem lehet: együttesen.

- A közösség „alulról” szerveződik – de persze a valóságban ilyen nincs. Mindig vannak hangadók és szervezők, akik fölismerik, néven nevezik és megfogalmazzák a problémát. A lényeg, hogy nevesítsék és kimondják a fenyegetést, amelyet a közösség tagjai – talán különbözőképpen – már eddig is éreztek. A probléma tudatosítása és egységes fölismerése a második lépés.
- A problémának nemcsak egy megfogalmazása lehetséges, hanem egyszerre több is. A közösség hangadói akár vetélkedhetnek is egymással, hogy ki miben látja a veszélyhelyzet okát, ki hogyan fogalmazza meg a közösség problémáját. Sem a közösség nem egységes, sem pedig a hangadói nem azok. Versengésük megbéníthatja a közösséget. De ha a veszély olyan nagy, hogy azonnali cselekvést kíván, akkor ez inkább a megoldások közötti versengés marad, s ez előre viszi az ügyet.
- A megoldások, amelyek fölvetődnek, rendszerint kétfélék. A hagyományosan bevált megoldások és azok szószólói vannak az

egyik oldalon. Mellettük szólnak a tapasztalatok és az, hogy a hagyományos megoldásokat már sokan ismerik a közösségből. Tudják, mit kell ilyenkor tenni, és belátják a várható eredményeket is (pl. homokzsákokat kell ilyenkor a gátra hordani; vizet kell a tűzre hordani, kikapcsolni az áramszolgáltatást). A másik oldalon meg azok csoportosulnak, akik szerint ezt a válságot már nem lehet a szokott módon megoldani. Az árvíz magasabb, a tűz viharosabb, a megvont támogatások miatt a válság már a mindennapi életünket fenyegeti. Valami újat kell kitalálni. Ami kockázatos persze, mert mi van, ha nem válik be. A kudarc mindnyájunkat elpusztíthat – de ha sikeres a kezdeményezés, nem egyszerűen megmenekülünk, hanem valami újdonsággal gazdagabbak leszünk.

- Az új, idegen fenyegetés legyőzéséhez új tudások kellenek: új eszközök, amiket nem próbáltak még ki, új ismeretek, amelyeket a közösségen belül csak kevesen ismernek, vagy senki; új eljárások, módszerek, kompetenciák, amelyeket gyorsan be kell szerezni, el kell sajátítani, meg kell tanulni. Minél többeknek, minél gyorsabban. A probléma megoldása tanulást igényel. Gyors és eredményes tanulást, minél tágabb körökben.
- Ha az újtók kudarcot szenvednek, akkor a közösségi tanulás meghiúsul, és akik propagálták, kudarcot vallanak. Helyreáll a megszokott rend. A társadalmi tapasztalat a bölcséket igazolta, s a közösség ismét visszatérhet megszokott életéhez. Az újtók pedig vagy visszavonulnak, vagy nem találják a helyüket többé a közösségben.
- Ha azonban az újtóknak sikerül megoldani a problémát, akkor az ő csoportjuk kerekedik felül a közösségben, s a hagyományos tapasztalatokat propagálók szorulnak háttérbe. Ekkor a közösség tágabb köreiből is megértik, hogy valami megváltozott körülöttük, valami újat kellett és kell csinálni. Új világ következett be, még ha csak kicsinyben is. Családi és társadalmi történeteikben visszatérnek majd a nagy válságra, amely kizökkentette őket a stagnálásból. A nagy válság a történeteikben él majd tovább.

A „problémamegoldó tanulás” – tanulás egy-egy probléma megoldása révén – régóta ismert a pszichológiában és a pedagógiában. Ez valami ha-

sonló, mint ami ilyenkor lejátszódik a közösségben. Csupán a dimenziói különböznek; egy matematikai feladvány és egy árvízi fenyegetés különböző nagyságrendek. Az egyének azonban, akik részt vesznek benne, ha sikeresek, megtapasztalhatják a sikert is, meg azt is, ahogy egy-egy csoport tagjai egymást támogatják. A problémamegoldás közös tevékenység, amelynek révén – egy közösségi méretű válság hasadékaiban – föltárul az egzisztenciális bukás vagy éppen a jövő ígérete.

Amit korábban a közösségi tanulásról mondtunk – a LeaRn-kutatás keretében –, azt most kiegészítjük azzal, ahogy egy-egy társadalmi innováció végbemegy. A társadalmi innováció – ahogy ebben a kutatásban (LearnInnov) értelmezzük a kifejezést – problémamegoldás. Innováció ott keletkezik, ahol probléma van, amelyet meg kell oldanunk. Megpróbálhatjuk a hagyományos úton, hagyományos módokon, amelyek eddig beváltak. Sikerüket eddigi tapasztalataink garantálják. Az ilyen problémamegoldás azonban csupán a tapasztalatokat erősíti meg, az újítás esélyét nem hordja magában. A hagyományos úton megoldott probléma megerősíti a közösséget. Garanciát jelent a múltra nézve – de nem garancia a jövőre. Jó, ha a problémák a megszokottak – de csődöt mondhat, ha valami új fenyeget.

Innováció akkor keletkezik, amikor a régi módon a közösség már nem képes megoldani a problémáját, és a probléma megoldásához kitalál – felfedez, eltanul, lemásol, kialakít – valami újat. Ez az új, amelyet a közösség kialakít és sikeresen alkalmaz, az a bizonyos „társadalmi innováció”. Föltétele, hogy új legyen, hogy sikeresen alkalmazzák, hogy mindenki (vagy egyre többen) elfogadják, és hogy beilleszkedjék a közösség tudásai közé. Válgják a közösségi tudás részévé, amit a visszaemlékező történetek örökítenek meg és adnak tovább.

Ebből persze az is látható, hogy az innovációnak fönnttarthatónak kell lennie. Ha csak véletlenül sikerül vele megoldani a problémát, akkor hamar kimúlik a köztudatból, elfelejtik, sőt meg is gyűlöltetik. De mert a köztudat részévé vált, természetesen bekerül az eddigi közösségi hagyományok közé. És bár gazdagította a közösség tudását új eljárással, módszerrel, kompetenciával, a történelem során a legutóbbi sikeres innováció is úgy jár, mint a korábbiak: részévé válik a hagyományos tapasztalatoknak. Amelyeket majd meg lehet, sőt meg is kell haladni.

Ezt nevezhetjük a társadalmi innovációk dinamikájának. Megjelenésükkel, elfogadásukkal megemelik a közösséget; elfogadottságukkal pedig

magasabb szinten stabilizálják. De az újításoknak folytatódniuk kell ahhoz, hogy a közösség maga is új minőségre emelkedjék.

3. A társadalmi innováció, mint közösségi tanulás

Innováció ott keletkezik, ahol problémát kell megoldani; de megjelenésekor és elterjedése következtében az egész közösség tanul. Ezt neveztük korábbi kutatásaink során „közösségi tanulásnak”, s akik így tanultak, azokat „tanuló közösségeknek”. A „közösségi tanulás” (*community learning*) kifejezést az angol nyelvű szakirodalomban rendszerint szűkebb értelemben használják: egyszerűen „iskolán kívüli” tanulásnak. A nemzetközi szakirodalom a közösségi tanulás helyett ezért inkább használja a társadalmi tanulás (*social learning*) kifejezését, bár ennek erős áthallása van a Bandura-féle *social learning*-gel, amely eredetileg a pszichológiában használatos fogalom. Így vagy úgy: a közösségi / társadalmi tanulás azt a folyamatot jelzi – arra a folyamatra alkalmazzuk kutatásainkban –, amely egy új problémamegoldás felfedezése és elterjesztése között végbemegy. Ha mindenki kezében könyv van, mint régi iskolai képek mutatják, vagy mindenki a mobiltelefonját böngészi a buszra várakozva, az még nem közösségi / társadalmi tanulás, csupán tömeges könyvhasználat, mobilhasználat. A közösségi tanulásnak más jellemzői vannak.

Az egyik jellemzője a tág értelemben vett tanulás, mint társadalmi tevékenység. A valóságban életünk teljes hosszában és teljes keresztszintjében tanulunk, még ha nem tudatosítjuk is. A gyerekek a téren, a mobilozók a metrón, a segítséget kérők a Google-on vagy a telefonboltokban, az új reklámokkal találkozók, az idegeneket megszólítók, a helyes viselkedést ellesők, az új ízekkel ismerkedők – mind-mind „tanulók”. Ha nem is a szó hagyományos, iskolás értelmében, de mindenképp a szó eredeti értelmében: megtudnak valamit, amit eddig még nem tudtak, ami számukra új.

A közösségi tanulás másik jellemzője – ezért is nevezzük annak – az, hogy közösségben történik. Hosszan lehetne bizonygatni – megtettük másutt (Kozma 2018) –, hogy a tanulás sohasem individuális, hanem mindig közösségben megy végbe. Ez akkor is igaz, ha egyedül ülünk egy könyv fölött vagy a mobilkészletünkkel; amikor a legkevésbé sem hiányzik a társaság. Ezt persze átvittén kell érteni: az individuális tanulás (memóriánkba gyűjtése va-

laminek, ami nekünk új) nem más, mint valami újnak a beillesztése oda, amit már eddig megtanultuk – valakiktől, valamikor, valahol. A közösségi tanulás nem elvont és elméleti, hanem mindig térben és időben zajlik, ahol mások vannak körülötünk, és ezek a mások viszonyulnak hozzánk és a mi tanulásunkhoz. Arról már nem is szólva, hogy a rejtvényfejtés (problémamegoldás) mennyivel gyorsabb és eredményesebb csoportban, mint egyénileg, sőt még az emlékezetbe vésés is akkor megy igazán, ha „tanítva tanulunk”. A modern társadalmak és oktatási intézményeik (tesztjeik, ellenőrzéseik) hátterbe szorították a tanulásnak ezt az eredeti és hatékonyabb formáját. De a munka közbeni tanulás során csakúgy, mint a tanuló közösségekben (tanuló körök, kooperatív tanulás) folyó tanulás során a tanulás teljesebb és eredetibb gyakorlata jelenik ismét meg. A közösségekben folyó tanulás azonban nem csak ősi tapasztalat; modern társadalmunk épp úgy jelen van. Például a közösségi szoftverfejlesztésben, vagy a közösségi problémamegoldásokban (*brainstorming*).

A közösségi tanulás spontán és autonóm. Vagyis a tanulók önként (vagy éppen önkénytelenül) kezdeményezik, és eredetileg maguk irányítják. A kívülállók persze irányíthatják azzal, hogy feltételeket szabnak a tanulóknak – például jutalmaznak, büntetnek. De, mint tudjuk, kényszeríteni senkit nem lehet arra, hogy megtanuljon és tudjon valamit. A tanítás – a tanulás másik pólusa – csak akkor válik hatásossá, amikor a tanuló keresi meg a tanítót, és mintegy „rácsatlakozik”. Amiből ismét látszik, mennyire közösségi cselekvés maga a tanulás.

A „spontán” és „autonóm” tanulás a közösség struktúrájának tükröződése. A spontán tanulás – azaz a tanuló egyén és közösség tanulása – azt jelenti, hogy saját kezdeményezésből tanulnak valakik, nem pedig külső erőktől serkentve-kényszerítve. A spontán tanulás a közösség titkos fegyvere a túlélésért és felülkerekedésért vívott harcban. Nem azt (nem csak azt) tanulja meg, amit mások előírtak a számára, amit mások kezdeményeztek; sokkal inkább azt, amivel igazodni tud, versenybe szállhat, győzedelmeskedhet. Az autonóm – tehát önállóan kezdeményezett – tanulásban ugyancsak a tanulók és környezetük viszonya tükröződik vissza. Az hangsúlyozódik, hogy a tanulás (mint életet átfogó, túlélést biztosító) tevékenységet végső soron az kezdeményezi és irányítja, aki tanul. S nem azok, akik megpróbálják rávenni a tanulásra.

A közösségi tanulás negyedik jellemzője, hogy célja és értelme van. A tanulás alapvető célja – akár

a végső értelme is – az, hogy a tanulók beilleszkedjenek közösségükbe, átvegyék intézményeit, mintáit, értékeit és szankcióit, azaz a kultúráját. Más helyütt (Kozma 2001:43-69) igyekeztünk megfogalmazni ennek a beilleszkedésnek a dialektikáját. Ebben az értelemben maga a szocializáció is tanulás beilleszkedők és befogadók részéről egyaránt; amelynek eredményeképp a közösség új tagokkal gyarapszik, miközben a beilleszkedők mintegy tökörben megismerik önmagukat és saját tudatukra ébrednek.

Amikor azt mondjuk, hogy az innováció lényegében közösségi tanulás, akkor mindezt összefoglalóan mondjuk. A társadalmi innováció problémamegoldással kezdődik, elfogadása, elterjedése és (vissza)hatása a társadalomra a közösségi tanulás révén megy végbe. Az innováció kezdőpontja a problémamegoldás, megvalósulása pedig közösségi tanulás révén megy végbe. Az innovációt a probléma megoldása pattantja ki és a közösségben folyó tanulás valósítja meg. Ha „társadalmi innovációt” mondunk, problémamegoldást értünk rajta, amelyet a közösségi / társadalmi tanulás támogat.

4. A társadalmi innováció, mint szervezeti átalakulás

Amikor „közösségi tanulást” mondunk, csoporttanulást értünk rajta. A közösségi tanulás mindig adott térben és időben zajlik le; így kapja meg értelmét a társadalmi innováció (nem akármit és akárhol, hanem adott térben és adott időben innoválunk, mivel a közösség adott helyen és időben mérkőzik meg azokkal a kihívásokkal, amelyek őt épp akkor és épp ott érik). A közösségi tanulás mechanizmusát vizsgálva eljutunk az ún. csoporttanulás és szervezeti tanulás kettősségéig és dinamikájáig.

A csoporttanulás a csoportokban lejáró folyamat, és mint a csoport, a benne folyó tanulás sem hierarchizált. Ez annyit jelent, hogy minden csoporttag folyamatosan tanul; miközben minden csoporttag egyszerre válik tanítóvá is. Tehát a „tanuló” és a „tanító” szerepei folyamatosan és kölcsönösen cserélődnek. Csoportban folyó tanuláskor nincs előírt tananyag – a „tananyag” a csoport által birtokolt kultúra (intézmények, magatartások, normák, értékek és szankciók). Az, amit főt a közösségi tanulásról mondtunk, a földrajzi térben és a történelmi időben lezajló csoporttanulás. A csoporttagok a csoport kultúráját tanulják meg, és ahhoz járul-

nak hozzá, mégpedig spontán és autonóm módon. Ezért válhat a közösségi tanulás a társadalmi innovációk „szövetévé”.

De már a kezdet kezdetétől – egy csoport (közösség) kiformálódásától – megjelennek a stabilitás erői, amelyek a csoportot a szervezethez felviszik. Ahhoz, hogy a csoportban a tanulni- és tudnivalók megerősödjenek, állandósuljanak, magának a csoportnak kell megszerveződnie és állandósulnia. Ez fokozatosan megcsontosítja a csoportot: kirajzolódnak és egyre erőteljesebbé válnak látens struktúrái, amelyeket az ugyancsak mind láthatóbbá váló hálózatok, majd hierarchiák fognak össze. Ennek az átalakulásnak a révén válik a csoport szervezetté, a csoporttanulás pedig ún. szervezeti tanulássá. A szervezeti tanulás során fokozatosan különvlik a tanuló szerepe a tanítótól, ami a hierarchiában egyenlőtlen elhelyezkedést jelent. A tanító, aki tud valami fontosat, följebb van a hierarchiában, mint a tanuló, aki viszont rászorul a tudásra, és ezzel a hierarchiában lejjebb kerül. S a tananyag sem úgy a kultúra általánosan – hanem azok a tudások, amelyek a sikeres problémamegoldáshoz kellenek, s amelyeket a szervezetben fölül elhelyezkedők tudnak, az alul lévőknek pedig szükségük van rá.

Amit a társadalmi innovációról, mint problémamegoldásról az imént elmondtunk, ezzel a hierarchiával függ össze. Amikor a közösséget kihívás éri, akkor az egész hierarchiája megrendül. A kihívás nemcsak a hagyományos tudások hasznosságát teszteli, hanem azt is, vajon joggal vannak-e fölül azok, akik ezt a tudást birtokolják. A társadalmi innováció sem csak egyszerűen újító megoldást jelent valamely közösséget fenyegető problémára – hanem azt a helyzetet, amikor a hagyományos közösségi szervezet megrendül, s esély támad arra, hogy újra strukturálódjék. Vagyis a társadalmi innovációban társadalmi változások jelenítődnek meg, amelyek vagy megerősítik a közösség hagyományos szerkezetét (sikeres problémamegoldás a hagyományos eszközökkel), vagy pedig felborítják a hagyományos alá-fölrendeltségeket a közösségen belül. Ezért a társadalmi innováció nem egyszerűen problémamegoldást jelent, hanem a problémamegoldáson keresztül, annak révén közösségi változásokat is.

Etzioni (1968) nyomán a társadalmi átalakulás ellentétes erőit az alábbiakkal lehet illusztrálni.

- A változás erőit függőleges (y) tengelyen, a megmaradás erőit pedig vízszintes (x) tengelyen ábrázolva az egyik változat az olyan

közösség, amelyben gyöngék a társadalmi tanulás folyamatai. Hagyományait gyöngén őrzi, újat is csak nehezen fogad el.

- Ha az ilyen közösségben a változás erői győznek (sikeres problémamegoldás új módszerekkel), akkor labilissá válhat, mivel hagyományait könnyedén vetkőzi le.
- Ha a problémamegoldás során a hagyományos tapasztalatok győznek, akkor minden változással szemben ellenállóbbá válik – viszont egyre kevésbé lesz fogékony a társadalmi innovációk iránt.
- Az ideális változat az, amikor a megtartás és a változás erői egyensúlyba kerülnek a közösségen belül. Ebben az esetben a sikeres problémamegoldások bekerülnek a közösség hagyományai közé (mert vannak hagyományai), amiket meg kell őrizni és tapasztalattá kell formálni. A hagyományokat őrző erők viszont nem akadályozzák meg, nem teszik lehetetlenné új innovációk születését és elterjedését. Vagyis az innováció folyamatossá válhat.

Elvontan beszéltünk erről, mintha arctalan erők mérkőznének. Valójában mindig csoportok mérkőznek a közösségen belül, amelyek konfliktusai és küzdelmei eredményei összegeződnek az ilyen modellekben. Ami odáig vezet, hogy a társadalmi innovációról nem is beszélhetünk közösségektől függetlenül. Mert ezek az innovációk – természetükből következőleg – társadalmi csoportok mérkőzései közben győznek vagy veszítenek. A problémamegoldások pedig, amelyeket javasolnak, amelyeket képviselnek és amelyekért küzdenek, nem egyszerűen természeti, pénzügyi vagy ellátásbeli problémák, hanem társadalmiak. Társadalmiakká válnak azért, hogy az egész közösséget érintik, az egész közösséget – a maga gyöngébb vagy erőteljesebb hierarchiájával – kényszerítik válaszadásra.

A társadalmi innováció tehát nem egyszerűen problémamegoldás a közösségi tanulás révén. Hanem valójában társadalmi változás, mert a közösség hierarchiáját teszteli. S a sikeres innovációk nem egyszerűen egy-egy sikeres technika alkalmazását jelentik, sem nem egy új vezető fölbukknását a helyi politizálásban – hanem a közösség megújítását. A társadalmi innováció a problémamegoldás mélyén társadalmi változást jelent, azt készít elő.

5. A társadalmi innováció, mint társadalmi változás

A közösség hierarchiáját, annak megingatását a társadalmi innováció folyamatában Ferguson egy legutóbbi könyvében úgy adja elő, mint a Torony és a Tér ellentétét (Ferguson 2017). A Torony – vagy erő – példázza a közösségeket megtartó, stabilizáló hierarchiákat. Meglétük garantálja, hogy a megszülető és alkalmazható innovációk tartósak lehessenek, végigmenjenek az egész közösségen, és részévé válhassanak a közösség hagyományának. A Tér – még inkább fórum, piac, találkahely – pedig azokat a hálózatokat képviseli, amelyek révén, együttműködésük eredményeképpen az új gondolatok kipattannak, mind nagyobbra nőnek, végül elfogadottá és általánossá válnak. Ferguson hálózatokat mond – mi a civil szervezetekre gondolunk. Ezek a közösségi terek, civil szerveződések a feltételei az innovációk megjelenésének és elterjedésének.

Az Erő és a Piac egymásra van ugyan utalva, folytatja a szerző, mégis ellentétei egymásnak. A hierarchia (a szervezettség) egy idő után, épp mert megtartó erő, akadályává válik a megújulásnak. A mozgalmak (a csoportok spontán és autonóm tanulása) a megújulás mozgató ereje; önmagában azonban nem tudja állandósítani a megújulást, az átalakulást. Csoport és szervezet – Torony és Tér – a társadalmi innováció két pólusa, amely között az újítás kipattan és életre kel. Feszültségük, mondja Ferguson, a történelem mozgató ereje. A csoportok spontaneitását, a hálózatok újító képességét korlátozza és akadályozza a szervezeti hierarchia, és ezzel folyamatosan kiszűri a fölösleges és/vagy fenntarthatatlan újításokat (az újra való, ámde haszontalan próbálkozások többségben vannak a hasznos és fenntartható újításokkal szemben). A spontán csoportok igyekeznek kibújni a szervezeti keretek közül, mintegy lerázni magukról azt a fegyelmet, amelyet a szervezet hierarchiája diktál. Ha a szervezeti hierarchia az erősebb, akkor elnyomja, lelassítja, meggátolja az innovációkat. Ilyenkor a spontán csoportok a szervezet keretei közé szorulnak. A nagy kihívások hatására – amikor a szervezeti hierarchia megrendül – a spontán szerveződések mintegy „kibújnak” a szervezetből, önálló, szabad életre kelnek, újító hatásuk visszatér. A hálózatok, ahogy Ferguson mondja, idővel megdöntik a hierarchiákat, és önálló életre kelnek.

Nem nehéz észrevenni, hogy – bárhogyan nevezzük is – ugyanarról a mozgásról van szó. A közösséget a szervezettség alakítja társadalommá, ez-

zel stabilitást kölcsönözve neki, ami identitásban, eredettudatban, megtartó erőben fejeződik ki. A társadalmat a spontán közösségei (csoportjai) tartják mozgásban, változásban, s teszik lehetővé az alkalmazkodását. E két ellentét, mégis egymást feltételező szerveződés határvidékén születnek meg és válnak elfogadottakká az innovációk. Általuk lesz egy közösség nem csak ellenálló – amit a szervezettsége biztosít –, hanem *reziliens* (Forray 2017). Vagyis – akár csak a mondásban, hogy „teher alatt nő a pálma” – a kihívások és megpróbáltatások révén keletkező újítások megújíthatják a közösséget, amely magasabb szinten szerveződik újjá.

Ily módon a társadalmi innováció – ahogy ebben a kutatásban (LearnInnov) nevezzük – gyökeresen eltér az innováció gazdaságtudományban elterjedt értelmezésétől. Nem a technika vagy a technológia újítását értjük rajta, hanem közösségi változást és megújítást. Mögötte történetfilozófiai fölismerés húzódik: az innovációk azok a „kis körök”, amelyek révén a közösség folyamatosan átalakul.

A közösségi átalakulások vizsgálatánál – a helyi innovációkat elemezve – újra meg újra szembetalálkozunk azokkal, akik a változást okozzák, hordozzák, menedzselik. Korábbi kutatásainkban (lásd: Kozma 2004:78-90) őket neveztük „változásmenedzsereknek”, mások, más kontextusban „kulcsembereknek” szokták nevezni őket. Újabban szívesen mondunk „helyi hősokeket”. Szerepükről, sorsukról a problémamegoldás kapcsán már szóltunk, de csak általánosságban. A helyi hősokek fölemelkedését, kockázatvállalását, sikereit vagy bukásait azonban *narratívumaik* (történeteik, sztorijaik) alapján lehet jól tanulmányozni. A sikeres helyi hősokek reprezentálnak egy-egy innovációt és annak sorsát: az innováció sikerét, elfogadását, elterjedését, végül pedig helyi hagyománnyá válását.

Mindarra, amit a társadalmi átalakulásról mondtunk, talán legismertebb példa a rendszerváltozást követő magyar (közép-európai) társadalom és politika története. Ebből itt most csupán az „újszülött egyetemek” példájára emlékeztetünk. A diktatúrák szétesése és az államok újraszerveződése közötti „résben” társadalmi innovációk sokasága bukkant föl. Megjelenésük egy euforisztikus átmeneti szakasz része volt. Ebben a szakaszban – amelyben a környező országok rendre politikai forradalommal, szakítással, sőt fegyveres harccal próbáltak újraszerveződni – olyan újítások keletkeztek, amelyekre a nagypolitika nem számított, és amelyek befolyásolták, akár máig nyúlóan meg is határozták gazdasági, társadalmi és politikai rendszerünket.

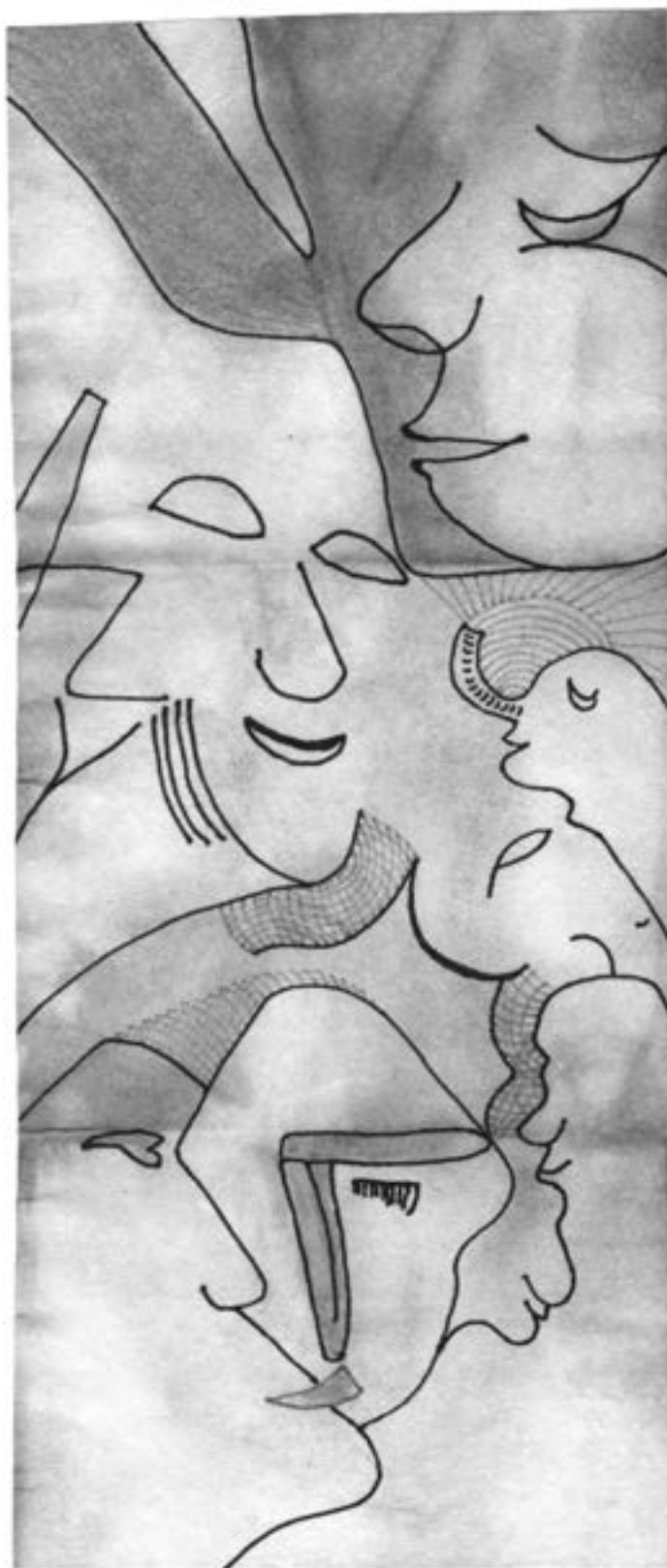
Ilyen fejlemények az „újszülött egyetemek” is; tulajdonképpen helyi, közösségi kezdeményezésű felsőoktatási intézmények, egy-egy helyi-területi közösség (jellegzetesen nyelvi, nemzeti, vallási kisebbségek) próbálkozásai a legitimitásra. A folyamatot, amelyet részletesen is vizsgáltunk és többször megírtunk (Kozma 2004:78-90), könnyű a társadalmi innovációk logikája szerint értelmezni. A helyi kezdeményezésű közösségi főiskolák tipikus társadalmi innovációk voltak, amelyek egyike-másika sikeresen tovább élt és eredményesen betagozódott az adott nemzeti vagy vallási közösség szervezetei közé, sőt az állami felsőoktatás rendszerébe is. Mások elmúltak, sőt csaknem el is felejtődtek a rendszerváltozás sodrában, s mára csupán közösségi emlékek maradtak.

Mindez a társadalmi innovációk véres komolyságára figyelmeztet. A társadalmi innovációknak az a képe, amelyet korábban fölvezeltünk, vidám közösségekről, egyetértő helyi társadalomról, bár nagy, de persze leküzdhető kihívásokról, konfliktusaik ellenére együttműködni akaró és képes vezetőkről szólt. Lehetnek persze ilyen innovációk is, amelyekkel mindenki elégedett, mert sikerült jól kijönni belőlük. Az innovációk azonban sokszor ijesztők, mert égszakadás-földindulással járnak. Az új – hogy túlozzunk kissé – vérben és mocsokban születik. Egyének és csoportok tucatjai (akár még többen is) mehetnek rá – s az eredmény, látszólag legalábbis: semmi (gondoljunk a 48-as vagy az 56-os forradalomra). Rádadásul az egész elfelejtődhet (Prágára emlékszik az európai közvélemény, Budapestre vagy Berlinre, Varsóra alig, vagy semennyire).

Mi ehhez egy technológiai újítás – még ha fölforgatja is a gazdaságot? A technológiai újítások megváltoztathatják a termelést, akár a gazdaságot is. Társadalmi újítás azonban csak akkor lesz belőlük, ha az egész életünket meg tudja változtatni.

Felhasznált irodalom

- Etzioni, Amitai 1968 *The Active Society*. The Free Press, New York
- Ferguson, Niall 2017 *The Square and the Tower*. Penguin, Milton Keynes (UK)
- Forray, R. Katalin 2017 Resilience and disadvantage in education: A sociological view. *HERJ Hungarian Educational Research Journal*, 7(1), 112-120. <https://doi.org/10.14413/herj.2017.01.09>.
- Kozma Tamás 1985 *Tudásgyár? Az iskola mint társadalmi szervezet*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest
- Kozma Tamás 2001 *Bevezetés a nevelésszociológiába*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Kozma Tamás 2004 *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája*. Új Mandátum Kiadó, Budapest
- Kozma Tamás 2006 *Az összehasonlító neveléstudomány alapjai*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 29-42
- Kozma Tamás 2018 The role of learning in political change. *Hungarian Educational Research Journal*, 8(3), 89-100.
- Kozma Tamás és mtsai 2015 *Tanuló régiók Magyarországon*. CHERD, Debrecen
- Markus Edina ed 2019 *Community Learning and Social Innovations. The Case of Hungary*. CHERD (megjelenés alatt), Debrecen
- Polónyi István szerk 2018 Innováció. *Educatio* 27, 2:161-290 (tematikus szám). <https://doi.org/10.1556/2063.27.2018.2.1>

Handó Péter – Éjszakai beszélgetések az álmokkal 1 (színfogó kendő, alkoholos filc, 11,5x24,5 cm)

SZERVEZETI INNOVÁCIÓ ÉS SZAKKÉPZÉS

[DOI 10.35402/kek.2019.1.2](https://doi.org/10.35402/kek.2019.1.2)

Absztrakt

A tanulmány a középfokú iskolák szervezetének átalakítását vizsgálja az irányítás szempontjából. Áttekinti a 2010 óta történt változásokat, melyek az általános képzés és a szakképzés intézményi szintjén következtek be. Olyan innovációról van szó, amely szervezeti szinten következett be. Különösen fontosnak látszik a szakképzési centrumok megvalósítása, mivel itt új típusú szervezeti és tartalmi együttműködések jöttek létre. Ez az átalakítás kormányzati szinten is megtörtént az új minisztérium megalakításával. A tanulmány a szakképzési centrumok tevékenységét egy konkrét példa empirikus elemzésével mutatja be.

Abstract

The author examines the transformation of educational governance of the secondary schools in Hungary. It reviews the changes that have taken place since 2010, which occurred at the institutional level of general training and vocational training. This is an innovation that has occurred at organizational level. Vocational training centers are particularly important as new types of organizational and content co-operations occur. This transformation took place at the government level by the establishment of the new ministry. The study shows the activity of vocational training centers through an empirical analysis of a concrete example.

1. Bevezetés

Etzioni (1968) alapján Kozma (1985, 2004) a szervezeti változások négy típusát különbözteti meg. Ezek: (1) a szervezetben mind a stabilizálás, mind a változás erői gyöngék (törékeny szervezet); (2) a változás erői nőnek, miközben a stabilitás erői változatlanul gyöngék (sodródó szervezet); (3) a stabilitás erői nőnek, miközben a változás erői továbbra is gyöngék (bezárkózó szervezet); (4) végül a stabilitás és a változás erői egymást támogatva nőnek. Ez utóbbi változatot nevezi a szerző innovatív szervezetnek (mások az ilyen szervezetet reziliensnek is nevezik). A szakképzés

átalakítása Magyarországon ennek a modellnek a mintájára értelmezhető.

A középfokú iskolák fenntartásában és működtetésében a köznevelési törvény módosítása új helyzetet teremtett. Ez a valójában nem váratlanul, mégis az érintettek jó részét felkészületlenül érintő törvénymódosítás igen jelentős módosításokat hozott a középfokú oktatás irányításában. Olyan innovációról van szó, amely a szervezeteket szabta újra (Kozma 1995).

A kilencvenes évek végén már látható lett, hogy a recessziós nagy térségek nem tudnak sem munkát, sem képzést adni a fiataloknak (Vámos 1999; Forray – Híves 2005; Szalai 2006). Egyes hivatalos állásfoglalások már akkor arra utaltak, hogy a szakképzést közelebb kívánják hozni a munkát adó termelő szervezetekhez, de nem volt pontosan látható, hogyan működhet majd egy új, sok tekintetben a német modellhez hasonlító szakképzési rendszer. Kozma (2006) pontos láttelepet ad a képzési szinteken, köztük a szakképzés honi és nemzetközi színterein lezajlott és tervezett változásokról. Folyamatában láthatjuk a napjainkban ismert és korábbi problémákat, amelyekre végleges, örökké érvényes válaszokat aligha találhatunk. Például ha a szakképzés a munka világához közelít, milyen funkciója marad a középfok általános képzést nyújtó iskolájának, a gimnáziumnak? (Mészáros 2013) Mennyire marad vagy lesz népszerű a fiatalok körében? Az is kérdés, hogyan működik az új irányítási rendszer? A középiskola – függetlenül az irányától – a művelődésért általában felelős minisztérium felelősségi köréhez tartozott, milyen szervezet működteti majd az érettségit is adó középfokú intézményeket? Hogyan illeszkednek ebbe a szervezetbe a nem állami – egyházi és magán – iskolák? Területileg, térségi szinten hogyan látja el mindez a lakosságot? Milyen válaszok következhetnek a csökkenő tanulólétszám felvetette kérdésekre? A kérdések sorát folytathatnánk, ám feleletet egyelőre nem találunk minden kérdésre. Az új kérdésekre az új válaszokat innovatív szervezeti megoldások adhatják meg.

2. A középiskolák új irányítási rendszere

2016-ban a korábban a helyi önkormányzatokhoz tartozó általános iskolai és gimnáziumi oktatást folytató iskolákat tankerületi központokba szervezték. E megoldást az a helyzet kényszerítette ki, hogy a nagyobb gyermeklétszámra berendezkedett oktatás a rosszabb anyagi helyzetű helyi önkormányzatok számára túlságosan nagy megterhelést jelentett a helyi iskolahálózat fenntartása és működtetése. Ez azt is jelentette, hogy a hálózat fizikai karbantartására, új tanárok alkalmazására egyre kevésbé jutott elegendő anyagi eszköz. Ez az átszervezés azzal a reménnyel kecsegtetett, hogy az anyagi és személyi fenntartás és fejlesztés így országosan kiegyenlíthető lehet.

Az újonnan szervezett központok száma országosan 61, azaz megyénként több ilyen központ is működhet. Így a különböző irányú, szintű iskolák szervezeti, személyi, gazdasági ügyeinek közös helyen folyó kezelése történik. Az iskolák e csoportja a művelődésért és közoktatásért felelős minisztérium, az Emberi Erőforrás Minisztériumhoz (közismert rövidítésével EMMI) tartozik. E minisztérium felelős a közoktatásért, a felsőoktatásért, 2018-ig pedig az iskolai nevelés-oktatás szakképesítés megszerzésére felkészítő szakaszért.¹ A közoktatás másik csoportjába a magán és az egyházi fenntartású általános iskolák és gimnáziumok sorolhatók.²

Az elmúlt években különösen feltűnő az egyházi középiskolák térnyerése: az ilyen gimnáziumok száma néhány megyében már nem marad el az állami fenntartásúaktól. Békés megyében például 9-9 egyházi középiskola működött az előző tanévben – derül ki a KSH adataiból (Magyarország társadalmi atlasza KSH). Győr-Moson-Sopron megyében 11 felekezeti gimnáziumra 10, Borsod-Abaúj-Zemplénben pedig 15 egyházi intézményre 14 állami gimnázium jut. Magyarország összesen 895 gimnáziuma között 195 egyházit és 334 állami tartottak nyilván a 2016/2017-es tanévben (a többi gimnázium alapítványi, magán- és települési intézménynek minősült). Azokkal a térségekkel szemben, ahol a gimnáziumok tekintetében már a felekezetek számítanak az első számú iskola-fenntartóknak, Szabolcs-Szatmár-Bereg, illetve Zala és Veszprém megye a másik véglet: ahol összesen 9, illetve 13-13 százalék áll felekezeti ve-

zetés alatt. Ismereteink szerint nem született még olyan elemzés, amely ezt a folyamatot alaposabb vizsgálta volna. Véletlenszerű információink szerint sok esetben az állami fenntartástól, a tervezett reformoktól tartottak az iskolák, azért törekedtek a biztonságosabbnak látszó egyházi fenntartásba kerülni.

A magán és alapítványi intézmények igen sokfélék mind fenntartójuk, mind szintjük és irányultságuk szerint. Részletesen nem tekintjük át a közoktatásnak ezt a szeletét, példaként csak két intézményt mutatunk be.³

A Sziltop Oktatási Kht székhelye Budakalászon van. Bemutakozása szerint a SZILTOP Oktatási Nonprofit Kft. eredetileg 1996-ban alakult meg, két magánszemély kezdeményezésére. Jelenleg 14 helyen működik az országban, képzést kínál az általános iskola befejezéséhez és a gimnázium esti tagozatán érettségi elérésére. A gimnáziumokban esti és levelező tagozatú, iskolarendszerű felnőttoktatás folyik Szabolcs-Szatmár-Bereg megyétől Győr-Sopron-Moson megyéig.

A pécsi Comenius Szakközépiskola és Humánszolgáltató Központot 1995-ben alapították. A megyeszékhely belvárosában található intézmény 1100 diákja 32 szakon folytat középfokú, emelt szintű vagy felsőfokú tanulmányokat. A Váradi Antal utcában található iskolába felvételi nincsen, a túljelentkezés esetén az érettségi vizsga eredménye dönt. Csaknem valamennyi képzés tandíjmentes. A pécsi magán középiskola működtetője a Didactica Magna Alapítvány. Az iskolában emelt szintű, középfokú és felsőfokú szakképzés folyik.

Az oktatási szervezet következő csoportját a szakképzés jelenti, mely az Innovációs és Technológiai Minisztérium felügyeletébe történő besorolása nem újkeletű (még ha maga a minisztérium újdonságnak számít is), hiszen az elmúlt évtizedekben volt már rá példa, hogy a művelődési tárca helyett a gazdaságért felelős minisztérium irányította a szakképzés különböző szintjeit, és ismertek a mellette szóló érvek is. Az újdonságot nem is ez jelentette, hanem az egyes iskolák, különösen a gimnáziumok elhelyezkedése ebben a szerkezetben. Összesen 44 szakképzési centrum jött létre megyénként eltérő számban. Az Innovációs és Technológiai Minisztérium egyik első lépése volt Szakképzési és Információs Tanács összehívása abból a célból, hogy áttekintsék és szervezzék az új feladatokat és lehetőségeket.

3 Részletesebben ld. Márkus – Györgyi 2016.

1 2016-ban a szakképzésben működő középfokú oktatás is ebbe a szervezetbe tartozott.

2 Szakképző iskola, illetve szakképző program is van ebben a csoportban, ha nem is gyakori.

A köznevelési törvény módosítása nyomán új intézményfajtákról ad hírt a sajtó.⁴ A 2015-ben létrejött szakképzési centrumok közül 5 Budapesten működik, a többi pedig a megyék között oszlik meg. Összesen 375 iskola került a szakképzési központok keretei közé. További mintegy 50 intézmény a mezőgazdasági tárca, 116 egyházi és 219 egyéb nem állami fenntartásban működik (Mártonfy 2016). A hivatalos indoklás szerint az átalakítás teljesen megváltoztatja a szakképzés struktúráját is, de nyitva hagyja a lehetőséget mindenkinek az érettségi megszerzésére és az egyetemi továbbtanulásra, természetesen elsősorban a szakirányú felsőoktatásban.

Az új középfokú oktatási rendszerben szakiskolák, szakközépiskolák, szakgimnáziumok és gimnáziumok vannak. A szakiskola a sajátos nevelési igényű tanulókat készíti fel szakmai vizsgára, és a munkába álláshoz, az életkezdéshez szükséges ismereteket nyújt. A szakközépiskolában a diákok három év után szakmunkás bizonyítványt szerezhetnek. Ha még két évig tanulnak, érettségit is tehetnek. A szakgimnázium az érettségit adó eddigi szakközépiskolák új neve, amelyben a 9-12. évfolyam elvégzése után a diákok szakmai érettségit tesznek. Ezután még egy évig tanulnak, amivel technikus képesítést szerezhetnek. Ebben a rendszerben a döntéshozók várakozása szerint a középfokon végzett diákok 60-65 százaléka szakmával a kezében kerül ki az iskolából.

A szakképzési centrumokban helyet kapott sok kisvárosi gimnázium is. Így nem csupán a szakképzés érhető el itt, hanem a hagyományos gimnáziumi oktatás is. Olyan kisebb településeken működő gimnáziumok kerültek be a centrumokba, amelyek fenntartása és működtetése korábban a helyi önkormányzat feladata volt. A jelentős szervezeti innováció társadalmi hatásait még nem látjuk. Az átalakítást a nyilvánosság előtt elutasító intézményvezetők érthetően kizárólag a hagyományos gimnáziumokból kerültek ki, hiszen ezek sorsa látszik leginkább problematikusnak, a szakközépiskolák inkább biztonságban érzik magukat az új szervezetben. Az alapító okiratokat közzétették, így olvashatók a nyilvános levelezési rendszerben, ezekből idézünk az alábbiakban (Forray – Híves 2018).

A Veszprémi Szakképzési Centrum nyolc iskola együttesét jelenti, melyek a városon kívül Balatonfüzfőn, Tapolcán és Ajkán működnek. Valamennyi együttműködő szervezet szakközépiskola, szakiskola és kollégiumaik. Saját adataik szerint összesen 163 féle szakképzést nyújtanak az áctól a pénz-

ügyi-számviteli ügyintézőig; a szakgimnáziumban a pedagógiától a rendészetig 33 féle képzés érhető el. Ezek a listák természetesen a jogszabályi helyzetet jellemzik, nem az egyes iskolák tényleges tanulóinak szakválasztása alapján készülnek.

A Karcagi Szakképzési Centrum is nyolc iskolát ölel fel, közöttük van három gimnáziumi, hat szakgimnáziumi, hét szakközépiskolai program. Tíz kisváros, illetve nagyközség ad helyet ezeknek az iskoláknak. Az iskolákban elméletileg összesen 243 program szerint lehet tanulni, középfokú végzettséget szerezni.

A Budapesti Gépészeti Szakképzési Centrum 13 szakgimnáziumot és szakközépiskolát tömörít. Ezek mind hagyományos fővárosi intézmények, gépészeti szakközépiskolák és kollégiumaik. Összesen 99 szakmai képzést kínálnak a gépészettel összefüggésben.

A Békéscsabai Szakképzési Centrum 8 intézményt fog össze, valamennyiük helyben működik. Besorolásuk szakgimnázium és szakközépiskola. Egyesekhez diákotthon is csatlakozik. Összesen 227 szakmára képeznek az áctól a víztechnikusig, az érettségit adó szakirányokban pedig mintegy 40 szakterületen folyik vagy folyhat képzés.

A Váci Szakképzési Centrumhoz tartozó Panon Kincstár Humán Szakképző és Tréning Központ Budapest V. kerületében működik, széles körű gyógyászati ellátást kínál, vezetői orvosok, ápolók. Ide tartozik a szentendrei Petzelt József Szakgimnázium és Szakközépiskola, amely szakgimnáziumot, szakközépiskolát, emelt szintű szakképzést és az általános iskolát befejezetlenül elhagyó felnőttek számára kidolgozott HID-programot működtet ingyenes formában, emellett tandíjjal idegenvezetőt is képeznek. A központ harmadik eleme egy váci szakközépiskola, amely ipari szakképzéseket kínál.

A szakképzési centrumok 3-10 iskolát foglalnak magukba, amelyek az egyes térségekben középfokú szakmai képzést kínálnak. Ahol a méretek következtében van erre lehetőség (elsősorban Budapesten és a nagyobb városokban), arra törekednek, hogy a hasonló képzéseket folytató iskolákat fogják össze. Másutt – a kisebb települések lakta térségekben – az adott térség valamennyi középfokú iskoláját bevonják egy-egy szakképzési centrumba. Ez a szervezési innováció felveti a kérdést: hogyan tud együttműködni ennyiféle képzést kínáló, ennyi helyen működő iskola? A következő esettanulmányban bemutatunk egy ilyen hálózatot.

4 <http://www.jogiforum.hu/hirek/33850>

3. A Karcagi Szakképzési Centrum

A Karcagi Szakképzési Centrum a Szolnok megyei városok kunsági részének – Tiszafüred, Kunszentmárton, Törökszentmiklós, Kunhegyes, Mezőtúr, Karcag, Túrkeve – középfokú iskoláit foglalja magában. A helyismerettel rendelkezők számára meglepő lehet, hogy a jelentős kunsági város, Kisújszállás középfokú iskolái nem szerepelnek ebben az együttesben. Az érintettektől származó információink szerint ezek inkább valamelyik egyházat választották fenntartónak, semmiképpen nem kívántak a „versenyárshoz”, a szomszédos Karcaghoz tartozni. A felsoroltak közül egy iskola csak szakmunkásképzést kínál, Mezőtúron, ahol van középiskola is. A többi városban a helyi gimnázium és szakközépiskola szakmunkásképzéssel együttműködve került be a Centrumba. Valójában gimnáziumi osztály csak két helyen működik, Mezőtúron és Kunhegyesen, bár elnevezésük (múltjuk és terveik) szerint több intézménynek van gimnáziumi részlege. Minden iskola „tagintézményként” került az adatbázisba; neve, típusa, székhelye és egyéb adatai szerint a Centrum tagintézménye.⁵ A Centrum iskolái megtartották eredeti nevüket (kivéve a kunszentmártoni intézményt), csak a hivatalos változat elnevezése hosszabbodott meg. Az ECDL-vizsga, azaz a számítógépes ismeretek vizsgaképes tudása gyakori hirdetés, ugyanígy az E-képzés hozzáférhetősége is növelheti egyes iskolák vonzerejét.⁶

Nagyszabású vállalkozásnak látszik ez a kormányzati intézkedés, hiszen jelentős kisvárosi intézmények kerültek át a művelődésügyből a gazdasági irányításhoz. Ha csupán a szakképzésekről volna szó, már akkor is számolhatnánk feszültségekkel. Ám most hagyományos általánosan képző gimnáziumok is átkerültek a „profilidegen” szektorba. Interjúink⁷ alapján azonban úgy tűnik, ezek is belesimulnak az új rendszerbe.

A Karcagi Szakképzési Centrum vezetője a szomszédos kisváros szülötte, eltökélten tanuló, több felsőoktatási diplomával rendelkező ember. Véleménye szerint a szakképzés átszervezésére már nagyon nagy

szükség volt, mert a korábbi rendszerben a TISzK-ek⁸ köré szervezve csaknem működésképtelenné vált. „Az elgondolás az volt, hogy az egy-egy TISzK-hez tartozó intézmények átcsoportosítva szervezzék a hiányszakmák oktatását: itt csak öt jelentkező van, amott csak kettő vagy egy, de ha összevonjuk őket, mégis lehet csoportot indítani, a minisztérium már 12 fős csoportok indítását is elfogadja. Ezt azonban mégsem sikerült megtenni, mert az intézmények önkormányzatiak voltak, és a fenntartó önkormányzatok – a választásoknál jól fest, ha meg vannak hirdetve a képzések, még ha nem jelentkeznek is rájuk – nem voltak hajlandók kooperálni. Most minden intézmény állami fenntartású. Így már meg lehet oldani ezeket az átcsoportosításokat” – mondja Pardi Sándor, a Centrum vezetője.

Az önkormányzatokat érintő bírálat jogossága kérdéses lehet, ám a dolog fontos oldala a finanszírozás. A finanszírozási kérdéseket itt nem vizsgáljuk, tudjuk azonban, hogy az önkormányzati forrás korlátozott, egy-egy helyen még a megalapozott igények kielégítése (már csak emiatt is) nehézségeket jelent. Emellett azt is érdemes számba venni, hogy egy (kisebb) város önkormányzata és fontos iskolája között olyan személyes kapcsolatok lehetnek, amelyek a tárgyszerű elbírálást nehezítik. Gondoljunk csak arra, hogy az adott kisváros polgármestere, az önkormányzati osztályok vezetői éppen rokonságban is állhatnak az iskolák vezetőivel, tanáraival.

„A Karcagi Szakképzési Centrum két olyan intézményt vett át, amelyik eredetileg gimnázium és szakközépiskola volt: a mezőtúri Teleki Blankát és a kunhegyesit. Ezen szakképzési centrumban megtartották a gimnáziumi tagozatot, és a tervek szerint meg is fogják tartani. Sőt, ahol lehet, akár indítanának is gimnáziumi osztályt. A probléma csak az, hogy gimnáziumba ma nehéz beiskolázni, nincs mindig elég jelentkező. Két-három gyerekkel pedig nem lehet általánosan képző tagozatot indítani – ahogy Kunszentmárton példája is mutatja. A szülők elviszik a gyerekeiket Szolnokra, Debrecenbe, ahelyett, hogy helyben taníttatnák őket. Pedig a vidéki gimnáziumok tanári kara éppen olyan jó, mint a fővárosi! A 'hozzáadott pedagógiai érték' szempontjából a vidékiek igenis jobbak! Ide tartozik az a 10 egyházi iskola is, amelyről már az egész ország tud. A mezőtúri református gimnázium is közéjük tartozik” – fogalmaz Pardi Sándor.

8 TISzK: Térségi integrált szakképző központ, 2008-ban, a közoktatási törvény módosításában javasolt, a szakképzéssel összefüggő feladatok ellátására létrehozott szervezet.

5 A mezőtúri Teleki Blanka Gimnázium neve például a következőképpen módosult: a Karcagi Szakképzési Centrum Teleki Blanka Gimnáziuma, Szakgimnáziuma és Kollégiuma.

6 Az egyes iskolák konkrét adatai az internetre feltöltött dokumentumokból származnak, egyéb információkat személyes interjúkból kaptunk.

7 Az esettanulmány feldolgozását ld Forray – Híves 2018, Híves, 2018

Kétségtelen, hogy a mezőtúri állami gimnázium, a Teleki Blanka Gimnázium és Szakközépiskola korábban súlyosan eladósodott (Forray – Kozma 2016). Próbálkoztak azzal, hogy – csakúgy, mint a város másik gimnáziuma – egyházi fenntartásba lépjenek át. A katolikus egyház, amelyhez tartozni szerettek volna, éppen az iskola adósságai miatt, elzárkózott. Így egyetlen lehetséges megoldás volt a Szakképzési Centrumba való belépés, hiszen közgazdasági szakképzésük már évtizedek óta működött. Félelem, szorongás persze megelőzte ezt a döntést, ám a gimnázium új igazgatója nagyon támogatta. Ez a lépés végül is nagy sikert jelentett számukra: kijutottak az adósságszapsdából, sikerült elkezdeniük a tatarozást, az iskola bővítését, tanárait is megtarthatták. Ráadásul új, jól felszerelt szakképzési és számítógépes részleget építhettek ki a város támogatásával, amely a Debreceni Egyetemmel való együttműködést is lehetővé teszi. Egy ilyen fejlesztés sokkal nagyobb hatású, mint az egyszerű átszervezés: az új részleg az iskola szomszédságában álló régi nagy ún. „kulákházban” történt, amely évtizedek óta üresen állt. Így olyan iskolaközei funkciót kapott, amely a város számára nemcsak elfogadható, hanem büszkeség forrása lehet. Mindez azonban már nem a helyi önkormányzatot, nem a művelődésért felelős tárcát terhelte, hanem az innovációs minisztériumot, illetve közvetve a karcagi központot.

A kunhegyesi Nagy László Gimnázium, Szakgimnázium és Szakközépiskola nemcsak elnevezésében tartotta meg a gimnáziumi szakirányt, hanem a Centrum másik iskolája, amely működtet is gimnáziumi osztályt. Ebben a részlegben pénzügyi és katonai ismereteket „irányultságokban” lehet tanulni az érettségi előtti években. Saját honlapja szerint a sport egyik kiemelt területük, büszkeség forrása. A Centrumhoz való csatlakozás olyan fejlesztéseket, építéseket tett lehetővé (pl. éppen a sport területén), amelyek egyértelműen a fejlődést szolgálják.

A Centrum további gimnáziuma Kunszentmártonban van feltüntetve. Ezt az ötvenes években szervezett iskolát az ide kitépített egykori osztályellenség fiai építették. Az első évtizedekben különösebb probléma nélkül működött, ám az utóbbi évtizedekben egyre kevesebben jelentkeztek ide. Ebben szerepe lehetett a rendszerváltás utáni elszegényedésnek – a kisváros vezetői évtizedeken át az aktuális rendszer hívei voltak, kedvezményezettjei sokféle támogatásnak. Valószínűnek tűnik, hogy vezetőjét, tanárait is ebből a rétegből válogatta, és a rendszerváltás után a gimnázium valóban megerősödni nem

volt képes. A városban napjainkban az egyik legdinamikusabbnak látszó szervezet a katolikus egyház. Ennek plébánosát valószínűleg éppen társadalmi tevékenységei miatt (értelmiségi találkozókat szervezett, földet vásárolt és művelt meg cigány családokkal, stb.) eltanácsolták, és helyébe egy kevésbé agilis idősebb embert neveztek ki (Forray – Kozma 2013). A másik sikeres szervezet a helyi múzeum, amely egyre újabb épületekben rendezi be szakmailag és történetileg is izgalmas kiállításait. A gimnázium ezekben a tevékenységekben nem tudott vagy nem akart részt venni, és egyre inkább a peremre szorult. A Karcagi Szakképzési Centrumban mégis gimnáziumként kapott helyet az intézmény, az inkább a tradíciónak, esetleg a jövőre irányuló törekvéseknek köszönhető. Az elmúlt években legfeljebb 8-10 volt a gimnáziumba jelentkezők száma a környező falvakból, velük önálló osztályt nem indítottak. A helyi polgárság vagy a megyeszékhelyre küldi gyermekeit vagy a szomszédos Tiszaföldvárra. Alapos vizsgálat nélkül nehéz eldönteni, mi ennek az oka. Ám ha csak egyetlen elemet emelünk ki, akkor az a kunszentmártoni gimnázium rövid és nem felhőtlen múltja, szemben a tiszaföldvári gimnáziummal. Ez utóbbit helyi szervezők valósították meg a múlt század negyvenes éveinek végén, még a kommunista hatalomátvétel előtt, akik nagy elkötelezettséggel küzdöttek fejlődéséért. Ezt a magatartást megtartották máig.

A túrkevei állami gimnázium és szakközépiskola szintén a Centrumhoz tartozik. Bár gimnáziumként indult, ez a képzési ág az évek során elsorvadt, ma szakgimnáziumként működik. Az általános képzés legfontosabb feladatának az esti és levelező gimnáziumot hirdeti, amelyet a mezőtúri Telekiben lehet elvégezni, és érettségizni. Nappali tagozatán szakgimnáziumi képzést kínál, amely közlekedésgépész, informatika és kereskedelem területén szakérettségighez vezethet. A kisvárosban mégis működik gimnázium, a fentebb említett Sziltop alapítvány Báthory István levelező tagozatos gimnáziuma, amely érettségit, szakmaszerzést és felsőoktatási továbbtanulási lehetőségeket kínál.

Kérdés lehet, hogy országosan mit nyert és mit veszített a művelődésért felelős tárca ezzel az átszervezéssel. Ugyanez a kérdés feltehető az egyes iskolák szempontjából: mit nyertek és mit veszítettek a fenntartóváltás eredményeképpen. Azt látjuk, hogy legalábbis a Centrum iskolái elégedettek helyzetüikkel. Megoldódott az a probléma, amely a beiskolázással volt kapcsolatban, a bennünket itt legfőképpen érdeklő középiskolai, gimnáziumi beiskolázással.

A fentiekben említettük már a tiszaföldvári Hajnóczy József Gimnázium, Humán Szakgimnázium és Kollégium hivatalos nevű iskolát. A térségben ez az egyetlen középiskola, amely nem került be a Centrum intézményei közé. Ennek okát nem derítettük fel, azonban a kérdezett tanárok szerint „bénaság” volt, hiszen semmilyen konkrét indoka nem volt megmaradt önállóságának, haszna sem származik belőle. A gimnáziumi képzés mellett – úgy, mint a Centrum többi iskolája – szakképzést is folytat, bár ezt csupán „humán” területen, azaz a közszolgálat (lényegében rendőrség, katonaság), valamint óvodai pedagógiai felkészítésben. Ezek a tagozatai több évesek, sőt évtizedesek, és az egész térségből vesz fel tanulókat. A kívül maradás hátránya részben anyagi természetű, hiszen a Centrum gazdaságilag érzékelhetően jobban ellátott, mint a művelődési tárca iskolái. Emellett az iskolák közötti kapcsolatok szorosabbak lehetnek egymással, mint ha Centrumon kívül maradnak.

4. Összefoglalás

A közelmúlt oktatáspolitikai innovációi jelentős mértékben átalakították a középfokú iskolázás szervezetét. Tanulmányunkban a középfokú oktatás, elsősorban a középfokú oktatási hálózat elmúlt években történt változásait vizsgáljuk meg. Hiszen minden család, amikor gyermeke iskolaválasztását mérlegeli, az iskolatípus mellett azt is figyelembe veszi, miként tudja majd elérni az iskolát. Ha a lakóhelyen van a választott intézménytípus, akkor egyszerűbb a helyzet, bár még így is bonyolíthatja számtalan kérdés: elég „jó-e”, megfelel-e a gyermek törekvéseinek, elért eredményeinek, távolabbi céljainak. Ha azonban nincsen a lakóhelyen, akkor az látszatra nagyobb szabadságot ad, ám sokkal több bizonytalansági tényezővel jár.

Esettanulmányunk egy új komplex középfokú szervezetet törekszik bemutatni. A példa kiválasztása a véletlen műve, nem tudjuk pontosan, mennyi az irányítás személyes szerepe. Azt tudjuk csupán kiemelni, hogy a középfokú iskolák különböző típusainak együttes irányítása, az innováció és a szervezethez együttese lehet eredményes mind a felhasználók, mind a fenntartók számára. Csak reménykedhetünk abban, hogy a még nem ismert esetekben is sok hasonló együttműködéssel találkozhatunk.

A szakképzés átalakítása Magyarországon ennek a modellnek a mintájára értelmezhető. Az önkor-

mányzati irányítás alatt a szakképző intézmények stabilitása kicsiny volt, változás iránti hajlandóságuk viszont nagy (sodródók). A szakképzési centrumok megszervezése során úgy tűnt, hogy mind a stabilitásuk, mind pedig a változás iránti nyitottságuk megnövekedett. Most majd meglátjuk, mi történik. Azzal, hogy az új minisztériumhoz kerültek, merre billen az inga: törekényebbek, vagy ellenkezőleg, elzárkózóbbak lesznek-e. A mi mércénkben az a legfontosabb, hogy egyaránt tudják-e majd szolgálni a gimnáziumi és a szakképzési érdekeket.

Felhasznált irodalom

- Etzioni, Amitai 1968 *The Active Society*. Free Press, New York
- Forray R. Katalin – Híves Tamás 2005 A szakképzés területi alkalmazkodása. *Magyar Pedagógia*, 2004. 2:165-182.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás 2018 A közép-fokú iskolahálózat átalakulása 2010 után. *HERA Évkönyvek (megjelenés előtt)*
- Forray R. Katalin – Kozma Tamás 2016 Menekülés az iskolától. In Forray R. Katalin – Kozma Tamás – Molnár Ernő szerk. *Mezőváros új szerepben*. HERA-HTSART-ÚMK, Budapest, 115-126.
- Híves Tamás 2018 A gimnáziumok és szakközépiskolák területi szerkezete, *Új Pedagógiai Szemle* (megjelenés előtt)
- Kozma Tamás 1985 *Tudásgyár?* Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest
- Kozma Tamás 1995 *Bevezetés a nevelésszociológiába*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Kozma Tamás 2004 *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája*. Új Mandátum Kiadó, Budapest
- Kozma, Tamás 2014 The Learning Region – A Critical Interpretation. *Hungarian Educational Research Journal*, 4. (3) 58-67. <https://doi.org/10.14413/herj.2014.03.05>.
- Kozma Tamás – Forray R Katalin 2013 Községi tanulás és térségi átalakulások. *Iskolakultúra*, (22) 10:3-21.
- Márkus Edina – Györgyi Zoltán 2016 3. Pillar II. Non-formal Learning: Learning outside the School. In Tamás Kozma ed. *Learning regions in Hungary: from theory to reality*. Tribun EU, Brno, 57-71.
- Mártonfi György 2016 A szakképzés intézményrendszerének átalakulásai. *Educatio*, 1:46-57.

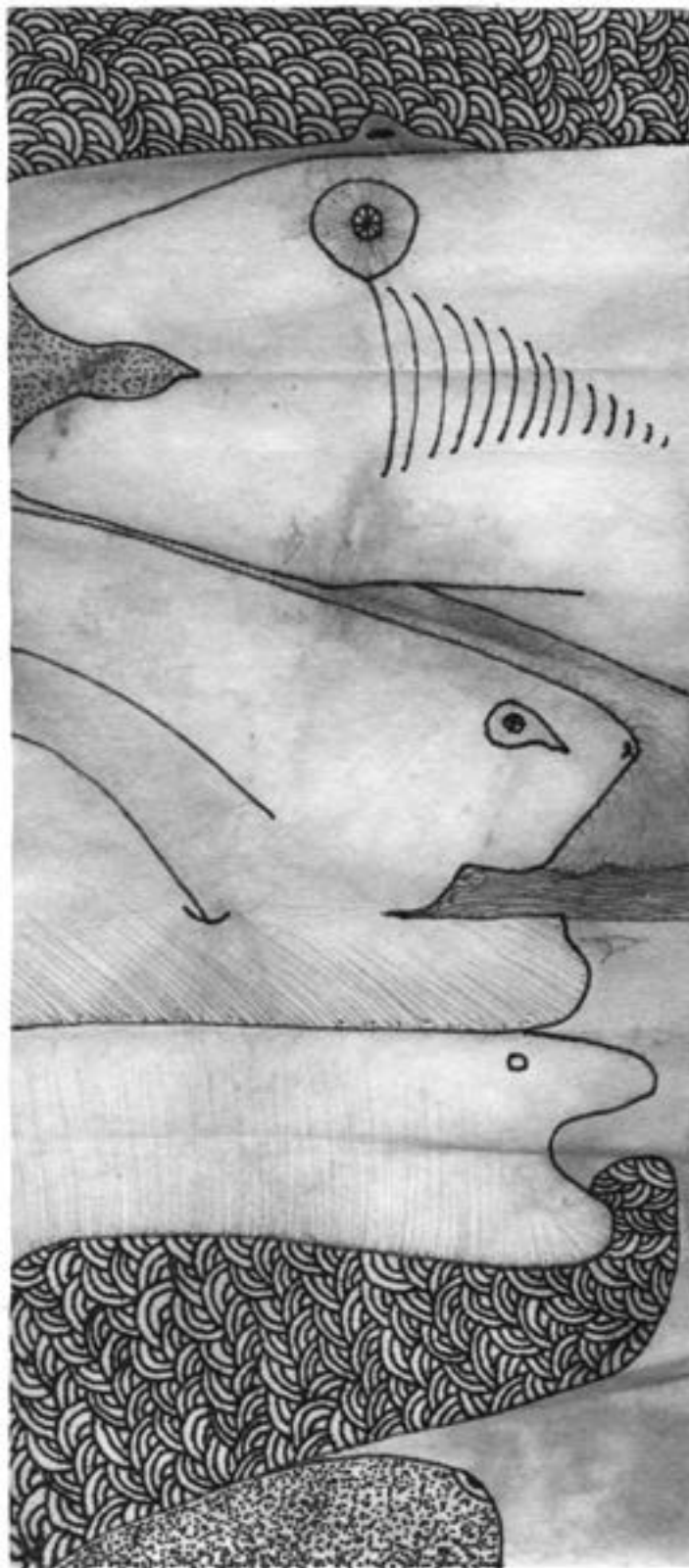
- Mészáros György 2013 A közoktatás válsága? Problémák és reformkísérletek kritikai szemmel. A közoktatás és válságai. *Replika*, 10:77-91. http://replika.hu/system/files/archivum/replika_83-04_meszaros.pdf
- Szalai Erzsébet 2006 *Az újkapitalizmus és ami utána jöhet*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest
- Vámos Dóra 1999 Miféle erők forrása az amber? *Educatio*, 1:189-192.

Internetes források

(letöltés ideje: 2018.10.25)

- Hidas Zsuzsanna, Kezán András, Némethné Csehi Tünde 2012 Magyarország társadalmi atlasza. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/tarsatlasz.pdf>
- Comenius Szakközépiskola, Szakgimnázium, Gimnázium és Alapfokú művészeti iskola <https://szakmavilag.hu/iskola/comenius-szakkoezepiskola-szavgimnazium-gimnazium-es-alapfoku-muveszeti-iskola>
- Veszprémi Szakképzési Centrum <https://www.veszpremszc.hu/>
- Karcagi Szakképzési Centrum <https://www.karcagiszc.hu/>

- Budapesti Gépészeti Szakképzési Centrum <https://www.gszc.hu/>
- Békéscsabai Szakképzési Centrum <http://bszc.hu>
- Tiszaföldvár: Hajnóczy József Gimnázium, Humán Szakgimnázium és Kollégium https://www.google.hu/search?q=tiszafoldv%C3%A1ri+gimn%C3%A1zium&rlz=1C1AVNE_enHU665HU665&oq=Tisza&aqs=chrome.69i57j35i39j69i60j69i59j69i60l2.5260j1j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8
- Mezőtúr Teleki Blanka Gimnázium és Szakközépiskola <http://www.teleki-mezotur.sulinet.hu>
- Kunhegyesi Nagy László Gimnázium, Szakgimnázium és Szakiskola: <http://www.nlki.hu>
- Kunszentmártoni Gimnázium és Szakképző Iskola <http://kgszi.hu>
- Túrkevei Ványai Ambrus Gimnázium, Szakgimnázium és Szakközépiskola <http://www.vanyai-tkeve.sulinet.hu>
- Sziltop Oktatási Kht. <https://sziltop.hu>
- Új intézményfajták, szakgimnáziumok, új típusú szakközépiskolák – Szeptember 1-jével módosult a köznevelési törvény. <http://www.jogiforum.hu/hirek/33850>

Handó Péter – Halak a lápban (színfogó kendő, alkoholos filc, 11,5x24,5 cm)

A TANULÓ KÖZÖSSÉGEK VIZSGÁLATA – MÓDSZERTANI HÁTTÉR

[DOI 10.35402/kek.2019.1.3](https://doi.org/10.35402/kek.2019.1.3)

Absztrakt

Tanulmányunkban arra vállalkozunk, hogy a *Közösségi tanulás és társadalmi innováció* kutatásunk módszertani hátterét bemutassuk. A kutatás keretében azt vizsgáljuk, hogy milyen szerepe van a tanulásnak, a felnőttek tanulásának, a közösségi tanulásnak a hátrányok leküzdésében. A közösség a hátrányos helyzetből milyen utakon, módokon keresheti a kitörést? A tanulás hogyan járul hozzá egy településrész, település, térség fejlesztéséhez, felzárkóztatásához; kisebb-nagyobb közösség átalakulásához, hogyan jelenik meg benne az egymástól tanulás, tudásátadás (tanuló közösségek)? Hogyan jelenik meg valamilyen közösségi alapú, együttműködésen alapuló újdonság, társadalmi újítás? Társadalmi újítás alatt Bradford (2004), Ferguson (2017), Kozma (2018) megközelítéséhez hasonlóan olyan új társadalmi tevékenységet értünk, amely egy probléma megoldását célozza, miközben új társadalmi magatartásokat, attitűdöket alakít ki. A tanulmányban a vizsgálat módszereit, vizsgálati szempontjait mutatjuk be.

Abstract

Our research attempts to examine the role of learning, adult learning and community learning in overcoming disadvantages; the ways and means by which a community might break out of its disadvantaged situation; the forms of learning in the region that may contribute to development. We differentiate 4 fields of learning: formal, non-formal, cultural and community learning. This study attempts to present the methodological background. The first phase involves investigation by the indices: the area, population, migration balance, ageing index, rate of unemployment of the region (mostly township) under survey, as well as the proportion of unemployed young job-seekers, the number of enterprises in operation for 1000 residents (pieces), number of registered NGOs for 1000 residents (pieces). These indices were acquired by the data collection procedures of Hungarian statistics and are reliably available in the

long run, in a time series analysis. As a second stage, taking as a point of departure the data of the LeaRn index generated in the Learning Regions in Hungary research, we attempt to describe the situation of the township from the aspect of learning. With the help of the LeaRn database the township results are compared with national averages, the standing of the settlements in the township are examined and compared to townships of similar social and economic standing. We attempt to provide an answer to the question what the similarities and differences could mean.

1. Bevezetés

A tanulás (a szó legtágabb értelmében) olyan tevékenység, amely képes meghatározni egy térség kilátásait és jövőjét. Akár élére is állíthatjuk a dolgot: tanulás nélkül az adott térségnek nem lesz jövője. Sőt, talán megkockáztatjuk azt is, hogy minden térség jövője azon múlik, mennyi és milyen tanulás folyik benne (Kozma 2016).

Az általános műveltség és a különböző készségek (alap-, kulcs-, menedzsment-, állampolgári készségek stb.) szerepe felértékelődött. E készségek megléte nélkül nehezen érvényesíthető a szaktudás. Az említett ismeretek és készségek fejlesztése, bizonyos rétegek számára megszerzése a felnőttképzés révén lehetséges. Többek között ennek is köszönhető, hogy a felnőttképzés (szak- és általános képzési vonatkozásban is) kérdése hazánkban és egész Európában egyre inkább kiemelt szerepet kap, gazdasági és társadalmi megközelítésben egyaránt.

A hazai és nemzetközi szakirodalmi források és példák egyaránt azt mutatják, hogy a felnőtt tanulás nem csupán gazdasági kérdés. A felnőttképzés szerepe a társadalmi felzárkózásban jelentős. A felnőttképzés lehetővé teszi a polgárok tanuláshoz való jogának szabad érvényesülését; megalapozza és kiegészíti a szakképzési, munkaerő-piaci és munkahelyi képzéseket; hozzájárulhat a leghátrányosabb helyzetben lévő rétegek (lemorzsolódott fiatalok, felnőttek, alacsony iskolai végzettségűek, bevándorlók) társadalmi integrációjához. Egy eredményes felnőttképzési program nemcsak a jóléti, foglalkoz-

tatási mutatókra hathat pozitívan, hanem például az egészségügyiekre is.

2. A Közösségi tanulás és társadalmi innováció kutatás módszertani háttere

A kutatásunk⁹ keretében arra vállalkozunk, hogy megvizsgáljuk, hogy milyen szerepe van a tanulásnak, a felnőttek tanulásának, a közösségi tanulásnak a hátrányok leküzdésében. A közösség a hátrányos helyzetből milyen utakon, módokon keresheti a kitörést? Egyes térségekben mely tanulási formák tudnak hozzájárulni a fejlődéshez? A kutatás négy tanulási területet különít el, a formális, nemformális, kulturális és közösségi tanulás területeket. A formális terep elsősorban a közoktatás, a felsőoktatás. A nem formális tanulási színterek: különböző jellegű felnőttképzési tevékenységek, pl. a különböző szakképzettséget nyújtó vagy általános célú képzések. Ezek akár munkahelyen, felnőttképzési intézményekben, de kulturális intézményekben is lehetnek. A kulturális tanulás: szélesen értelmezve, beleértve a zene, a média, a sport területét. A közösségi tanulás: a civil szervezetek és hálózataik, partnerségek, intézményi-civil együttműködések, társadalmi részvétel – politikai aktivitás, vallási aktivitás stb.

A kutatás második ütemében (Közösségi tanulás és társadalmi innováció – LearnInnov) azt is vizsgáljuk, hogyan jelenik meg valamilyen közösségi alapú, együttműködésen alapuló újdonság,

9 *Tanuló régiók Magyarországon* kutatás (LeaRn), majd *Közösségi tanulás és társadalmi innováció* (LearnInnov) kutatás. A LeaRn projekt keretében arra vállalkoztunk, hogy kutatási szempontból vizsgáljuk meg egy adott területi és társadalmi egység azon gazdasági, politikai és kulturális tényezőit, amelyek hozzájárulnak egy tanuló régió (LR) kialakulásához. Olyan térképet igyekeztünk előállítani, amely a kutató által elérhető „hivatalos” statisztikák (esetünkben a 2011-es népszámlálás) alapján, azt sokszorosán kiegészítve, értelmezve és átértelmezve azt mutatja meg, hogy a Magyarországon folyó tanulási tevékenységek alapján miként jellemezhetőek az ország egyes térségei. A tanuló régiót és a tanulási közösségeket részben statisztikai, részben pedig terepen végzett kutatás segítségével vizsgáltuk. A kutatás eredményei összefoglaló magyar nyelvű kötet Kozma Tamás és mtsai 2015 *Tanuló régiók Magyarországon*. Debreceni Egyetem Felsőoktatási K&F Központ CHERD-Hungary, Debrecen <http://mek.oszk.hu/14100/14182/14182.pdf> Angol nyelvű kötet: Tamás Kozma et al. 2016 *Learning Regions in Hungary: From Theories to Realities*. Tribun EU, Brno <http://mek.oszk.hu/16100/16145/16145.pdf>

társadalmi újítás. Társadalmi újítás alatt Bradford (2004), Trippl – Toedtling (2008), Kozma (2018) megközelítéséhez hasonlóan olyan új társadalmi tevékenységet értünk, amely egy probléma megoldását célozza, miközben új társadalmi magatartásokat, attitűdöket alakít ki.

A társadalomstatistikai adatok legtöbb Európai Unió tagországban már rendelkezésre állnak, azonban ezek tanulási szempontú csoportosítása, helyzetelemzésre használata nem jellemző, pedig az oktatáspolitikai döntések, a társadalomfejlesztés megalapozásához szükségesek ez adatok együttes kezelése. Ezen túl az, hogy megnézzék, az egyes területek elemzése, tanulás szempontjából hátrányos helyzete vagy épp eredményessége mögött milyen háttér van, milyen jó példák, gyakorlatok vannak, amelyek mások számára is adaptálhatók – még kevésbé jellemzők. A kutatásunk több lépcsőben erre irányul. Ez a tanulmány ennek módszertani hátterét igyekszik bemutatni.

Elsőként az esetek feltárását megelőzően bemutatjuk az adott térség társadalmi-gazdasági helyzetét, valamint az oktatásra vonatkozó mutatók által a tanulás helyzetét. A Központi Statisztikai Hivatal adatbázisa, a TEIR (Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer) adatbázis, valamint a Tanuló régiók Magyarországon kutatás (LeaRn) index alapján bemutatjuk a kiválasztott térség, járás társadalmi-gazdasági háttérét.

Első lépésben a következő mutatók mentén vizsgálódunk, elsősorban leíró jelleggel: a vizsgált térség (legtöbbször járás), település területe, lakónépessége, vándorlási egyenlege, öregedési mutatója, munkanélküliségi rátája, pályakezdő munkanélküliek aránya, 1000 lakosra jutó működő vállalkozások száma (db), regisztrált nonprofit szervezetek ezer lakosra jutó száma (db). Ezek a mutatók a magyarországi statisztikai adatgyűjtés részeként hosszú távra visszamenőleg, idősorosan, megbízhatóan elérhetők.

Második lépésben a Tanuló régiók Magyarországon kutatás eredményeként kialakított LeaRn index adatait alapul véve igyekszünk bemutatni a járás helyzetét tanulási szempontból. A LeaRn adatbázis adatai segítségével összevetjük a járási adatokat az országos átlagértékekkel, megvizsgáljuk a járáson belül a települések helyzetét. Összehasonlítjuk hasonló társadalmi-gazdasági helyzetű járással. Próbálunk arra választ találni, hogy mi lehet az oka a hasonlóságoknak, különbségeknek.

A LeaRn index egy speciális, a tanulásra vonatkozó eszköz. A kialakításához felhasználtunk nem-

zetközi kutatási előzményeket. A Jacques Delors (1996) koncepcióján alapuló CLI-t, illetve az érre épülő ELLI-t, valamint a DLA mutatóit. Ezeken alapulnak az általunk LeaRn Indexnek (LI) nevezett hazai komplex mutató mérőszámai (Kozma et al. 2015).

A Composite Learning Indexet (CLI) az „élet-hosszig tartó tanulás” mérhetőségének kérdését vizsgálva kanadai kutatók (Canadian Council of Learning) fejlesztették ki, ez egy olyan indikátor- és mérőeszköz-rendszer, amely alkalmas országos, regionális, kistérségi és települési szinten is a tanulási aktivitások mérésére. A Composite Learning Index (CLI). (Lachance, é.n) összesen 17 indikátort és 24 mérőszámot azonosít az élethosszig tartó tanulás méréséhez. Ezek mindegyike az UNESCO nemzetközi konferenciáján kidolgozott tanulás négy pillérén nyugszik: (1) megtanulni tanulni; (2) megtanulni cselekedni; (3) megtanulni együtt élni; (4) megtanulni létezni (Kozma és mtsai 2015:21). A statisztikai adatok, melyekből az indikátorokat képzik, a következő jellemzőkkel rendelkeznek: Kanada egész területére kiterjednek; regionális és/vagy tartományi szinten is elérhetők; rendszeres adatgyűjtés eredményeként születnek és megbízható forrásból származnak (Canadian Council of Learning 2010).

Az Európai Lifelong Learning Indexet (ELLI) a kanadai CLI mintájára 2008-ban a német Bertelsmann Alapítvány kutatói fejlesztették ki, létrehozva ezzel Európa első komplex LLL indikátorát (Hoskins – Cartwright – Schoof 2010). Az ELLI-index csak egy – bár igen fontos – része az Európai Lifelong Learning Indikátor projektnek. A CLI-hez hasonlóan az ELLI-index szintén a tanulás négy pillérén (oktatás; munka – tanulás – otthon, a mindennapi életben; tanulás közösségben) nyugszik, s 23 európai ország adatai alapján 17 indikátor és 36 mérőszám segítségével méri az LLL-aktivitásokat. Célja az, hogy a tanulás négy pillérének függvényében nemzetközi – és ahol lehetséges, regionális szintű – összehasonításokat lehessen végezni az LLL helyzetképének feltárására. A CLI-index országos, regionális, kistérségi és települési szintű elemzésekhez egyaránt felhasználható, míg az ELLI-index országos és – kisebb mértékben – regionális szintű elemzésekhez alkalmazható.

A német kutatók által megalkotott tanulási atlasz – Deutscher Lernasatlas (DLA), nem csupán az ELLI-kutatás (Schoof et al. 2011) folytatásának tekinthető, hanem a tanuló régió koncepció felülvizsgálatának is. Az ELLI abból a szempontból jelentős, hogy ez volt az első olyan európai kutatás,

amely az élethosszig tartó tanulás és a tanuló régiók meglétének és mértékének mérésére tett kísérletet. A DLA-kutatás ennek a továbbfejlesztése. Négy dimenziót (intézményi tanulás; munkahelyi, szakmai tanulás; társadalmi vagy közösségi tanulás; személyes tanulás) és 38 mérőszámot tartalmaz.

A Magyarországra vonatkozó, településsoros adatokra támaszkodó statisztikai adatfeldolgozásunk, indexalkotási kísérletünk célja a magyar települések tanulóhoz való viszonyának megjelenítése volt. Kerestük azokat a településeket, település-együtteseket, régiókat, ahol az országos átlagoktól eltérően jobbak (vagy rosszabbak) a szélesen értelmezett (formális, non-formális, kulturális és közösségi) tanulás eredményei (pl.: iskolázottság) és lehetőségei (pl.: intézményhálózat, elérhetőség).

Szakértői véleményekre (Kozma és mtsai 2015; Juhász 2015; Engler és mtsai 2013; Benke 2013; Forray – Kozma 2014; Téperics – Czímre – Márton 2014) támaszkodva kiválasztottunk 20 mérőszámot, amelyek (megítélésünk szerint) alkalmasak a jelenség leírására.

Megközelítésünkhöz a CLI index-képzési elvei álltak legközelebb, mert a területiség kérdését hangsúllyal kezelik, és eredményei országos, regionális, kistérségi és települési szintű elemzésekhez egyaránt felhasználhatók. Kulcskérdés a jelenség indikátorokkal, elérhető adatokkal történő megjelenítése. A nagy közigazgatási határokkal rendelkező Kanada esetén ez több mint 4500 települést, Magyarország vonatkozásában pedig 3200 feletti területi egységet jelent, így kellően árnyalt képet kaphatunk segítségükkel. A statisztikai adatgyűjtés sajátosságaiból következően (települési szinttől aggregálják az adatokat a nagyobb közigazgatási egységek irányába) ez a legfinomabb vizsgálat lehetőségét adja. A feldolgozás során következetesen mindig ezt a területi egységet használtuk.

A mérni kívánt jelenség célcsoportjának kiválasztásakor a CLI és ELLI mérőszámaihoz hasonlóan az egyének települési szintű adatainak és az intézmények adatainak egyszerre történő alkalmazása mellett döntöttünk. Az informatív családi adatgyűjtés eredményeit (CLI), vagy a munka minőségére vonatkozó információkat (ELLI) nem tudjuk a lakosságra és Magyarország minden településére vonatkozóan elérni, emiatt ezeket más (hasonló tartalmú) paraméterekkel kell kiváltanunk. A módszertani mintaként felhasznált előzmények (CLI, ELLI, DLA) mindegyikében fellelhető ilyen megoldás. A települések lakosságára vonatkozó mutatók mellett (pl. diplomások aránya) vannak az intézményi

adatok (pl. elérhetőség) és a családok kiadásainak arányában történő információk is. Esetünkben a település lakossága (mint csoport) és az intézményi adatok kombinációjával megvalósíthatónak tűnik a tanuláshoz való viszony területi megjelenítése. Az informatív családi adatgyűjtés eredményeit (CLI), vagy a munka minőségére vonatkozó információkat (ELLI) nem tudjuk a lakosságra és Magyarország minden településére vonatkozóan elérni, emiatt ezeket más (hasonló tartalmú) paraméterekkel kell kiváltanunk.

Általában igaz, hogy a mérőszámok kiválasztásakor az adatgyűjtés komoly korlátokat jelentett. Csak olyan adatokat használhattunk fel, amit országosan, de településszinten gyűjtöttek. Teljes körű, saját adatgyűjtés lehetősége nélkül a sok esetben kompromisszumra kényszerültünk, és az általunk jónak/jobbnak vélt mérőszámok helyett a KSH és egyéb (kulturális statisztikák, OSAP 1665, stb.) központi adatfelvétel eredményeivel dolgozhattunk. A jelenséget jobban bemutató saját adatfelvétel lehetősége a „mélyfúrás” jellegű területi feldolgozásokra maradt.

Az adatok hozzáférhetősége határozta be a vizsgált időszakot is. A legrészletesebben hozzáférhető

településsoros adatok Magyarországon a Népszámlálásokhoz kötődnek, emiatt a vizsgálat minden mérőszám esetében a 2011-es év adataival zajlott.

A csoportok (települések lakossága) és az intézmény (településeken fellelhető intézmények) jellemzőinek vizsgálatához felhasznált adatok a létező módszertan (CLI, ELLI, DLA) és a hozzáférhető adatok összefésülésének eredményeként a következőképp csoportosíthatók: változtatás nélkül felhasználható, átalakítva felhasználható, illetve kiváltandó adatok. Statisztikai módszerekkel a mérőszámokat egy indexbe rendeztük.

Mindezek alapul szolgálnak az egyes települések esetének feltáráshoz, az esetek kiválasztását is segítik.

A harmadik lépésben a jelenségek mélyebb megértésre terepkutatást végzünk, eseteket tárunk fel. Kvale (2005) metaforájával élve utazóként fedezzük fel a jelenségeket, megfigyelünk, beszélgetünk, kérdezzük, értelmezünk, és ezek alapján adatokat generálunk, az általunk hallottakból egy történet formálódik. A kvalitatív módszerekkel terepkutatás, esettanulmány, félig strukturált interjúk révén próbálunk a helyi folyamatokról információkat szerezni.

1. táblázat A LeaRn indexet alkotó pillérek és mérőszámok (Teperics – Szilágyiné Czímre – Márton 2016:246)

I. pillér	II. pillér	III. pillér	IV. pillér
Intézményi/formális tanulás	Non-formális tanulás	Kulturális tanulás	Társadalmi aktivitás/közösségi tanulás
A 10 évnél idősebb népességből az egyetlen osztályt sem teljesítők aránya.	Az regisztrált felnőttképzési intézmények 1000 lakosra jutó száma.	Kulturális intézmények 1000 lakosra jutó száma.	A vallási aktivitás (1000 lakosra jutó hívők száma).
A legalább befejezett általános iskolával rendelkezők aránya a 15 évnél idősebb népességből.	Az akkreditált felnőttképzési programok 1000 lakosra jutó száma.	Helyi médiumok (Tv, rádió, nyomtatott sajtó) 1000 lakosra jutó száma.	Nonprofit szervezetek 1000 lakosra jutó aránya.
A legalább befejezett középiskolával rendelkezők aránya a 18 év feletti népességből.	A felnőttképzéseket befejezők/lakosság arányában.	Különböző művelődési formákban történő rendszeres részvétel aránya.	Kisebbségi önkormányzatok 1000 lakosra jutó aránya.
A diplomával rendelkezők aránya a 25 évnél idősebb népességből.	A felnőttképzésekre beiratkozottak/befejezők aránya.	Kulturális rendezvényeken való részvétel aránya.	Vándorlási egyenleg (2001–2011).
A központi települések (kistérségi-, megye- és regionális székhelyek) időbeli elérhetősége.	A támogatott és a nem támogatottak felnőttképzésekben résztvevők aránya.	Legalább 30 Mgps sáv szélességre képes vezetékes internet hozzáféréssel rendelkező lakosság aránya.	Politikai aktivitás (a 2010-es országgyűlési választásokon való részvétel aránya).

A fő kérdés, hogy az egyes térségekben mely tanulási területek és hogyan tudnak hozzájárulni a fejlődéshez? Milyen hálózatokba szerveződve, milyen partnerségek keretében jelennek meg innovatív kezdeményezések? Mi jellemzi ezeket?

A helyi adottságoknak megfelelően, más-más tanulási tevékenységet (van, aki a formális tanulás helyzetére fókuszál; van, aki a kulturális tanulás egy-egy elemét tárja fel; van, aki a kulturális és közösségi tanulás terén a kulturális tevékenységekre és a civil aktivitásra összpontosít) vizsgálnak a kutatók. De az alapkoncepció, hogy a tanulás, hogyan járulhat hozzá egy térség felzárkóztatásához, fejlesztéséhez, a közösségben való lét, a közösségi tanulás, mit jelenthet egy térség fejlődése szempontjából, azonos.

A települések életében meghatározó eseteket tárnak fel. Ezek – a vizsgálódások alapján – különböző területeken jelennek meg, pl. sport, egyházi közösségek, szociális ellátás, kulturális-művészeti élet. Az esetek feltárása kapcsán a következő kérdésekre próbálnak választ találni: Milyen területen – területeken hat fejlesztésként az eset? Kikhez köthetők a tevékenységek, kiket szolgálnak, kik az érdekeltek, pl. résztvevők, együttműködő partnerek, hasznélvezők, döntéshozók, finanszírozók, akiknek szerepük van a folyamatban? Melyek a tevékenységek céljai, területi hatóköreik? Milyen feltételek szükségesek a tevékenységekhez? Hogyan tarthatók fent hosszabb távon? Milyen tanulságokkal szolgálhatnak mások számára? Mennyiben szolgálhatnak mintaként?

Esettanulmányok készültek a Makói járás, a Hajdúhadházi járás, a Hajdúnánási járás, a Sellyei járás, a Siklói járás, a Sátoraljaújhelyi járás területén végzett vizsgálatok alapján.

Felhasznált irodalom

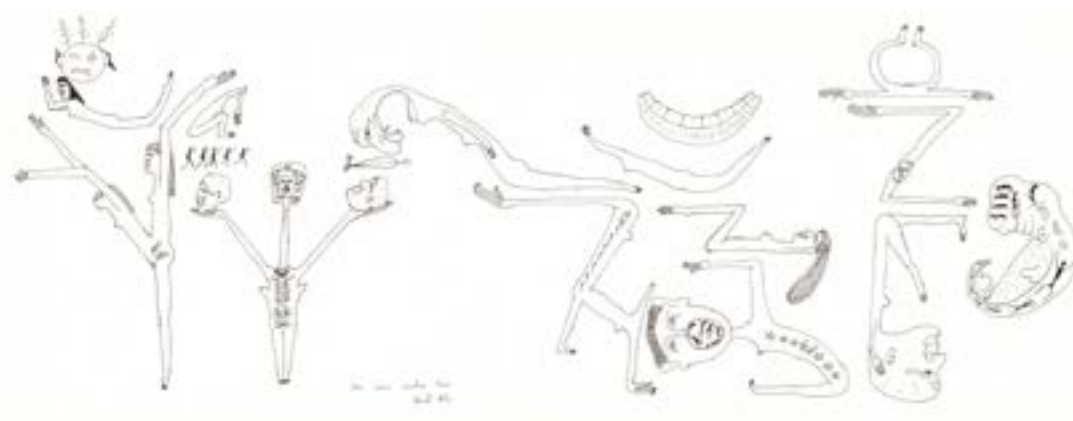
- Benke Magdolna 2013 A tanuló régiók, a tanuló közösségek és a szakképzés. *Szakképzési Szemle*, 29. 3:5-21.
- Bradford, Neil 2004 *Creative Cities: Structured policy dialogue backgrounder*. Canadian Policy Research Networks, Ottawa
- Canadian Council on Learning 2010 *The 2010 Composite Learning Index. Five Years of Measuring Canada's Progress in Lifelong Learning*. http://css.escwa.org.lb/sd/1382/Canadian_Learning_Index.pdf (Letöltés ideje: 2018.04.10.)
- Engler Ágnes – Dusa Ágnes Réka – Huszti Andrea – Kardos Katalin – Kovács Edina 2013 Az intézményi tanulás eredményessége és minősége, különös tekintettel a nem hagyományos hallgatókra. In Andl Helga – Molnár-Kovács Zsófia szerk. *Iskola a társadalmi térben és időben. 2011–2012. II. kötet*. Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs, 187-200.
- Forray R. Katalin – Kozma Tamás 2014 Tanuló városok: alternatív válaszok a rendszerváltozásra. In Juhász Erika szerk. *Tanuló közösségek, közösségi tanulás: A tanuló régió kutatás eredményei*. CHERD, Debrecen, 20-50.
- Hoskins, Bryony – Cartwright, Fernando – Schoof, Ulrich 2010 *The ELLI index Europe 2010. ELLI European lifelong learning indicators: Making lifelong learning tangible!* Gütersloh Bertelsmann Stiftung http://www.icde.org/European+ELLI+Index+2010.b7C_wlDMWi.ips (Letöltés ideje: 2018.01.04.) https://www.google.com/url?s=a=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=7&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwi_z53Ynv7gAhVMKuwKHXFUAIQFjAGegQIABAB&url=https%3A%2F%2Fwww.scribd.com%2Fdoc%2F56714858%2FEuropean-LLL-Indicators-2010&usq=AOvVaw2z89C9a1n1XKqzcr5_f5AE
- Juhász Erika 2015 Sectors and Institutions of the Cultural Learning in Hungary. In Erika Juhász Erika – Tamásóvá, Viola – Petlach, Erich eds. *The Social Role of Adult Education in Central Europe*. Debrecen, University of Debrecen, 121-136.
- Kozma Tamás és munkatársai 2015 *Tanuló régiók Magyarországon*. CHERD, Debrecen
- Kozma Tamás 2016 A tanulás térformáló ereje. *Educatio*, 2:161-169.
- Kozma Tamás 2018 *Társadalmi tanulás és helyi innovációk*. <https://www.researchgate.net/publication/324840861>
- Kvale, Steinar 2005 *Az interjú*. Jósöveg Műhely Kiadó, Budapest
- Lachance, Marc (é.n) *Composite Learning Index*. http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/platform/Source/Seminar%202008/presentationSchoofLachance_fr.pdf (Letöltés ideje: 2018.04.27.)
- Schoof, Ulrich – Blinn – Miika, Schleiter, André – Ribbe, Elisa – Wiek, Johannes 2011 *Deutscher Lernatlas. Ergebnisbericht*

2011. Gütersloh, Bertelsmann Stiftung.
<https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/publications/publication/did/deutscher-lernatlas-ergebnisbericht-2011/> letöltés ideje: 2018.03.27.

Teperics Károly – Czimre Klára – Márton Sándor 2014 A társadalomföldrajzi/regionális tudományi kutatások felhasználásának lehetőségei a tanuló régiók kutatásában. In Juhász Erika szerk. *Tanuló közösségek, közösségi tanulás: A tanuló régió kutatás eredményei*. CHERD, Debrecen

Teperics Károly – Szilágyiné Czimre Klára – Márton Sándor 2016 A tanuló városok és régiók területi megjelenése és társadalmi-gazdasági mutatókkal való kapcsolata Magyarországon. *Educatio* 2:245-259.

Tripp, Michaela – Toedtling, Franz 2008 *Regional Innovation Cultures*. https://www.researchgate.net/publication/228746771_Regional_Innovation_Cultures

Handó Péter – Om mani padme hum (tus, papír, 38x14 cm)

KÖZÖS ÉRTÉK – KÖZÖSSÉGI ÉS KULTURÁLIS TANULÁS TÉSENFÁN

[DOI 10.35402/kek.2019.1.4](https://doi.org/10.35402/kek.2019.1.4)

Absztrakt

Magyarországon az 1990-es években egyértelművé vált, hogy az iskolai végzettség, a gazdasági, a kapcsolati és a társadalmi tőkékkel rendelkezés vagy annak hiánya előnyökhöz és hátrányokhoz vezethet az egyén életében. Az iskola szerepe még inkább felértékelődött. A munkanélküliség okainak leginkább az alacsony iskolai végzettséget és a piacképes szaktudás hiányát tekintették, másrészt a munkahelyek hiányát (Kertesi 2000). Az esettanulmány célja, hogy – a Tanuló Régiók koncepció elméletére támaszkodva – olyan innovációra mutasson rá, melynek keretében a helyi közösségi, kulturális és gazdasági erőforrások aktivizálására kerül sor, s a helyi társadalom tagjai aktív részesei, alakítói a folyamatnak. A kutatásunk terepmunkája 2017. október–november, 2018. augusztus–szeptember hónapokban zajlott, igazodva a közösségi rendezvényekhez és programokhoz. Kutatásunk során kvantitatív és kvalitatív módszerekkel dolgoztunk – térségi szinten – elsősorban a KSH adatait, a LEARN kutatás adatbázisát és járási szintű térségi dokumentumokat használtuk fel elemzésünkhöz. Másrészt élettörténeti interjúkat (3 db.) készítettünk a közösségfejlesztése és a közösségi tanulás szempontjai szerint a helyi aktív társadalmi szereplőkkel (polgármester, közösségsszervező, ökológus, ökológus), ezenkívül helyszíni tereplátogatást tettünk résztvevő megfigyelés módszerét alkalmazva egy helyi közösségi programokon (pl. Bőköz-fesztivál). Érdeklődés, hogy Dél-Dunántúli régióban elhelyezkedő siklósi járás a gazdasági mutatók alapján hátrányos helyzetű térségnek számít, ezért is fontos ismerni azokat a kezdeményezéseket, melyek a szegénységre, a jövőképre új megoldásokat, lehetőségeket mutatnak. A kutatás helyszíne, Tésefa települése a siklósi járásban található. A megközelítőleg 190 lakost számláló településen nem működik sem óvoda, sem iskola, Pécs egyetemvárosának közvetlen vonzáskörzetéből kiesik. Ilyen értelemben, „gazdasági tanuló régióról” nem, azonban „kulturális művelődési” tanuló térségről (Kozma és mtsai 2015:49-50) beszélhetünk. Tésefa, a település esetében is megállapítható, hogy a közösségi és a kulturális tanulás színtere

leginkább a következő szempontok alapján: egyrészt a helyi közösségi, kulturális, gazdasági értékek tudatos feltárása és értékmentés folyamata zajlik a kutató településen (Pl. Helyi Néphagyományok Őrző Háza; őshonos gyümölcsfák újratelepítése, ökológus, ökológus, ezzel kapcsolatos tudások átadása; kertészet működtetése), melynek forrásai döntően a lokális közösség és a tradíciók. Másrészt a tanulás formái elsősorban közösségi együttlétek kulturális (pl. évenkénti alkotótábor), egyházi (évenkénti hittantábor) és civil (önkéntesség) közösségi keretek között valósul meg. Továbbá Tésefa vezetői és a lakosság aktív tagjai a térségben lévő – hasonló társadalmi-gazdasági problémákkal küzdő – települések vezetőivel, önkénteseivel, munkatársaival informális és formális módon is együttműködnek (pl. Bőköz Fesztivál). Az elmúlt évtizedekben változások tapasztalhatók a település életében. Kutatásunk során arra a következtetésre jutottunk, hogy a megvalósítók szerepe meghatározó, ebben az esetben „beköltöző” értelmiségi házaspár irányította a figyelmet a helyi értékekre. Tanulmányunkban bemutatásra kerülnek a Tésefán működő kulturális, közösségi tanulási folyamatok és eredményeik, a közösség szemléletében bekövetkezett változások, melyek azt mutatják, hogy a korábbiakkal (1990-es évek óta tapasztalható depriváció) ellentétben, az egymás mellett élés formáját lassan felváltja az együtt élés közösségi szemlélete.

Abstract

In Hungary in the 1990s it became clear that educational-, economic-, and social capital, or the lack of these could lead to benefits and disadvantages in the life of an individual. The role of the school; education became more appreciated (Kertesi 2000). The purpose of this case study, based on the concept of the Learning Regions concept theory, is to highlight those innovations in which the local community and their cultural and economic resources are activated. During our research (Learn-Innov), we worked with quantitative and qualitative methods – at regional level – primarily on the

data of the HCSO, the LEARN research database, and track-level regional documents. On the other hand, oral-history (life path interviews) interviews were made with local active social actors (mayor, community organizer, ecologist), and on-site field visits using a participatory observation method in a local community program (Bököz-festival).

According to economic indicators the Siklós district in South Transdanubia (called *Ormán-ság*) is a disadvantaged region, so it is important to know the initiatives which show new solutions and opportunities to decrease poverty in the future. Tésenfa (as the main focus village of this research) with its 190 inhabitants is located in this region. There are no nurseries, no schools and the village is out of the direct agglomeration of Pécs (the nearby university town). In this sense, in the case of the chosen region we cannot speak about an „economical-learning”, but a „cultural learning” region (Kozma et al. 2015:49-50). This paper introduces such cultural and community learning processes from the life of Tésenfa which resulted the changing from ‘leaving beside each other’ to ‘leaving together as a community’. Since the 1990’s deprivation was affecting locals, but this positive point of view is changing the locals’ way of thinking into a community based positive direction.

1. Bevezető

„(...) a bió az az, amikor odaviszel egy fát és csalán lével spriccelgeted. (...) Az ökológiai, amikor a tájjal együtt működsz, tehát tájfaját ültetsz. A Józsi úgy szokta mondani, oda szocializálódott”.

Az itt idézett mondatok Tésenfa közösségi és kulturális életében fontos szerepet betöltő házaspár női tagjával készült interjúból vett részlet. A bio- és ökológiai gazdálkodás különbségét – bár leegyszerűsítve, de lényegien – magyarázó mondatok a közösségfejlesztés és közösségi tanulás esszenciáját hordozzák magukban. Tésenfa nem csak gazdálkodásában tért át az ökológiai növénytermesztésre, de a településen zajló közösségfejlesztési folyamatokban is felértékelődtek a helyi adottságok, erőforrások, és ezen értékek mentén, azokra építve formálódik a falu közösségi, kulturális élete. A kultúra szó eredete a latin „agricultura” = földművelés szóból származik, így talán nem is olyan távol álló a témától ez az analógia.

Magyarországon az 1990-es években zajló társadalmi változások, a munkaerő-piac átalakulása,

a különböző szektorokban (oktatás, foglalkoztatás, lakhatás, egészségügy, szociális) működő intézmények és szolgáltatások létrehozása, a törvényi feltételek megteremtése hatással voltak a társadalom tagjainak életére, leginkább a lemaradó, hátrányos helyzetűek megélhetésére. Egyértelművé vált, hogy az iskolai végzettség, a gazdasági, a kapcsolati és a társadalmi tőkékkel rendelkező vagy annak hiánya előnyökhöz és hátrányokhoz vezethet az egyén életében. Az iskola szerepe még inkább felértékelődött. A munkanélküliség okainak leginkább az alacsony iskolai végzettséget és a piacképes szaktudás hiányát tekintették, másrészt a munkahelyek hiányát (Kertesi 2000).

A hétköznapi értelemben a tanulás többnyire egyet jelent az iskolai tanulással, a tananyagok elsajátításával, hatékonyságát növeli a gyakorlás, ismételt cselekvés, az információk folyamatossága. Emellett azonban van másik értelmezése is, mely bizonyos képességek kialakulását és fejlődését, a különböző készségek formálódását is tanulásnak tekinti (Barkóczi és Putnoky 1980:15).

A társadalmi tanulás kifejezést, mely fogalom definiálása Bandura (1977) nevéhez köthető, mely szerint az egyéni viselkedést a környezeti hatások és az egyéni adottságok eredőjének tekintette, s a tanulást annak a közvetítőnek, amelynek révén az egyéni viselkedés a megnevezett két tényezőtől kialakul. Alapvetően három típusát különböztette meg: a verbális, a megfigyelési és a szimbolikus (Kozma 1999). A társadalmi tanulásnak további megközelítése, hogy az egyén szocializációja a közösség átalakulásához kapcsolódik. A társadalmi tanulásnak a szervezetek, a közösségek és a társadalmak átalakulásában betöltött kulcsszerepére a szervezelméletek az 1960-es esztendőktől kezdődően mutattak rá (Tjaden 1977).

A LeaRn-projektet olyan oktatás- és művelődéskutatásnak nevezhetnénk, amely a tág értelemben vett felnőttképzés területén mozog, és amely leginkább a település- és térségfejlesztésekkel kapcsolatos (Kozma és mtsai 2015:11). A társadalmi innovációs folyamatok kutatói szerint az innovációs folyamat lényegi eleme az interaktív tanulás (Lundvall 1992), amely a szereplők között kialakuló kölcsönhatás keretében történik (Kozma és mtsai 2015:14).

Kozma (2018) A társadalmi innováció értelmezési című tanulmányában az alábbiakban fogalmazza meg az innováció fogalmát: *„Innováció ott keletkezik, ahol problémát kell megoldani; de megjelenésekor és elterjedése következtében az egész közösség tanul. Ezt neveztük korábbi kutatásaink során 'közös-*

ségi tanulásnak', s akik így tanultak, azokat 'tanuló közösségekné'. A 'közösségi tanulás' (community learning) kifejezést az angol nyelvű szakirodalomban rendszerint szűkebb értelemben használják: egyszerűen 'iskolán kívüli' tanulásnak. A nemzetközi szakirodalom a közösségi tanulás helyett ezért inkább használja a társadalmi tanulás (social learning) kifejezést, bár ennek erős áthallása van a Bandura-féle social learning-gel, amely eredetileg a pszichológiában használatos fogalom. Így vagy úgy: a közösségi / társadalmi tanulás azt a folyamatot jelzi – arra a folyamatra alkalmazzuk kutatásainkban –, amely egy új problémamegoldás felfedezése és elterjesztése között végbemegy. Ha mindenki kezében könyv van, mint régi iskolai képek mutatják, vagy mindenki a mobiltelefonját böngészi a buszra várakozva, az még nem közösségi / társadalmi tanulás, csupán tömeges könyvhasználat, mobilhasználat. A közösségi tanulásnak más jellemzői vannak”.

Az esettanulmány célja, hogy – a Tanuló Régiók koncepció elméletére támaszkodva – olyan társadalmi innovációra mutasson rá, melynek keretében a helyi közösségi, kulturális és gazdasági erőforrások aktivizálására kerül sor, s a helyi társadalom tagjai aktív részesei, alakítói e folyamatnak. Kutatásunk során – térségi szinten – kvantitatív elemzést végeztünk, mely során a TeIR adatait és a LeaRn kutatás adatbázisát használtuk fel. A terepkutatás helyszíne, a Dél-Dunántúli régióban elhelyezkedő, Siklósi járásban található település, mely a gazdasági mutatók alapján hátrányos helyzetűnek számít, ezért is tartjuk fontosnak ismerni azokat a kezdeményezéseket, melyek a szegénységre, a jövőképre új megoldásokat, lehetőségeket mutatnak. A statisztikai adatokon kívül esettanulmányunk elkészítéséhez kvalitatív módszereket is alkalmaztunk, élettörténeti (oral history) interjúkat készítettünk a közösségi tanulás meghatározó szereplőivel (3 fő) ezenkívül megfigyeléseket végeztünk, különböző rendezvényeken, programokon 2017. szeptember – 2018. szeptember között.

A kutatás helyszíne, Tésenfai települése, megközelítőleg 190 lakost számláló aprófalú, ahol nem működik sem óvoda, sem iskola, Pécs egyetemvárosának közvetlen vonzáskörzetéből kiesik. Ilyen értelemben, „gazdasági tanuló régióról” nem, azonban „kulturális művelődési” tanuló térségről beszélhetünk (Kozma és mtsai 2015:49-50). Tésenfai, a település esetében is megállapítható, hogy a közösségi és a kulturális tanulás színtere leginkább, a következő szempontok alapján: egyrészt a helyi közösségi, kulturális, gazdasági értékek tudatos feltárása és

értékmentés folyamata zajlik a kutatót településen (pl. Helyi Néphagyományok Őrzőháza; őshonos gyümölcsfák újratelepítése, ökológiai kertészet működtetése), melynek forrásai döntően a lokális közösség és tradíciók. Másrészt, a tanulás formái elsősorban közösségi együttlétek kulturális (pl. évenkénti alkotótábor), egyházi (évenkénti hittantábor) és civil (önkéntesség) közösségi keretek között valósul meg. Továbbá Tésenfai vezetői és a lakosság aktívan együttműködnek – hasonló társadalmi-gazdasági problémákkal küzdő – települések vezetőivel, önkénteseivel, munkatársaival informális és formális módon is (pl. Bóköz Fesztivál).

Az elmúlt évtizedekben változások tapasztalhatók a település életében, a megvalósítók, közösség-szervezők szerepe meghatározó lett, ebben az esetben „beköltöző” értelmiségi házaspár volt, amely a közösség tagjainak figyelmét a helyi értékekre irányították. Az esettanulmány elkészítése során a településhez kapcsolódóan LeaRn, TeIR, KSH statisztikai adatokat és dokumentumokat továbbá 2017 őszén készült interjúkat értelmeztük, elemeztük.

Az esettanulmány célja, hogy bemutassa a Tésenfán működő kulturális, közösségi tanulási folyamatokat és eredményeket, a közösség szemléletében bekövetkezett változásokat, melyek azt mutatják, hogy a korábbiakkal (1990-es évek óta tapasztalható depriváció) ellentétben, az egymás mellett élés formáját lassan felváltja az együtt élés, közösségi szemlélete és a társadalmi innováció.

2. Tésenfai, a település és a térség gazdasági-társadalmi mutatói

2.1. A térség és a Siklósi járás mutatói

A település (Tésenfai) a Siklósi járásban található, ennek okán fontosnak véljük a térség gazdasági-társadalmi mutatóinak összefoglalását. A Siklósi járás Baranya megye déli részén helyezkedik el, a járáshoz méreteit tekintve magas számú (53 db) település tartozik. A járás 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet alapján a kedvezményezett járások közé sorolható. Baranya megye második legnagyobb járásaként a 2005–2015 közötti időszakban folyamatos népesség-csökkenés volt észlelhető. 2005-ben 37 884 fő lakott a Siklósi járásban, ez az adat 2015-re 35 149 főre csökkent (TeIR 2015-2015).

A természetes szaporodás-fogyás szempontjából egy fogyó járárról beszélhetünk. Az állandó népes-

ség tekintetében a járás 18-59 év közötti, tehát aktív munkaképes korú lakosainak száma csökkenő tendenciát mutat, 2005-ben 23 413 fő volt, mely 2015-re 21 490 főre csökkent (TeIR 2015).

Előregedő járásról beszélhetünk az elmúlt évben az öregedési index alapján. 2015-ben az országos átlagot meghaladja a járási szint, azonban a Baranya megyei és Dél-Dunántúli régió adataihoz képest hasonló arányokat mutat.

A térség gazdasági viszonyait jellemzi, hogy a foglalkoztatás mértéke alacsony, a Siklói járásban a regisztrált munkanélküliek száma, az országos adatokhoz hasonló. 2011-ben 3918 főt tartottak számon hivatalos munkanélküliként, míg 2015-ben 2570 főt. A munkanélküliségi ráta a Siklói járásban 2015-ben 11,33%, mely magasabb, mint a magyarországi (5,55%), a Baranya megyei (6,99%) és a Dél-Dunántúli (7,21%) adatok. 2011 óta csökkenő mértéket mutat a munkanélküliek száma, melynek egyik lehetséges magyarázata, hogy a foglalkoztatottak körébe sorolják országos szinten a közfoglalkoztatási program időszakos munkavállalóit. A Siklói járás tehát a térségben kiemelt munkanélküliségi megoszlással rendelkezik, a járásban összesen 29 olyan település található, melyet jelentős munkanélküliséggel sújtottnak nyilvánítottak. A tartós munkanélküliek aránya Baranya megye járásai közül a Siklói járásban a legmagasabb (58,29%), az országos (48,25%), regionális (49,68%) és megyei (52,63%) adatokhoz képest is magasnak tekinthető. A pályakezdő munkanélküliek aránya szintén meghaladja az országos (11,13%), a Dél-Dunántúli régió (11,76%) és megyei (11,52) átlagot. Továbbá, ha a nettó jövedelem alapján elemezzük a statisztikai adatokat, láthatjuk, hogy az egy lakosra jutó nettó jövedelem mértéke elmarad az országos, regionális és megyei átlagoktól.

Kutatásunk előkészítése során érdekes tapasztalat volt, hogy milyen mértékben van jelen civil szerveződés formális módon a térségben. A regisztrált nonprofit szervezetek ezer lakosra jutó száma 2000 és 2015 (11,5 szervezet/1000 lakos) között folyamatos növekedést mutatott a járásban.

2.2. A település: Tésenfa

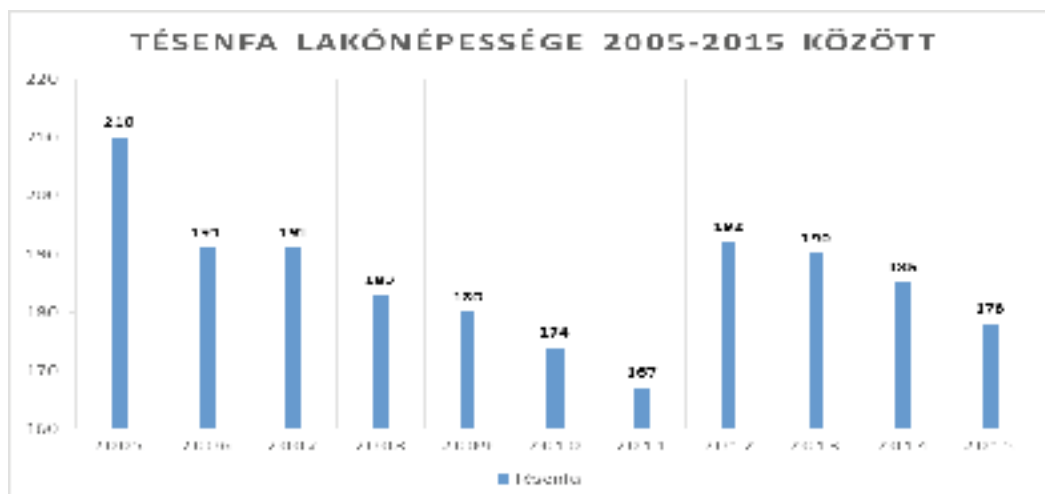
Tésenfa település az Ormánságban található, mely a déli országhatárhoz, városokhoz viszonylag közel helyezkedik el, mégis a közlekedési problémák, az infrastrukturális hiányosságok miatt a munkalehetőségektől távol van. A település státusza gazdasági szempontból egyértelműen periférikus.

Az 1970-es évektől zajló társadalmi változások, a munkahelyek megszűnése, a mezőgazdasági megélhetési lehetőségek eltűnése, a helyi értelmiségi elit elvándorlása a térségből egyfajta kulturális és közösségi deprivációt jelent a helyi társadalomra nézve (Ragadics 2012).

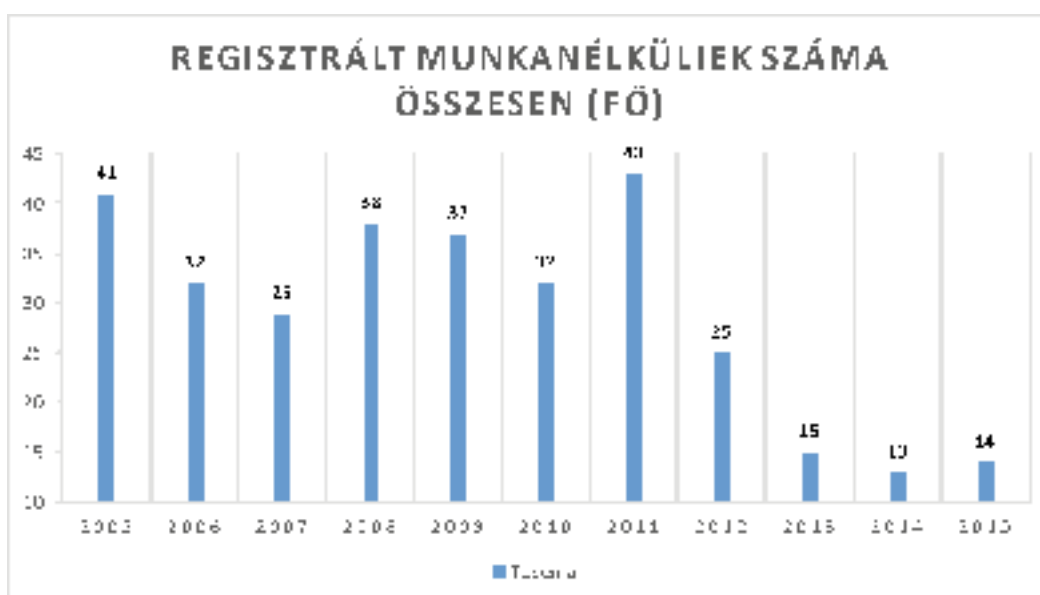
A rendszerváltást követően a helyi termelőszövetkezet, mezőgazdasági munkahelyek megszűnése következményeként a község szakképzettséggel rendelkező lakossága folyamatosan az ország gazdaságilag fejlettebb régióba, illetve Nyugat-Európába távozott. A helyben maradt, mobilitással aktív korú lakosság jelentős hányadának egyik fő kenyérkereseti lehetősége az állami közmunkaprogram maradt. A település e lakossági szegmensében szakképzettséggel rendelkező lakos jelenleg nem található, a jellemző legmagasabb iskolai végzettség a nyolc általános iskolai osztály, esetenként ennél kevesebb. Tésenfa közmunkaprogramja a 2015–2018 időszakban a település aktív korú népességének 20-48%-át foglalkoztatja (Jakab 2017).

A Siklói járáshoz tartozó 53 település közül Tésenfa község is egyike azoknak a településeknek, melyek földrajzi terület és lakosság-számának tekintetében a kisebb települések közé sorolhatók. Lakónépessége 2015-ben 178 fő. A település a 105/2015. (IV.23.) Kormányrendelet alapján társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett település, továbbá jelentős munkanélküliséggel sújtott település. A KSH 2011-ben végzett népszámlálási adatai szerint a településen 9 fő vallotta magát cigány (romani, beás) nemzetiségűnek, a polgármester becslése (2017) alapján a cigány népesség aránya jóval magasabb, a teljes lakosság kb. harminc százalékára tehető.

Az 1. ábrán jól látható, hogy a településen 2005 és 2011 között a lakónépesség száma csökkent, melyet 2012-ben egy jelentős számú (25 fő) növekedés követett. A településen az élve születések száma, valamint a halálozások száma 2011-ben egyaránt két-két fő volt. 2012-től kezdődően újabb csökkenés figyelhető meg a népesség számában. Jellemző tendencia a térségben, hogy a csökkenő lakosság-szám erős összefüggést mutat az előregedési mutatóval, míg a növekvő népesség adott településeken a fiatalodási adatokkal magyarázható. Érdekes, hogy azokon a településeken, ahol magas a fiatalodási index, hasonlóan magas az alacsony iskolai végzettségű, inaktív, munkanélküli, szegénységben élő népesség aránya.

1. sz. ábra: Tésénfa lakónépessége 2005–2015 között (saját szerkesztés) Forrás: TeIR, 2015.

2. sz. ábra: Regisztrált munkanélküliek száma összesen (fő, saját szerkesztés), Tésénfa Forrás: TeIR, 2015.

Az adatok alapján megállapítható, hogy a 2011–2012 közötti lakosság számának növekedése, a településre 2011-ben költöző 15 főnek, valamint a 2012-ben költöző 9 főnek köszönhető. Ugyanakkor érdemes megemlíteni azt is, hogy az elvándorlások száma a településen öt év alapján 20 fő, vagy afeletti volt (2006-ban 28 fő, 2008-ban 25 fő, 2011-ben 22 fő, 2014-ben 20 fő, 2015-ben 21 fő). Összességében elmondható, hogy a település lakosságának változását jelentős mértékben befolyásolja a nagyarányú elvándorlások száma, illetve annak ingadozása.

Az értékek alapján a településen az élve születések és halálozások számában 2005–2015 közötti időszakban stagnálás látható 2006-os, 2011-es és 2014-es években. A településen 2008–2009 között nem volt halálozás, melynek köszönhetően az említett években a természetes szaporodás értékei pozitívak (2008:4,3; 2009:23,47). Mindezekről függetlenül megfigyelhető, hogy a település „előregedő” településnek számít.

A 2. ábra mutatja a regisztrált munkanélküliek számát Tésénfa településen 10 évre vonatkozóan, ez

2012-től kezdődően csökkenő tendenciát mutat, mely az országos közmunka program elindításának eredménye. Ennek ellenére a pályakezdő munkanélküliek aránya nyilvántartott az álláskeresőik között ebben az időszakban majdnem megduplázódott (2011:6,98%; 2012:12%).

Tésenfa településen 2009-ig egyetlen nonprofit szervezet sem volt jelen. 2009-ben a „Vida Ilona Alkotótábor” Alapítvány nonprofit szervezet került a településen bejegyzésre. Az alapítvány a mai napig aktívan szervezi éves szinten alkotótáborait és a Bőköz Fesztivál programsorozatát színesíti kiállításaiival. További 2016-ban megalakult a 3K Egyesület, jelenleg a szervezet humán erőforrása kialakulóban.

2.3. LeaRn index a Siklói járás és Tésenfa vizsgálatában

A LeaRn index mind a négy pillérét megvizsgáltuk a statisztikai adatok alapján a Siklói járás 53 településére vonatkozóan, kiegészítve az összevont pillérekkel, illetve összehasonlítva az országos LeaRn indexekkel.

Tanulmányunkban formális tanulásként értelmezzük a köznevelésben és a felsőoktatásban végzett nevelést, oktatást. A LeaRn index második pillére, vagyis azok a felnőttképzési tevékenységek, melyek leginkább a felnőtt korban tovább tanulni kívánók lehetőségeire pozitív hatással lennének, nagy részben hiányoznak a Siklói járásban. Ennek okán a feltüntetett index-értékek tanulmányunk szempontjából nem relevánsak. Kutatásunk során jelentősebb figyelmet kaptak a közösségi és kulturális tanulás színterei, melyeknek meghatározásakor, a kulturális tanulás értelmezésekor a zenét, a médiát, valamint a sport területét vettük alapul. Közösségi tanulásként vizsgáltuk meg azokat a színtereket, ahol a civil szervezetek és azok hálózataik, intézményi-civil kezdeményezések, továbbá a társadalmi részvételen belül a politikai aktivitás vagy a vallási aktivitás hatásai figyelhetők meg a település életében (Kozma és mtsai 2015).

Sötétszürke színnel jelöltük azokat a településeket és a hozzájuk tartozó pillér(ek)e)t, melyek a legalacsonyabb értéket mutatják adott csoporton belül. Közepesen sötétszürke színnel jelöltük azokat a településeket, melyek esetében a második pillér 0 érték-indexet mutat a járáson belül. Világosszürke színűek azon települések, melyek területi nagyságát és/vagy lakosságának számát tekintve hasonló adatokkal rendelkezik, mint Tésenfa.

Az első pillér (formális tanulás) adatai alapján Villány mutat az országos átlagnál magasabb, 64,86-as értéket. A legalacsonyabb érték (38,89) Alsószentmárton esetében figyelhető meg.

A Siklói járás településének LeaRn vizsgálata során a második pillér (nem formális tanulás) esetében megállapítható, hogy az 53 település közül 33 településen egyáltalán nincs jelen a non-formális oktatás egyik formája sem. További 19 településen figyelhető meg a non-formális oktatás valamilyen formája, mely jelentősen magasabb az országos átlagnál.

A harmadik pillér (kulturális tanulás) vizsgálata kapcsán 21 település esetében (Babarcszőlős, Csarnóta, Drávacsehi, Drávacsepely, Drávapalkonya, Dráwapiski, Drávaszerdahely, Gordisa, Ivánbattyán, Kémes, Kisjakabfalva, Kiskassa, Kistapolca, Matty, Old, Pécsdevecser, Siklós, Szaporca, Szava, Tésenfa) magasabb érték mutatható ki az országos átlagtól (8,78).

Jelentős, pozitív eltérést mutat a negyedik pillér (közösségi tanulás) az országos átlag értéktől, mivel az 53 település közül kettő település (Csarnóta 24,72 és Gordisa 26,92) marad el az országos átlagtól (28,4). A további 50 település mellett Alsószentmárton (44,36) rendelkezik a legmagasabb index-értékkel.

Az összevont pillér esetében 16 település (Beremend, Drávacsehi, Drávaszabolcs, Drávaszerdahely, Harkány, Ivánbattyán, Kémes, Kiskassa, Kistapolca, Kovácshida, Magyarbóly, Márok, Old, Palkonya, Siklós, Újpetre) rendelkezik az országos index értéknél magasabb értékkel.

Összességében megállapítható, hogy a Siklói járás települései a negyedik pillér (közösségi tanulás) szempontjából kimagasló eredményeket mutatnak. Tanulmányunkban arra törekedtünk, hogy a pozitív eredmények ismeretében Tésenfa település kulturális és közösségi tanulásának fejlődését mutassuk be pozitív példaként.

2.4. Tésenfa a LeaRn index tekintetében

Kutatásunk szempontjából fontosnak tartjuk a vizsgált település index-értékeinek összehasonlítását azon településekkel, melyek területileg és lakosság-számában hasonló értékekkel rendelkeznek, mint Tésenfa. Az 53 település közül 6 település (Csarnóta 5 km², 163 fő; Drávacsehi 7 km², 181 fő; Drávaszerdahely 6 km², 189 fő; Ipacsfa 6 km², 198 fő; Kistapolca 4 km², 180 fő; Rádfalva 13 km², 190 fő) között találtunk közel azonos értékeket.

Település	I. pillér	II. pillér	III. pillér	IV. pillér	Összevont pillér
Magyarország	61,9	8,84	8,78	28,4	27
Siklói járás átlaga	55	5,59	8,12	35,55	26,06
Alsószentmárton	38,89	11,91	0,18	44,36	23,83
Babarczölös	50,9	0	17,73	33,65	25,57
Beremend	58,25	18,65	7,28	30,52	28,67
Bisse	57,02	0	5,67	33,86	24,14
Cún	51,23	0	1,59	37,65	22,62
Csarnóta	58,65	0	13,06	24,72	24,11
Diósviszló	56,68	10,27	3,81	36,62	26,85
Drávacsehi	58,57	11,58	12,16	34,15	29,11
Drávacsepely	50,93	0	12,5	33,15	24,15
Dráwapalkonya	51,61	0	13,23	31,76	24,15
Dráwapiski	54,94	0	8,89	40,1	25,98
Drávaszabolcs	60,67	11,32	5,48	32,4	27,47
Drávaszerdahely	58,8	0	17,79	35,84	28,11
Egyházasharaszti	55,62	9,49	0,64	30,1	23,96
Garé	57,2	0	5,07	34	24,07
Gordisa	49,87	11,62	13,33	26,92	25,44
Harkány	69,12	13,57	5,06	39,65	31,85
Illocska	56,76	0	4,22	32,23	23,3
Ipacsfa	47,25	0	5,14	38,51	22,73
Ivánbattyán	64,87	0	20,07	35,51	30,11
Kásád	51,34	0	4,88	35,6	22,95
Kémes	56,06	12,9	18,3	40,36	31,91
Kisdér	53,9	0	3,32	38,29	23,88
Kisharsány	57,7	12,18	5,27	34,45	27,4
Kisjakabfalva	48,01	0	13,78	34,71	24,13
Kiskassa	52,73	0	15,3	40,02	27,01
Kislippó	63,15	0	4,18	31,1	24,61
Kistapolca	56,83	0	18,33	36,53	27,92

Kistótfalu	48,72	0	6,82	36,4	22,99
Kovácsbida	67,77	0	5,11	36,44	27,33
Lapáncsa	47,97	0	4,74	35,05	21,94
Magyarbóly	56,41	12,39	6,07	37,66	28,13
Márfa	60,59	0	5,4	37,21	25,8
Márok	52,6	11,65	5,67	40,45	27,59
Matty	55,42	2,92	13,72	27,86	24,98
Nagyharsány	56,64	0	5,92	36,89	24,86
Nagyótfalu	56,03	0	5,89	36,74	24,67
Old	47,31	29,22	9,01	35,21	30,19
Palkonya	53,94	29,47	2,49	39,43	31,33
Pécsdevecser	55,43	0	8,83	35,01	24,82
Peterd	53,89	0	2,78	32,74	22,35
Rádfalva	52,77	0	7,74	32,21	23,18
Siklós	68,51	24,73	13,59	34,07	35,23
Siklósbadony	50,86	0	2,81	39,13	23,2
Siklósnagyfalu	46,61	11,58	1,18	40,22	24,9
Szaporca	49,3	0	10,26	38,25	24,45
Szava	41,56	0	14,8	34,55	22,73
Tésenfa	47,4	0	12,92	41,96	25,57
Túrony	58,06	0	5	36,87	24,98
Újpetre	58,36	29,57	1,64	33,42	30,75
Villány	64,86	21,29	7,81	38,03	33
Villánykövesd	57,38	0	8,28	36,82	25,62
Vokány	59,24	0	5,92	34,97	25,03

1. táblázat: A LeaRn-index pillérei a Siklósi járás tekintetében. Forrás: LeaRn adatbázis (saját szerkesztés), 2016.

Település	I. pillér	II. pillér	III. pillér	IV. pillér
Siklói járás átlaga	55	5,59	8,12	35,55
Csarnóta	58,65	0	13,06	24,72
Drávacsehi	58,57	11,58	12,16	34,15
Drávaszerdahely	58,8	0	17,79	35,84
Ipacsfa	47,25	0	5,14	38,51
Kistapolca	56,83	0	18,33	36,53
Rádfalva	52,77	0	7,74	32,21
Tésenfa	47,4	0	12,92	41,96

2. táblázat: A LeaRn-index pillérei a Csarnóta, Drávacsehi, Drávaszerdahely, Ipacsfa, Kistapolca, Rádfalva és Tésenfa tekintetében. Forrás: LeaRn adatbázis (saját szerkesztés), 2016.

A 2. táblázat mutatja a Csarnóta, Drávacsehi, Drávaszerdahely, Ipacsfa, Kistapolca, Rádfalva és Tésenfa települések index-értékeit, kiegészítve a Siklói járás átlag index-értékeivel. Az első pillér (formális tanulás) esetében jól látható: Tésenfa közösség értéke (47,4) elmarad a Siklói járás átlagától, valamint az adott csoportban csak néhány század százalékkal marad el az utolsó helyen lévő Ipacsfától (47,25). A második pillér (nem formális tanulás) esetében újra azt látjuk, amit már az előzőekben is megállapítottunk, miszerint non-formális oktatás a Siklói járás településeinek 62,26%-ban nincs. Tésenfa a harmadik pillér (kulturális tanulás) esetében is magasabb index-értéket jelez (12,29), mint a járási átlag (8,12). Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy Tésenfa kiemelt helyet foglal el a negyedik pillér (közösségi tanulás) terén (41,96).

Összegezve elmondható, Tésenfa esetében a LeaRn adatbázis is alátámasztja azon állításunkat, hogy az adott településen a közösségi tanulás mint egy sikeresebb, nem csak a közösséget, de a község kulturális életét is támogató kezdeményezés van jelen.

3. Előzmények – A közösségi tanulás kezdetei Tésenfán

Az elmúlt években pozitív változások tapasztalhatók a település életében, s kutatásunk (2017 őszi interjúk, adatelemzések) bizonyítja, hogy a „helyi erőforrások” szerepe meghatározó a társadalmi innovációban és a közösségi tanulás létre-

jöttében. E tanulmány keretében kívülről érkező, ún. „beköltöző” értelmiségi házaspár irányította a helyi (ős)lakosság figyelmét a meglévő társadalmi, gazdasági értékekre, a település közösségi, kulturális életének változására.

Személyes indíttatás és tudatos tervezés vezette a házaspárt a településre. A házaspár tagjai harmincas éveik elején döntöttek úgy, hogy a korábban jól fizetett állásukat (bankban dolgoztak középvezetőként) felmondják, és Budapestről Tésenfára költöznek, megtakarításaikat pedig egy családi panzió (későbbi nevén: Csiribiri Üdülőkert) létrehozására fordítják, melyhez megfelelő települést, helyszínt kerestek. Tésenfa az élményturizmus, falusi turizmus szempontjából kedvező helyszínnek tűnt piaci befektetésüknek. A település elhelyezkedése a térségben a turizmus szempontjából előnyösnek is tekinthető, hiszen 50-70 kilométeres távolságon belül, több nagyobb város (Pécs, Harkány, Eszék, Siklós, Villány, Mohács) is található. *„Az a gond a banki szektorban, hogy annyira beszűkül a látóköröd, hogy neked fogalmam sem volt, hogy így élnek emberek. Éjjel-nappal dolgoztam. Tehát én nem is tudtam, hogy hova jövök. Sokat olvastunk, tájékozódunk, de hogy ekkora szegénység van?! Ilyen kilátástalanság?! Ezt el nem tudtam képzelni. El nem tudtam képzelni, és abból a jólétből, ami egy inkubátor lét volt, a férjem hívja így, ott lehet, rengeteg pénz van, viszont (most már úgy gondolom) haszontalanságokra költöd. Például úgy vettem észre, hogy kitavaszkodott, hogy már meleg volt a téli kabát, annyit dolgoztunk. Örület, mert este hétkor még ott ültél egy lámpafénynél. És az időhiány miatt, rengeteg olyan vásárlásod volt, amit*

egyébként megfontoltál volna. Olyan ruhákba kellett járnom a munkám miatt, ami drága volt. Én a Váci u. 21-ben dolgoztam, már akkor a férjem a párom volt, és a Váci u. 1-ben van a Pesti Színház és nem értünk oda a 7 órás esti előadás kezdetére. Mert bejött egy csomó munka. És azért az egy hónap szabadságért éltél egész évben. Tehát én így láttam az életem. Más másképp látja” (interjú, házaspár női tagja).

Gazdasági-társadalmi vállalkozásként – a bio-gazdálkodás szemléletével – indult a Csiribiri Családi Üdülőpark, melyet a házaspár vezetett. A helyi lakosság tagjai többnyire értetlenül, bizalmatlanul fogadták megjelenésüket a faluban, ismeretlenek, „idegenek” voltak. A házaspár üzleti tevékenységeiben, az üdülőpark működtetése köré szerveződő munkáiban már megjelentek a közösségfejlesztés elemei, a hagyományos értékekre alapozó kezdeményezések és a társadalmi innováció gyökerei. Ennek egyik példája, hogy az üdülőpark működtetése során több százéves parasztházat eredeti formáját megtartva felújítottak, a nagyobb helyiségeket, közösségi térre alakították. E terek lehetőséget és helyet biztosítottak a hagyományos kézműves foglalkozások megtartására, melyeken először a vendégségbe érkező családok gyermekeinek, később a falu és a szomszédos falvak gyermekeinek is szerveztek hasznos szabadidő eltöltésére alkalmas foglalkozásokat. „Ott a házban ültünk össze a gyerekeknek kézműves foglalkozást tartani, főként olyan dolgokat készítettünk, amivel egy paraszt gyerek játszhatott, például fűzfa sípot faragtunk, virágszőnyeget szőttünk szövőkereten velük. Koszorút fontam, kvázi képfestő terítőt készítettünk” (interjú, házaspár női tagja).

A házaspár a helyi lakossággal való kapcsolata első lépésének tekinthető, amikor a kölcsönös haszon érdekében sikerült együttműködést kialakítaniuk néhány állattartó gazdával, akik a Csiribiri Üdülőpark kertjébe hajtották állataikat (pl. bárányokat) legelni, így a vendégeknek volt látnivaló érdekesség, a gazdának pedig jó legelő állatai számára. Ugyancsak ide sorolható a helyi vadászember, aki a vadászlesre vitte fel a vendég családok gyermekeit, vagy a helyi traktoros, akihez felülhettek a gyerekek. A kapcsolati tőkéjüket, hálózatos formában az Üdülőpark működtetésének céljából kezdték kialakítani a településen és a szomszédos falvakban. A kölcsönös segítség jegyében együttműködtek néhány gazdával a környező településekről, akikhez tehén- vagy mangalica-nézőbe mentek a vendég családok.

A közösségi tanulás egyik fontos elemének tekinthetjük, amikor a különböző egyéni célok közösségi érdeké alakulnak át, melyre bizonyíték, hogy a

házaspár tagjai a helyi lakosság köréből választottak munkavállalót az üdülő fenntartásához, és működtetéséhez szükséges technikai személyzetet, ezáltal munkahelyeket (egy-két fő) is teremtettek.

E példákat olvasva látható, hogy a helyi értékeket és a kapcsolati tőkében rejlő lehetőségeket jól feltérképező, alkalmazó egyénekről van szó. A házaspár tagjai a tudás, a kulturális tőke és a vagyoni tőke birtokában képessé váltak a kapcsolati és a szimbolikus tőke létrehozására. Új megközelítést mutattak a megélhetésre, a lehetőségek kiaknázására helyi szinten, melyhez nélkülözhetetlen volt a tudásra és a társadalmi innovációra való törekvésük, hiszen nem elszigetelten, kizárólag gazdasági szempontokat vettek figyelembe az üdülő működtetése során, hanem próbálták a közösség tagjait is bevonni.

„A tanulás, amelyet a szükségletek kényszerítenek ki, problémaorientált. A közösség, amely szembekerül egy természeti vagy társadalmi kihívással, rákényszerül arra, hogy keresse és (szerencsés esetben) meg is találja a kihívásra adható választ. Itt indul a közösségi tanulás, itt pattannak ki az új fölismerések és az innovációk. Miközben a közösség szembesül valamely problémával, kitalálja és megtanulja, hogyan oldja meg. A társadalmi innováció ebben a pillanatban – a közösségi tanulás mozzanataként – születik” (Kozma 2019).

A 2008-as gazdasági válság következtében az Csiribiri Üdülőpark bevételei csökkentek. A gazdasági válság után többnyire a magasabb jövedelemmel rendelkező családok tudták igénybe venni az üdülő szolgáltatásait, a vendégek igényei megnöttek, a magasabb színvonalon kiszolgálni képes humán munkaerőforrás pedig nem volt a településen. Továbbá a házaspár (saját elmondásuk szerint) olyan szellemi kihívásokra vágyott, melyeket az üdülő létrehozása még igen, de fenntartása már nem elégített ki, így bekapcsolódtak a környező települések fejlesztési (például pályázatíró, programszervező, pedagógus, foglalkozásszervező, stb.) programjaiba, többnyire önkéntesként dolgoztak.

Ha a közösségi tanulás hálózatosodásának gyökereit keressük, meghatározó momentumnak tekinthető, amikor a Csiribiri Üdülőpark tulajdonosai bekapcsolódtak az Ormánság fejlesztésére létrejött munkacsoportba, s aktív részeseivé, véleményformáló tagjaivá váltak. A munkacsoport létrejöttének célja: a térség periférikus helyzetének megszüntetésére vagy legalábbis javítására törekedett, s különböző szakmai programok megfogalmazásával, pályázatok írásával is foglalkozott. Ezzel párhuzamosan a házaspár tagjai egyre aktívabb

szerpet vállaltak a falu életében, mely oda vezetett, hogy a férfit a falubeliek jelölték és informális kerekasztal között felkérték a polgármesteri pozíció betöltésére, aki ezután jelöltette magát, majd elnyerte a tisztséget az önkormányzati választások alkalmával. „Azért mert, nagyon tehetetlennek éreztük magunkat és azt is láttuk, hogy nekünk annyi tudásunk van, amit ide tudnánk channelezni...” (interjú, Jakab Kinga). E folyamatból jól látható, hogy adott egy fiatal házaspár, akik saját elképzeléseiket, céljaikat szerették volna megvalósítani a faluban, és mára tulajdonképpen a falu közösségének mediátorai (közvetítői). A helyi lakosság igényeire reagálva valósítanak meg programokat, indítanak el folyamatokat, melyek közül e tanulmány keretében kiemelten foglalkozunk az ökológiai szemléletű gyümölcsészet létrehozása és a közösségi tanulás összefüggéseivel. „(...) rájöttem, hogy nem kell nekem csinálni mindent” (interjú, házaspár női tagja). Az innovációs folyamatok kutatása szerint az innovációs folyamat lényegi eleme az interaktív tanulás (Lundvall 1992:34, 298), amely a szereplők között kialakuló kölcsönhatás keretében történik.

4. Községi és kulturális tanulás elemei.

Helyi gazdasági, kulturális értékek újrafelfedezése

Tésenfán a helyi közösségi, kulturális, gazdasági értékek tudatos feltárása és értékmentés folyamata zajlik a kutatott településen (pl. Helyi Néphagyományok Őrzőháza; őshonos gyümölcsfák újratelepítése, ökológiai gazdálkodás, ezzel kapcsolatos tudások átadása; kertészet működtetése), melynek forrásai döntően a lokális közösség és tradíciók. Az endogén fejlődés alulról induló folyamatot jelent, amelynek keretében a helyi erőforrásokat használják fel. Az adott helyi folyamatok terminológiai értelemben attól válnak endogénné, ha az illető közösség ráébred saját erőforrásainak tudatára, és úgy dönt, hogy ezek az erőforrások képezik majd a fejlődés alapját. Ehhez az is szükséges, hogy a közösség ténylegesen rendelkezzen a kérdéses erőforrások felett (Ray 1999:521-538). A helyi tudás szerepének felértékelődése egyértelmű az eset kapcsán (Kozma 2015:16).

4.1. A közösségi tanulás és az egyén szerepe

A falu életében már a Csiribiri Üdülőkert működése alatt megjelentek napjainkban ismert

legjelentősebb közösségi tanulási folyamat elemei, melyek az ökológiai gazdálkodáshoz kapcsolódtak. Az Üdülőkert konyháján helyi termesztésű zöldségeket és gyümölcsöket dolgoztak fel, a beszállító, őstermelő helyi lakos a pozitív visszajelzések hatására eldöntötte, hogy családjának megélhetése érdekében nagyobb mennyiségben termeszt zöldségeket, s elkezdett komolyabban foglalkozni azzal az ötlettel, hogy gazdálkodóvá válik. Ennek érdekében részt vett formális képzésen, és az élményalapú tanulásal más családok számára is példát mutattak. Azóta eltelt 10 évben több család csatlakozott e közösségi tanulási folyamathoz, melynek keretében formális rendszerű képzéseken vettek részt, tapasztalatot cseréltek egymással, önálló fejlődési célokat határoztak meg, s tudásukat egyre több emberrel osztották meg, csatlakoztak különböző térségi és országos termelői csoportokhoz, hálózatokhoz. Napjainkban az egykor a családi üdülő konyhájára termelő gazda ökológiai gazdálkodásban olyan tudásra tett szert, hogy a Tésenfai részvételével szerveződő Bőköz Fesztiválon öko- és gasztro-udvarként nyitotta meg saját kertjének kapuit az érdeklődők számára. Ezzel a kezdeményezéssel a közösségi tanulásnak egy újabb színterét hozta létre a faluban.

4.2. A közösségi tanulás és a helyi erőforrások szerepe

Tésenfai régi gyümölcsészeti múlttal bír, melyet felismerve és újra értéknek kezelve kezdett el a falu visszatérni, nem csak történetileg, de a mindennapi gyakorlatokban is.

A település külterülete a XIII. századtól a község lakosságának megélhetési alapját képezte. A helyi szükségletek teljes körű kielégítését az a tény lehetővé tette, hogy a település külterülete a Dráva folyó akkor még mentetlen árterében feküdt, amelyen az időszakos vízborítások rendkívül termékeny iszapot raktak le (kapások, zöldségfélék ártéri termesztése). A folyó kiöntéseinek fokos irányításával (fokgazdálkodás) rendkívüli volt a halbőség, jelentős haszonvételi lehetőséget adott a csikász és a pákász, az ártéri erdőket pedig a lakosság több tíz hektárra kiterjedő területen ártéri gyümölcserdővé alakította. Az ártéri gyümölcserdőt („gyümölcsültetvényt”) úgy hozták létre, hogy az áthatolhatatlan ártéri erdőkben úgynevezett lékeket (tisztásokat) alakítottak ki, majd az ezekben található vadlányokba szemézzel és oltással nemes gyümölcsfa-szemet/vesszőt helyeztek el. Az 1740-es évektől, a majorságok megjelenésének hatásaként, az addig a falu minden

lakosa számára a fent leírt gazdálkodási tevékenységekre igénybe vehető teljes külterület mintegy 40%-kal lecsökkent. Az ártéri gyümölcscsészter termőterületének fát kiirtották a hadseregek gabona-szükségleteinek fedezése miatt, másrészt a folyón történő szállítás tönkretette a korábbi gazdálkodási területet. A korábbi halbőség megszűnt, csakúgy, mint a lakosság számára az ártéri halászat-pákászat és gyűjtögetés lehetősége. Az ártéri gyümölcscsészter kegyelemdőfését az 1940/1950-es évek kényszerkolhozosítása adta meg; a szórványokban akkor még fellelhető kisebb gyümölcscsésztervényeket a birtoktestek tagosítását követően módszeresen megsemmisítették, annak érdekében, hogy a gépesített nagyüzemi monokulturális gabonatermesztés számára további területeket nyerjenek. Az 1960-as évek elejére a gyümölcscsészter a parasztporták mögötti telkekre szorult vissza, amelyek azonban az ezt követő évtizedekben a háztáji állattenyésztés számára történő gabonatermesztés helyszínévé váltak: javarészt felszámolódtak a belterületi gyümölcsösök is. Mostanra a község külterülete latifundiumszerű óriásbirtokok által uralt, ott a gyümölcscsészteri hagyományok nem indíthatók újra, mert a község lakossága külterületi földekkel már egyáltalán nem rendelkezik. Így a program helyszínül a parasztporták mögötti, gabonatermesztésre nem használt hátsótertek adódnak (Jakab 2017).

Napjainkban a tájfajta gyümölcsök megmentésével, honosításával a háztáji kertekbe a község több évszázados ártéri gyümölcscsészteri hagyományának átmentését végzi, miközben a drámai módon elszegényedett, az 1989-es rendszerváltást követően agrárproletár státuszba jutott lakosság számára további megélhetést, jövedelemforrást jelent az ökogazdálkodással folytatott gyümölcscsészter, mely közösségi tanulás módszerével végzett tevékenységeket kíván meg egymás segítése a fizikai munkavégzés során, településen belüli szakmai tapasztalatcserék, közös tanulmányutak, képzéseken való részvétel). A település 81 lakóingatlanából 62 lakott, ezek mindegyike alkalmas a hivatkozott tevékenység megfelelő üzemméretű meghonosítására, mert az egyes parasztházak mögötti földterületek nagysága megfelelő az ökogazdálkodásra. Az egyes paraszttudvarokban elindított gyümölcscsészter a község önkormányzatának 2015 februárjában 1,6 hektáron megkezdett ökológiai szemléletű gyümölcscsészteri tevékenysége katalizálja. Jelenleg nyolc család folytat aktív ökogazdálkodást, számuk évről évre nő.

„A polgármester motivációja eszközeként kiszámolta, hogy meggyőzzön más gazdálkodókat, például

menyi körtefa évente mennyi termést hoz, a feldolgozás után mennyi pálinkát lehet palackozni, és az a termelőnek mennyi bevétel jelenthet. Az egyik fiatal lakos 24 körtefát kért a faiskolából, mert a beszélgetések során arra a következtetésre jutott, hogy a fák termései hosszú távon komoly bevételi forrást jelenthet számára. Ha pálinka készült a termésből 3000–7000 forint között eladható. Igaz, sok munkával jár a fák gondozása, a termés begyűjtése, tárolása, kifőzetése, de ez is egy tanulási folyamat. Jelenleg 24 körtefát ültetett a helyi lakos a beszélgetés után, sikerült motiválni” (interjú, házaspár női tagja).

Közösségfejlesztési szempontból a kezdeményezés a közösség megerősödéséhez vezet, mert annak alapja olyan gazdasági tevékenység, amelynek fenntartásában és fejlesztésében az állampolgárok érdekeltek. A személyközi kapcsolatok elmélyülését az eredményezi, hogy a hivatkozott gazdasági tevékenység folyamatos személyközi kommunikációt, tapasztalatcserét és megosztást hoz létre és tart fenn. Ennek módja az országban fellelhető ökológiai szemléletű gyümölcscsészteri szakemberekkel és szervezetekkel való kapcsolatépítés és a szakmai kapcsolatok rendszerű fenntartása, egyéni gyümölcstermesztési tevékenységéhez szükséges tudástranszfer megvalósítása. Az ismeretek fő átadója egy, az ökológiai szemléletű gyümölcscsészter hagyományainak felélesztésével foglalkozó helyi civil szervezet volt (Ormánság Alapítvány). Nélkülözhetetlen tényezőként jött számításba a tevékenység beemelése az önkormányzat stratégiai gazdaságfejlesztési céljai közé. A folyamat elindítását különösen nehezítette a helyi lakosság teljesnek mondható tájékozatlansága az ökológiai szemlélet tárgykörében (beleértve a tevékenységre vonatkozó kollektív emlékezet szinte teljes elhomályosulását). Ezzel egyidejűleg, alapvető motivációs tényezők a lakosság jelentős részében fellelhetők voltak, úgymint a gyümölcsfák szeretete, a gyümölcscsészter szíves fogyasztása, nosztalgikus elemek, valamint az évente ismétlődő gyümölcsfa-ültetési és -gondozási tevékenységsorozat. Áttörést néhány helyi tekintély (valamelyest módosabb gazda, a polgármester, a védőnő) elköteleződése, mint követendő példa hozott.

Az ökológiai gyümölcscsészter a tevékenység lakosság általi elfogadását és fontosságának fokozódó megértését a média, főként az országos televíziók által a térsénei gyümölcscsészteri törekvések bemutatására is vállalkozó útifilm-jellegű tudósítások segítették elő. Másrészt a Bőköz Fesztivál kapcsán megjelent híradások, újságcikkekben bemutatott gyümölcscsészteri kezdeményezések és tevékenységek is motiváló jelleggel hatottak.

A gyümölcsfák mentén elindult a polgármester részéről egy kezdeményezés, hogy felmérjék, milyen gyümölcsfák is vannak a helyiek kertjeiben, udvaraiban. Az egykor bizalmatlanul ajtót nyitó helyi gazdák mára büszkén fényképezkednek régebbi és fiatal fiákkal, hiszen a falu életének mindennapjává vált az elmúlt évek során az ökogazdálkodás, gyümölcsstermesztés. Napjainkban faiskola is működik a faluban, de magánemberek is többen foglalkoznak gyümölcsfákkal. Régi őshonos gyümölcsfákat nevelnek újra és tanulják közösségi szinten egymást segítve az ezzel járó tevékenységeket, feladatokat.

4.3. A kulturális tanulás formái – Helyi Néphagyományok Őrzőháza

A tésefai Helyi Néphagyományok Őrzőháza egy régi parasztházban lett kialakítva (önkormányzati támogatási forrás segítségével), érdekessége, hogy nem turisztikai céllal jött létre, hanem a helyi értékek megőrzése érdekében, a helyi kultúra, hagyományok és a helyi közösségi élettérbeli leképeződése jelenik meg a házban. Az esettanulmányban szereplő házaspár kezdeményezésére a település lakosainak felajánlásaival, együttműködésével jött létre az Őrzőház, hogy újra megismerjék helyi múltbéli és jelen értékeiket. A település lakosait az intézmény létrejötté megerősíti értékeik tisztelésében, megbecsülésében, a különböző generációk között tapasztalatcserét, kommunikációt hoz létre, mellyel a közösségi tanulás újabb tereit nyitják meg, tárgyi eszközök segítségével. Másrészt a kulturális tanulás elsősorban közösségi együttlétek (pl. évenkénti alkotótábor) mellett egyházi (évenkénti hittantábor) és civil (önkéntesség) önszerveződési keretek között valósul meg, egyfajta hálózati rendszerként. A házaspár női tagja sokféle kézműves foglalkozást tartott és tart a mai napig is a helybéli gyerekeknek. „...a mindennapi együttélés során érdekes tapasztalat volt számomra, hogy a településen élő gyerekek jelentős részének nincs jövőképe. Nem igazán tudják, hogy a falu ahol élnek kincseket rejt, a modern társadalom, a technológiai fejlődéssel együttjáró értékrendet kapnak. (...) városi értékrendet látják, közvetítik felé és a saját értékeiket nem tudják megbecsülni. Többnyire a falusi élet negatívumait látja, a pozitívumait ritkán. A férjemmel közösen és egy segítő munkatárssal, aki az Üdülőben dolgozott, elkezdtünk kézműves foglalkozásokat tartani a gyerekeknek, számunkra is nagyon meglepő volt, hogy egyre több gyerek jött és érdeklődött, végül a szomszédos falvakból is érkeztek gyerekek a foglalkozásra. Több mint harminc gyerek

járt az általunk szervezett programra, ami számunkra azt mutatta, hogy van igény a munkánkra. Mindig jöttek a gyerekek, élvezték, elképesztő sikere lett. Lát-szott, hogy a társadalmi értékek változásával, a gyerekek egyre több elektromos játékot, elektromos kismotort, telefont, tabletet kaptak, de a szülőkkel a közösen együtt töltött idő minősége és mennyisége is lecsökkent. S újdonságnak számított a kézműves foglalkozásunk, azt gondoltuk ez a sikere, hogy valami újat mutatunk a hétköznapi tevékenységek helyett. A faluban a családok gyerekei együtt játszottak, összejártak, de volt olyan kislány közöttük, aki még nem volt a Fekete víz partján, ami falu végén található. Nekem ez érdekes volt. Meg a fiam miatt is a gyerekek életének gazdagításában gondolkodtam. Az a véleményem, hogy ha egy gyereket 3 éves koráig arra megtanítasz, hogy ismerje meg a környezetét, mi az, ami körbeveszi, olyan értéket és kincset kap ezáltal, hogy nem kell semmilyen fejlesztésre vinni” (interjú, házaspár női tagja).

4.4. Községi hálózat működése – Ormánság Munkacsoport

Az Ormánság Munkacsoport az Ős-Dráva program revitalizálását célozta meg. Tésenfai környékéről számos településről kapcsolódtak be az emberek, egymást megszólítva. Volt köztük biogazdálkodó, polgármester, szociális munkás és lelkész is, tehát a foglalkozásokat tekintve is heterogén munkacsoport alakult. Községi tanulás szempontjából érdekes, hogy a munkacsoport céljai megvalósulásához szükséges eszközöket és módszereket, formális és informális tanulási lehetőségeket feltérképezték és tudástranszfer keretében elsajátították. A munkacsoport az Ős-Dráva program revitalizálását célozta meg, maga a kezdeményezés fő célja végül nem valósult meg, azonban közösségfejlesztés és községi tanulás szempontjából egy fontos folyamat indult el. A munkacsoportban tagjai (kb. 20 fő volt) a térség különböző településeiről érkeztek, bár a program lezárult, napjainkig is együttműködnek különböző programok, kezdeményezések során. Egyfajta „bázisát” adják a térség kulturális, közösségi hálózatának.

5. Konklúzió

A községi tanulás hatékonyságát bizonyítja Tésenfai településen: a társadalmi innovációt kezdeményező házaspár egyéni törekvései egybeesnek a közösség törekvéseivel, melynek következtében az

elmúlt évtizedben látványos eredményeket értek el az ökögazdálkodás, mint tudástranzfer eszközével. Az ősi gazdálkodási forma megőrzése mellett az ökológiai szemléletű gazdálkodás (tájgazdálkodás) folytatása olyan közösségi jövőképet tudott megvalósítani, melyet korábban elképzelni sem lehetett a településen. Tésenfán nincsenek közoktatási intézmények, évtizedekkel ezelőtt megszűnt az óvoda és az iskola, vagyis a formális oktatás színterei nem léteznek. Mégis az ökögazdálkodáson keresztül elindult egy folyamat, ami az önképzést, a tapasztalatcserét, az élményalapú tanulást helyezi előtérbe, melyek az informális és a közösségi tanulás eszközei, módszerei. A helyi lakosság tagjai számára új lehetőségek jelentek meg az ökögazdálkodással, egyfajta önfoglalkoztatás, mely a jelenlegi közfoglalkoztatást mint egyetlen lehetséges utat kérdőjelezi meg. A népesség tagjai önmaguk alakítják környezetüket, ezáltal elkötelezetté válnak, identitásukban megerősödnek és felfedezik saját és településük értékeit. Az egyéni célok mellett megbizonyosodnak arról, hogy együttműködéssel a közösségi célok elérésével mindenki jól jár, az irigység és a reményvesztettség érzésének helyét átveszi a büszkeség. Az egyének saját életük és közösségük megbecsült tagjává válnak. Tapasztalataikat megosztják másokkal. Tésenfa vezetői és a lakosság aktívan közreműködnek – hasonló társadalmi-gazdasági problémákkal küzdő – települések vezetőivel, önkénteseivel, munkatársaival informális és formális módon is (pl. Bőköz Fesztivál).

Az esettanulmányunk tapasztalatai megerősítik Lundvall (1992, 1996) és Kozma (2015) elméleteit a közösségi tanulás és az informális tanulás térségfejlesztésre vonatkozó hatékonyságának eredményeit tekintve. Kiegészítve azzal, hogy a közösségi tanulás eszközei és módszerei Tésenfa esetében a helyi lakosság gyermekei, a következő generáció számára a korábbiakkal ellentétben egyfajta jövőképet is biztosítanak.

A tudásteremtés szervezeten belüli új útjai az informális tanuláson nyugszanak. A tudás alapú gazdaság fogalma az „új gazdaság” szinonimájaként jelenik meg, s hangsúlyozza, hogy a fejlett gazdaságokban végbemenő növekedésben és innovációban a tudás és a tanulás elsődleges szerepet játszik (Lundvall 1996). A szervezeti tanulás lényege, hogy az egyes egyéni tudásokat hogyan lehet olyan eredeti és szinergikus módon kombinálni, hogy abból többlettudás szülessen. Az „új modell” egyik legfontosabb tulajdonsága abban jelenik meg, hogy a szervezet kultúrájához köthető implicit tudás jelenti a legnagyobb, tartós versenyképességet hordozó

erőt. A globális verseny miatt a szervezetek legfőbb erőforrása az alkalmazottak tudása és együttműködési képessége (Kozma és mtsai 2015:16).

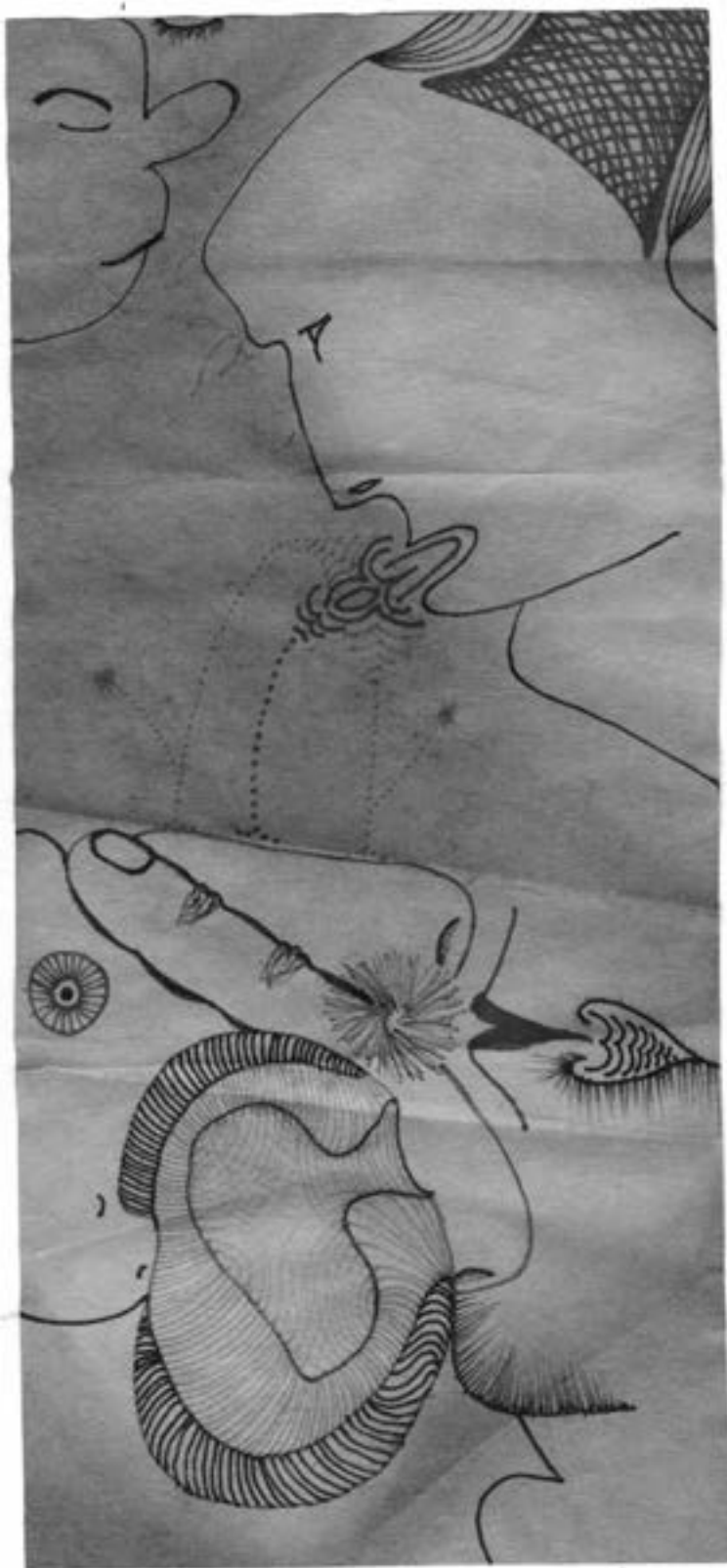
„A helyi, lokális tudás és a lokális gazdaság szerepének felértékelődése, az alulról jövő kezdeményezések, a kreativitás és az innováció tágabb értelmezése, az implicit tudás jelentősége a versenyképességben, a partnerség szerepe egy adott térség fejlesztésében, ismert tételek voltak már a tanuló régió koncepció megjelenése előtt is. A tanuló régió koncepció ezen elemek összekapcsolásával és a hangsúlyok átrendezésével teremtett új minőséget” (Kozma és mtsai 2015:17).

Felhasznált irodalom

- Barkóczi Ilona – Putnoky Jenő 1980 *Tanulás és motiváció*. Tankönyvkiadó, Budapest
- Jakab Katalin 2017 *Gazdaságalapú közösségépítés egy ormánsági kistelepülésen*. Kézirat.
- Kozma Tamás és munkatársai 2015 *Tanuló régiók Magyarországon: Az elmélettől a valóságig*. CHERD-Hungary, Debrecen
- Kozma Tamás 2019 A társadalmi innováció értelmezései. *Kultúra és Közösség, jelen számban*.
- Lundvall, Benkt-Åke ed. 1992 *National Innovation Systems: 236 Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. Pinter Publishers, London
- Lundvall, Benkt-Åke 1996 *The Social Dimension of The Learning Economy*. DRUID Working Paper No.1. <https://doi.org/10.2139/ssrn.66537>
- Ragadics Tamás 2012 Társadalmi csapdák a hátrányos helyzetű dél-baranyai kistelepüléseken. *Comitatus* 22:39-48.
- Ray, Christopher 1999 Towards a meta-framework of endogenous development. *Sociologia Ruralis*, (39) 4:521-538. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00123>
- Itthon vagy! A Drávamentén* (7:50-tól) (mtva) <https://www.youtube.com/watch?v=aJ6EW2hdzY8> (Letöltés ideje: 2018.01.04.)
- Bőköz Fesztivál (36:20) (atv.hu) <http://www.atv.hu/videoek/video-20171128-bokoz-fesztival-2017-11-28> (Letöltés ideje: 2018.01.04.)
- BAMA interjú Pál Zsolt, tésefai gazdálkodóval: <https://www.bama.hu/kozelet/helyi-kozelet/szanton-gyur-biogazda-1111819/> (Letöltés ideje: 2018.01.04.)

BAMA interjú Hideg József, tésefai polgármesterrel: <https://www.bama.hu/kozelet/helyi-kozelet/szotteseket-keszitene-es-gyumolcsfakat-telepitene-az-ormansagban-1099251/> (Letöltés ideje: 2018.01.04.)

Ős-Dráva Program: <http://www.osdrava.hu/> (Letöltés ideje: 2018.01.04.)
Vida Ilona Alkotótábor Alapítvány adatai <http://www.alkototabor.hu/pics/23/kozhasznusagijelentes2010.pdf> (Letöltés ideje: 2018.01.04.)

Handó Péter – Halmazott részletek leszólása (színfogó kendő, alkoholos filc, 11,5x24,5 cm)

HELYI TÁRSADALOM, LOKÁLIS KEZDEMÉNYEZÉSEK DRÁVAFOKON Közösségi és kulturális tanulás egy ormánsági mikroközpontban

[DOI 10.35402/kek.2019.1.5](https://doi.org/10.35402/kek.2019.1.5)

Absztrakt

A Dráva régi árterében fekvő, gazdag kulturális örökséget hordozó történeti Ormánság települései napjainkra szinte egységes válságzónát képeznek. Az aprófalvas térszerkezettel összefügg a helyi szolgáltatások szintjének alacsony színvonala. A fiatalok és képzetebbek elvándorlása mellett megfigyelhető a hátrányos helyzetű csoportok koncentrációja. A képzetlenség és tartós munkanélküliség tovább növeli a marginalizálódott, máról holnapra élő, közösségi részvétel szempontjából passzív népesség arányát a helyi társadalmakban. Jelen tanulmány középpontjában egy ormánsági mikroközpont, Drávafok problémáinak és lehetőségeinek bemutatása áll: milyen megküzdési stratégiák, milyen innovatív helyzetkezelési módok fogalmazódnak meg a helyi társadalomban a lokális szükségletekre és kihívásokra adott válaszként? Mely tényezők alapozzák meg a kezdeményezések hatékonyságának mértékét? Hogyan befolyásolják a közösségi adaptációs minták a vizsgált kistélepi társadalom helyzetét és szerkezetét? A fenti kérdések megválaszolását a település kulcsszereplőivel készített félig strukturált interjúk segítették.

Abstract

Sellye district in the south area of Baranya County is one of the country's marginalised regions characterised by small villages. The number of local workplaces has dropped dramatically following the change of the political regime, and the opportunities of commuting have become limited as well. The structure of village societies has changed: the educated and young residents have moved away, the proportion of disadvantaged population has increased, and ethnical segregation is high. The aim of the study is to present how local innovations, strategies, elements of cultural and community education can complement the formal framework. Drávafok, which was chosen as the site of the case study is a typical microcenter in historical Ormánság region, however, it can also be considered

special due to its religious primary school and active cultural life. The statements of this study are mainly based on semi-structured experts' interviews and the database of the LeaRn research. The main focus is on efficiency of common adaptation and social innovation.

1. Bevezetés

A hátrányos helyzetű vidéki térségek problémái fokozódtak a rendszerváltozást követő időszakban: a nagyobb önkormányzati önállóság a központi tervezés és fejlesztés visszaszorulásával párosult. Az aprófalvas területek válságjelenségei a korábbinál is intenzívebben jelentek meg; a munkanélküliség és az ingázási lehetőségek beszűkülése felerősítette a negatív migrációs trendeket. Az intézmények és munkahelyek megszűnésével összefüggésben átalakult, illetve megszakadt a kistélepi elitképződés folyamata (Bognár és mtsai 2005), felgyorsult a helyi társadalmak eróziója. A lokális integráció korábbi háttértényezői (közös munka, rokonsági-szomszédsági viszonyok, vallás stb.) veszítettek jelentőségükből (Ragadics 2013).

A Sellyei járás egyike Magyarország leszakadó, aprófalvas vidékeinek: hiányoznak a megfelelő helyi szolgáltatások, nehézkes a közlekedés, nagyarányú a munkanélküliség, előrehaladott a szegregáció. Ebben a társadalmi és gazdasági kontextusban kiemelten fontos a lokális problémák megoldására irányuló innovációk, stratégiák, adaptációs módok, tanulási folyamatok (Kozma 2018) feltárása és elemzése. Jelen tanulmány célja annak bemutatása, hogyan egészíthetik ki a formális kereteket a kulturális és közösségi tanulás elemei: milyen megküzdési stratégiák, milyen innovatív helyzetkezelési módok fogalmazódnak meg a helyi társadalomban a lokális szükségletekre és kihívásokra adott válaszként? Mely tényezők alapozzák meg a kezdeményezések hatékonyságának mértékét? Hogyan befolyásolják a közösségi adaptációs minták a vizsgált kistélepi társadalom helyzetét és szerkezetét?

Az esettanulmány helyszínének választott Drávafok tipikus ormánsági mikroközpont, ugyan-

akkor speciálisnak tekinthető egyházi általános iskolája és aktív kulturális élete miatt. Kutatásunk során – térségi szinten – elsősorban a KSH adatait és a LeaRn kutatás (Kozma és mtsai 2015) adatbázisát használtuk fel. A helyi esettanulmány kapcsán munkánkat kérdőíves vizsgálat és szakértői interjúk segítették. Eredményeink rámutatnak: a helyi oktatási és kulturális intézmények szerepe nem csak konkrét funkciójuk szempontjából jelentős. Községsszervező erejük mellett helyben tartanak egy cselekvőképes, az adott település életének szervezése szempontjából kulcsfontosságú réteget is.

2. Az innováció, a tanulás és a helyi közösségek szerepe a vidéki térségekben

A leszakadó kistelepülések világában különös jelentőséggel bír a tanulás: az egymást erősítő hátrányok leküzdésében kiemelt szerepe van az adaptációnak és az innovációnak. A problémák megoldásának kulcsa az állandó megújulás, az ismeretek és módszerek korszerűsítése. A 2015-ben megjelent a *Tanuló régiók Magyarországon* című monográfia négy pilléren alapuló módszerrel mutatja be az egyes térségek sajátosságait. A formális, a nem formális, a kulturális és a társadalmi tanulás pillérei egyenként öt mérőszámból képzett indexet jelölnek. Ezek a komplex mutatók alkalmasak arra, hogy segítségével képet alkothassunk egyes területek – szélesebb értelemben vett – tanulási szokásairól.

A gazdasági centrumoktól távol fekvő falusias térségekben – az elvándorlással összefüggésben – meggyengülnek a hagyományos helyi közösségek alapját jelentő tényezők (pl. munkahelyek, munkahelyek, intézmények és szolgáltatások). A lakosság jelentős része az országos átlagnál alacsonyabb életszínvonalon él, s rossz érdekérvényesítő képességgel bír. A társadalmilag elvárt lehetőségek kiszélesítése érdekében a motivált népesség jelentős része elköltözik a térségből, illetve a központi települések felé orientálódik (migráció, szolgáltatások igénybevétele, fogyasztás, térhasználat szempontjából). Ez a folyamat aláássa a helyi társadalmak szervezetségét. A tradicionális közösségek meggyengülését és eltűnését követően visszaszorulnak az újabb típusú érdekközösségek formálódásának esélyei; kevés az aktív állampolgár, illetve erősek a lokális csoportok kialakulásával szemben ható tényezők (közösségi és információs pontok hiánya, településen kívüli kapcsolódások erőssége stb.). A vidéki térségek fejlesztése szempontjából nagy jelentőséggel bír a

helyi társadalom szervezetsége, illetve a rendelkezésre álló lokális erőforrások felhasználásának képessége és hatékonysága. A terület- és településfejlesztésben, illetve tervezésben használt, a gazdasági növekedés alapját képező „területi tőke” komplex fogalmának részét képezik a fizikai tényezők (pl. környezeti erőforrások) és anyagi javak mellett az immateriális faktorok is (vö. Jóna 2013:30-51). Ez utóbbiak között kiemelt szerepet kapnak a szolidaritás, a kapcsolatok, a kölcsönös segítségnyújtás és a közösségi együttműködés értékei, melyeknek hiányában a fejlesztési források jelentős koncentrációja esetén is csak mérsékelt eredményeket érhetünk el. A fenti tényezők aktivizálására csak innovatív, a tanulás szempontjából elkötelezett közösség képes. A tanulás „térformáló erejének” kibontakoztatása, a tudáselemek összefogása, az átfogó tanulás hátterét adó résztényezők integrációja különösen fontos feladat lehet az elaprózódott település- és intézményszerkezettel bíró, vidéki térségekben (Kozma 2016).

3. A sellyei járás vázlatos bemutatása

A Baranya megye dél-keleti részén elhelyezkedő sellyei járás egyike az ország leghátrányosabb helyzetű térségeinek. A Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet 25 különböző fejlettségi mutatót összekapcsoló, komplex vizsgálata alapján a lista végéről számított hatodik helyet foglalta el (MKIK GVI 2016). A kutatás a járások helyzetében bekövetkező változásokra, mozgáspályákra is fókuszál. A felhasznált fejlesztési források ellenére elmondható, hogy a sellyei térség esetében nem következett be javulás a vizsgált időszakban. Magas a munkanélküliség, gyengék a gazdasági mutatók, negatívak a népesedési trendek, alacsony szintűek a szolgáltatások. Az egy lakosra jutó jövedelem messze az országos és a megyei átlag alatt marad, tartósan annak 60%-a körül mozog.

A halálozások száma – az országos átlagnak megfelelően – magasabb a születéseknél, ugyanakkor a termékenység a fiatalok elvándorlásának ellenére sem marad el az országos átlagtól. A Sellyei járás vándorlási egyenlege 1990-től napjainkig negatív előjelű. A vándorlási különbözet egyszer vesz fel pozitív értéket, 1999-ben 2,12 volt. Az elvándorlások 1000 főre vetített száma 2014-ben volt a legmagasabb 87,94-os értékkel, szintén ebben az évben érte el tetőpontját a vizsgált időszakban az odavándorlások száma 76,93-dal (Ragadics – Horváth 2018). A sellyei járás népessége a térség hátrányaival összefüggésben nem csökken drasztikus

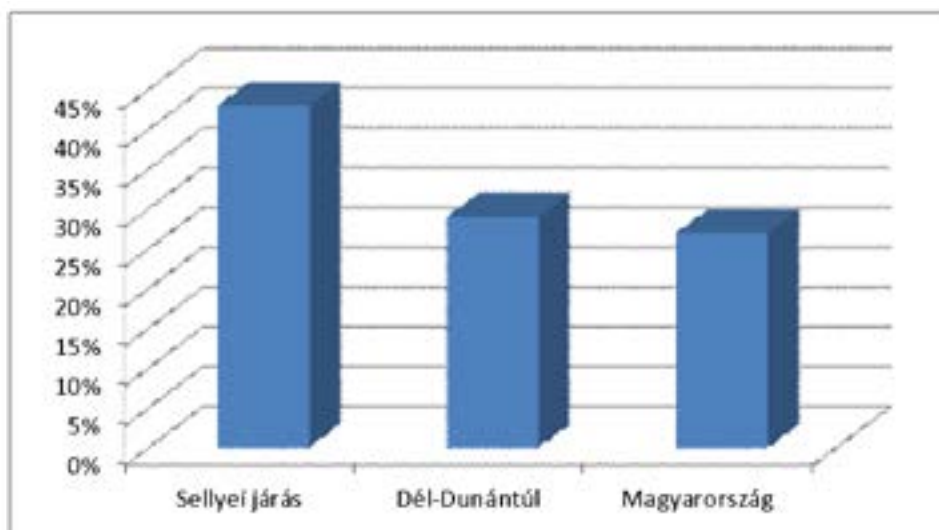
mértékben: az alacsony ingatlanárak elősegítik a hátrányos helyzetű csoportok beáramlását, az alulképzettség megnehezíti a munkacélú migrációt. Az előrehaladott etnikai szegregáció összekapcsolódik a korai gyermekvállalással és magasabb a magasabb termékenységgel (Boros 2018). Egy interjú vizsgálat alapján (Boros 2011) elmondhatjuk, hogy az elvándorlás nem érinti a nem cigány népesség egészét, megmarad egy szűk helyi elit, akik jellemzően generációk óta kapcsolódnak az adott településhez, s akik kezében megmaradnak a fontos helyi pozíciók (önkormányzati, vállalkozói szerepek). Ez a helyi elit adja a falu formális és informális vezetői rétegét még a többségében cigány népességű települések esetében is.

A térség jövője szempontjából meghatározó, kezelésre váró problémahalmaz háttérben a lakosság alacsony képzettségéből fakadó hátrányokat találjuk. A 2011-es népszámlálás adatai alapján a vizsgált térség gerincét alkotó Sellyei járást az iskoláztatással kapcsolatos adatok szempontjából a járási rangsor legvégén találjuk. Magas az általános iskolai végzettséggel sem rendelkezők aránya, s jelentős azok száma, akik legfeljebb 8 osztályos végzettséggel hagyják el az oktatási rendszert (1. ábra). Alacsony az érettségizettek aránya is. Országos szinten 31% a legfeljebb érettségivel rendelkezők aránya a 18 éves és idősebb népesség körében, a Sellyei járásban mindössze 18%. Ezzel a térség a második legrosszabb pozíciót foglalja el a járások között. A diplomások arányát tekintve is az utolsó előtti helyen áll a járás az országos rangsorban.

A térség mezőgazdasági jellegét az ipar hiánya mellett az önellátó és piacra termelő paraszti hagyományok is erősítik. Az agrárium gyengeségei azonban nem teszik lehetővé maradéktalanul a mezőgazdasági munkában rejlő lehetőségek kiaknázását. A tradicionális paraszti népesség aránya egyre alacsonyabb, jellemzően idős emberek alkotják ezt a csoportot. A termőföldek jelentős része a privatizáció során külső tulajdonosok kezébe került, a birtokkoncentráció előrehaladott. Ez az adottság megalapozza a térségre napjainkban jellemző extenzív, nagytáblás, monokultúrás termelési módok elsőbbségét, s gyengíti az Ormánságra hagyományosan jellemző, s a környezethez illeszkedő módszerek alkalmazásának lehetőségeit.

A regisztrált nonprofit szervezetek 1000 lakosra jutó száma a megyei átlag felét teszi ki. A civil aktivitás, az alulról jövő kezdeményezések ereje összekapcsolódik a hatékonyabb, forrásfelhasználással, illetve a fejlesztési projektek fenntarthatóságával. „A helyi erők, adottságokra és a polgári öntevékenységre építő közösségi cselekvés döntő eleme a településfejlesztési folyamatoknak” (Farkas 2005:187).

Hiányzik a helyi értelmiség, alacsony a népesség iskolázottsági szintje. Nincsenek az esetleges fejlesztési projektek bázisát képező aktív szereplők; kevés a példaadó „tekintélyszemély”. A rendszerváltozás előtt a járás lakóinak jelentős része ingázott a környező városi központok felé (Pécs, Siklós, Szigetvár). A gazdasági átalakulás, a munkalehetőségek visszaesése miatt beszűkültek az ingázás lehetőségei is: „ma a lakossági térpályák

1. ábra: A legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya a 15 éves és idősebb népesség körében.
Saját szerkesztés, forrás: www.ksh.hu/nepszamlalas

közül lényegesen kevesebb lépi át a kistérség határát, mint a rendszerváltozás előtti időszakban” (Rudl 2009:252-253). A leszakadó térségben élők számára csökken a külső csoportokkal való érintkezés és kommunikáció gyakorisága, erősödik a zártság és a marginalizáció.

4. Sellyei járás – a LeaRn-adatbázis tükrében

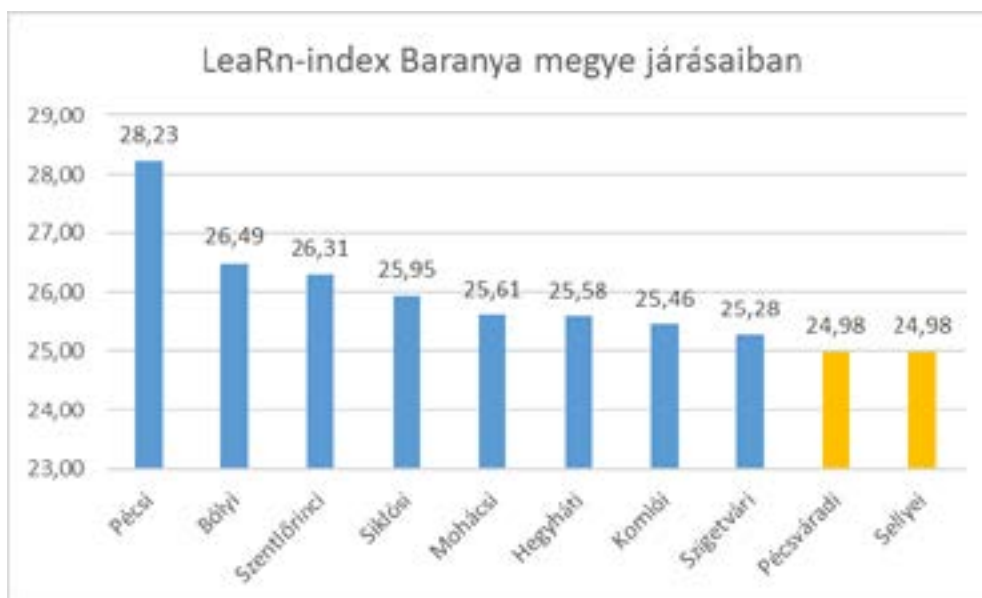
A LeaRn adatbázis négy pillérének összevont, komplex mutatója Baranya megye egyes járásaiban nagy eltéréseket mutat (2. ábra). A Pécsi járás kiemelkedik a tíz közül. A megyeszékhely központú járás ezt a pozíciót az intézményekkel való sűrű ellátottságának köszönheti, ugyanakkor csupán az első és harmadik pillér (formális és kulturális tanulás) mentén mutatkozik meg nagy előnye. A többi járással szemben a nem formális és társadalmi tanulást tekintve alul marad.

Az első két pillér esetén a Sellyei és a Pécsvárad-i járás érte el a legalacsonyabb értéket. A komplex mutatónál ugyanez mondható. A kulturális tanulási indexen szintén azonos értékkel középen helyezkednek el, a társadalmi tanulás indexén ugyancsak azonos értékkel a legmagasabb pozícióban találhatók.

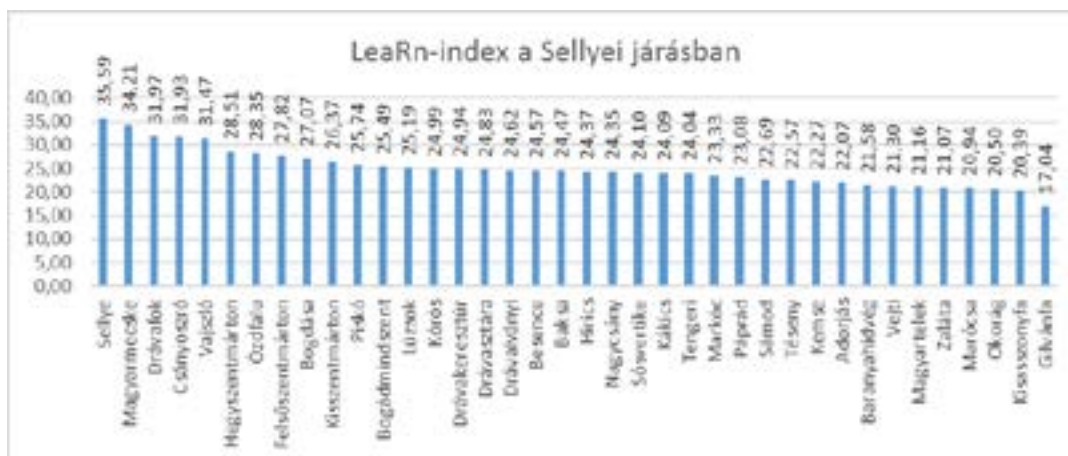
Amennyiben a Sellyei járás egyes településeit vizsgáljuk az összevont index alapján (3. ábra) egy

egyszerű és alapvető következtetés mutatkozik: az eredmények szoros összefüggésben vannak az adott település méretével. Minél nagyobb a település, annál erősebb pozíciót képes felmutatni a tanulás lokális dimenzióiban. Sellyén élnek a járásban a legtöbben (2 479 fő), ezt követi Vajszló (1714 fő) és Felsőszentmárton (836 fő). A járás 38 települése közül a felsoroltak mellett Baksa, Bogádmindszent, Csányoszró, Drávafok, Drávasztára, Gilvánfa, Hegyszentmárton rendelkezik még 300 főt meghaladó népességgel, a többi falu ennél alacsonyabb lélekszámmal bír.

A településméret mellett – ezzel összefüggésben – fontos szerepet játszanak a helyi oktatási intézmények. A sellyei tankerületben hét intézmény, kilenc feladatellátási hely található. A hét intézmény közül csak egy nem tartozik az állami fenntartásúak közé (azok az államin belül is a KLIK-hez), ez a drávafoki általános iskola, melyet a református egyház tart fenn. A többi intézmény Baksán, Bogádmindszenten, Csányoszró, Drávasztárán, Felsőszentmártonon, Magyarmecskén, Sellyén és Vajszlón található. A járásban unikálisnak számít az alig 200 főt számláló Kákics község, ahol középiskola üzemel esti tagozatú képzést nyújtva. Az intézmény fenntartója a Tan Kapuja Buddhista Egyház. A komplex mutató tekintetében láthatóan magasabb értéket érnek el azok a települések, ahol működik helyi általános iskola.

2. ábra: A komplex LeaRn-index Baranya megye járásaiban
(Ragadics – Horváth 2018, forrás: LeaRn adatbázis)

3. ábra: összevont LeaRn-index a Sellyei járás településein
(Ragadics – Horváth 2018, forrás: LeaRn adatbázis)

A kulturális tanulás mutatója kevésbé érzékeny az oktatási intézmények meglétére, bár kisebb települések esetén még mindig meghatározó szerepet kapnak, hiszen sokszor az egyedüli kulturális központ funkcióját töltik be. Ez a mutató nem sokban marad el az országos átlagtól. A közösségi, társadalmi tanulás értéke viszont meg is haladja az országos szintet. Ide tartoznak a politikai aktivitásra és vallási életre vonatkozó mérőszámok is. Itt a települések mutató szerinti rangsorán már látszólag kevesebb előnyt élveznek az oktatási intézménnyel rendelkezők (Ragadics – Horváth 2018).

5. Helyi tanulás és innováció Drávafokon

Drávafok a Sellyei járás délnyugati részén, Somogy megyéhez közel található kistelepülési mikroközpont. Jelenlegi népességszáma 493 fő (KSH 2018). A népszámlálás tízévenkénti adatfelvételei alapján a lakónépesség száma 1870 óta csökkenő tendenciát mutatott az 1940-es évekig. Itt is látható a Ratkó-korszak hatása, a vonaldiagramon pozitív irányú változás egy évtizeden keresztül tartott, majd újra csökkenni kezdett.

A demográfiai változások háttérében eltérő irányú tényezők működnek: a korábban erős termelőszövetkezeti központ a rendszerváltozást követően elvesztette munkahelyeinek jelentős részét. A fiatalok elvándorlása mellett ugyanakkor jellemzővé vált a beköltözés is. A település kisközponti jellegével összefüggő előnyök (iskola, óvoda, kereskedelmi egységek) vonzerőt jelentenek a közeli, intézmények nélküli, leszakadó falvak lakói számára.

A munkanélküliség jelentős, ugyanakkor a térségi viszonylatban színesnek mondható közmunkaprogram komoly segítséget jelent a képzetlenebb csoportok számára.

Drávafok etnikai összetétele vegyes. Határmenti helyzetéből adódóan több horvát, illetve kettős identitású is él a településen. A horvát kisebbség mellett a roma népesség jelenik meg, arányuk a helyi megkérdezettek megítélése szerint nagyjából a lakosság 50%-ára tehető.

A vallás is fontos szerepet játszik a hagyományosan református gyökerekkel rendelkező községben. A református öslakosság összetartó, szűk csoportot képez, míg a jellemzően római katolikus horvát és roma népesség megosztottabb.

A komplex LeaRn-mutató a járásban az országos alatt marad, viszont Drávafokon meghaladja mindkét értéket. Szinte minden pillér esetében magasabb értéket vesz fel mind a járási, mind az országosénál. Az adatok háttérében rejlő okok közül az oktatási intézmények, civil szervezetek települési szerepét, valamint a falu kulturális sokszínűségét emelhetjük ki.

Drávafokon településen 2017 májusában folytattunk kérdőíves és interjú vizsgálatokat. 84 háztartásban töltöttünk ki kérdőíveket a településhez való viszony, a közösségi részvétel, a helyi kultúra és a bizalom kérdéskörében. A falu előnyei kapcsán a megkérdezettek is az intézmények létét említik az elsők között. Az óvoda és általános iskola mellett a helyi művelődési ház, valamint az orvosi rendelő és gyógyszerár működését emelték ki a helyiek. Többen kiemelték a falusi életre jellemző nyugalmat, a

	<i>Országos átlag</i>	<i>Sellyei járás átlagai</i>	<i>Drávafok átlagai</i>
<i>Formális tanulás</i>	61,85	57,32	61,47
<i>Nem formális tanulás</i>	8,84	4,34	9,75
<i>Kulturális tanulás</i>	8,78	8,71	17,85
<i>Közösségi/társadalmi tanulás</i>	28,38	29,53	38,81
<i>Komplex LI</i>	26,97	24,98	31,97

1. táblázat: *LeaRn-index Drávafokon és a Sellyei járásban (saját szerkesztés, forrás: LeaRn-adatbázis)*

természet közelségét, valamint az összetartó közösséget is. A negatívumok között a munkalehetőség hiányát, a rossz közlekedést, valamint a fiatalok elvándorlásával kapcsolatos aggodalmakat említették a helyiek. A helyi civil szervezetek száma messze a térségi átlag fölött van.

A Sellyei járásban Drávafokon működik egyedül olyan általános iskola, ami nem állami fenntartású. 2008 óta a református egyház működteti az akkor bezárásra ítélt intézményt. A helyi pedagógusokkal, a művelődési ház vezetőjével, illetve a református lekésszel készült interjúk alapján a Drávafoki Mosoly Óvoda és a Pécsi Református Kollégium tagintézményeként működő Csikesz Sándor Általános Iskola komoly hangsúlyt fektet a kulturális nevelésre. Az óvodában anyanyelvi programokat rendeznek, beás illetve horvát nyelven, de a magyar kultúra megismerése is fontos szerepet kap. Az óvodába jelentős többségben (90% feletti arány) hátrányos, vagy halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek járnak három településről: Bogdásárról, Markócról és Drávafokról. A két intézmény szorosan együttműködik, és aktívan jelenik meg a település életében (Ragadics – Horváth 2018).

Annak ellenére, hogy a reformátusok aránya nem éri el a település lakóinak negyedét, az intézményfenntartó egyház komoly kulturális hatással bír a település más felekezeti lakóinak szempontjából is. A település ünnepeit az iskola diákjainak fellépése erősíti, így a helyi társadalom rendezvényei egyben a református egyházközség ünnepei is. Az iskola diákjai és hozzátartozói a programokon keresztül kapcsolódnak az egyházhoz is. Az interjúalanyok elmondása alapján a településen kulcsszerepet betöltők felé egyfajta normaként jelenik meg a református közösségi alkalmakon, illetve istentiszteleteken való részvétel is. Ez a minta – bár nem egyértelműen elfogadott – terjedőben van a kistelepülésen, annak ellenére, hogy a református közösség zártsága akadályozza a szélesebb körű vallási aktivitást.

Az iskola programjainak palettáján szerepet kap a környezeti nevelés, más civil egyesületekkel

együttműködve, és rendeznek olyan programokat, amelyek helyi társadalmi kérdésekre adnak választ az iskolai kereteken kívül is (például nyolcadikosok süteményt visznek karácsonykor az egyedül maradt idősöknek). Az iskola életében felmerülő, helyben nem kezelhető problémákra (pl. szaktanári ellátottság) a pécsi központi intézmény bevonásával reagálnak. A tanulók egyhetede sajátos nevelési igényű, és több olyan szocializációs nehézség is felmerül, amely meghaladja az intézmények hatáskörét (például korai gyermekvállalás). A továbbtanulási esélyeket, és a felzárkóztatást dominánsan egészíti ki a tehetség alapú nevelési stratégia, amit a református hagyományú iskola képvisel. Ez az irányvonal unikális a térségben, mivel az iskola hosszabb távú stratégiája, hogy a tehetséggápoláson és a hitéleti nevelésen keresztül váljon meghatározó képzési centrummá. Az elkezdődött folyamatok alapján a kisiskola – a korábbi, a közeli városok felé irányuló iskoláztatási trendekkel ellentétes módon – vonzerőt jelenthet egyrészt a vidéken élő református gyökerű családok számára, másrészt pedig mindazoknak, akik egy barátságos, kisléptékű közegben szeretnének magas szintű infrastrukturális ellátottság mellett minőségi képzést nyújtani gyermekeiknek. A falu a közelmúltban az iskola épületét is a református fenntartónak adta át, sikeresebb fejlesztési pályázatok reményében (Ragadics – Horváth 2018).

A település másik kulcsfontosságú épülete a helyi művelődési ház, amely számos programnak és rendezvénynek ad helyet. Drávafok – más falvakkal ellentétben – nem választotta a művelődési ház bezárásának költségkímélő stratégiáját. Az intézmény vezetője képzett, motivált munkatárs, aki egyben önkormányzati képviselőként is tevékenykedik, s a falu számos pályázatában is közreműködik. Fontos megemlíteni, hogy a település két korábbi polgármestere is kapcsolódott a művelődési ház munkájához. A hely valódi központja a falunak: gyermekek és felnőttek egyaránt látogatják számítógéptermet, könyvtárát és rendezvény-helységeit. A közmunka program irányítói, valamint a település vezetői is

itt találkozhatnak napközben egymással, megosztva a település működtetéséhez szükséges információkat.

Az oktatási intézmények és a művelődési ház mellett fontos szerepe van a település közösségi életében a rendszeresen szervezett kulturális programoknak is. Az egyik ilyen, az iskolához kötődő, a művelődési házban megrendezésre kerülő jótékonysági program az „Aranyág” nevet kapta. Az esemény az egész falu szempontjából kiemelt ünnepnek számít, településen kívülről is érkeznek vendégek. A gyerekek és pedagógusok által szervezett és előadott színvonalas műsor (versek, kisebb színdarabok, táncteretek stb.) bevételét az iskolások támogatására fordítják.

A fentiek alapján elmondható: a kulturális sokszínűség, a megfelelő infrastruktúra, a helyi intézmények által helyben tartott aktív, szervező réteg és a külső erőforrások bevonása biztosítja a helyi innováció bázisát a történeti Ormánságban fekvő kistelepülésen.

6. Összegzés

A helyi együttműködés különböző formáinak kimunkálása, a kulturális és közösségi tanulás, a lokális innováció kulcsfontosságú a leszakadó térségekben fekvő kistelepülések számára. A LeaRn-adatbázis sokszínű mutatói alkalmasak az egyes térségek és települések közötti különbségek bemutatására, az adatok mögött meghúzódó konkrét tevékenységek, tényezők és jellemzők feltárása azonban további kvalitatív kutatásokat tesz szükségessé az eredmények hatékony felhasználásának érdekében.

Az általunk bemutatott drávafoki példa rávilágít: intézményeinek megtartásával egy kistelepülés nem csak a lokális szolgáltatásokat biztosíthatja, de helyben tarthat egy innovációra képes réteget, amelynek hatékony kooperációja a fejlődés alapját jelentheti egy hátrányos helyzetű, elszigetelt település esetében is. A közösségi rendezvények, a civil, nemzetiségi és vallási aktivitás szorosan összekapcsolódik a kistelepülések mindennapi életében. A helyi közösségbe ágyazott iskola nem csak a település kulturális életének központjaként, a helyi identitást őrző közegként funkcionál, de sokat tehet a diákok sikeres továbbtanulásának érdekében is, segítve társadalmi integrációjukat és további terveik megvalósítását.

Felhasznált irodalom

- Bognár László – Csizmady Adrienne – Tamás Pál – Tibori Tímea 2005 szerk. *Nemzetfelfogások – Falupolitikák*. ÚMK – MTA SZKI, Budapest, 32-34.
- Boros Julianna 2011 A települési szegregáció feltételezett okai és következményei. *Acta Sociologica Pécsi Szociológiai Szemle* (4) 1:97-111.
- Boros Julianna 2018 A cigány/roma népesség története, gazdasági-társadalmi jellemzői Baranya megyében. In Orsós Anna szerk. *Fókuszban az Akácliget: Egy elfeledett cigánytelep története*. PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék Wlisslocki Henrik Szakkollégium, Pécs, 23-65.
- Farkas Péter 2005 *Egymásba kapaszkodva. Település- és közösségfejlesztés a globalizáció korában*. L'Harmattan, Budapest
- Jóna György 2013 A területi töke fogalmi megközelítései. *Tér és Társadalom*, (27) 1:30-51. <https://doi.org/10.17649/TET.27.1.2449>
- Kozma Tamás és mtsai 2015 *Tanuló régiók Magyarországon – az elmélettől a valóságig*. CHERD, Debrecen
- Kozma Tamás 2016 A tanulás térformáló ereje. *Educatio*, (25) 2:161-169.
- Kozma Tamás 2018 Tanuló közösségek és társadalmi innováció. *Educatio*, (27) 2:237-246. <https://doi.org/10.1556/2063.27.2018.2.6>
- Ragadics Tamás 2013 Hagyományos ormánsági közösségek – a helyi társadalom integrációs lehetőségeinek tükrében. *Szociális Szemle*, (6) 1-2:77-81.
- Rudl József 2009 Demográfiai folyamatok az Ormánságban. In Reményi Péter – Tóth József szerk. *Az Ormánság helye és lehetőségei*. IDResearch Kft., Pécs, 252-279.

Egyéb források

- Központi Statisztikai Hivatal – Népszámlálás 2011. www.ksh.hu/nepszamlalas
- Központi Statisztikai Hivatal – Helyiségnévtár (2018. január 1-jei adatok) <http://www.ksh.hu/apps/hntr.main>

MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet
2016 Fejlődő és leszakadó járások. Magyar
járások társadalmi-gazdasági profilja a Járási
Fejlettség Mutató alapján. Budapest [https://
gvi.hu/files/researches/451/GVI_JFM_2016_
tablak_160125.pdf](https://gvi.hu/files/researches/451/GVI_JFM_2016_tablak_160125.pdf)

Országos Területfejlesztési és Területrendezési
Információs Rendszer – www.teir.hu
Ragadics Tamás – Horváth Éva Annamária
2019 Problems and possibilities in the Sellye
district. Formal, cultural and community
education in Drávafok. *Régió és Oktatás* 12:37-
52.

Handó Péter – Hátsó udvar lényei (színfógló kendő, alkoholos filc, 11,5x24,5 cm)

A MAKÓI JÁRÁS HELYZETE A KULTURÁLIS ÉS A KÖZÖSSÉGI TANULÁS TEKINTETÉBEN – FÖLDEÁK

[DOI 10.35402/kek.2019.1.6](https://doi.org/10.35402/kek.2019.1.6)

Absztrakt

A tanuláshoz kiemelt szerepe lehet különböző települések, térségek életében, jövőjük alakításában. Azokban a térségekben, melyekre kevésbé jellemző az aktív tanulási tevékenység, ott a jövő is kockázatosabbá válhat. Dolgozatunk célja az, hogy szemléltessük: egy hátrányos helyzetű térség tekintetében milyen szerepet tölthet be a hátrányok leküzdésében a közösségi és kulturális tanulás. A makói járásban található Földeák községet vetettük vizsgálat alá: olyan kitörési pontokat kerestünk a kulturális és közösségi tanulás terén, melyek segíthetik a térség, a járás és a település hátrányos helyzetének csökkentését, esetleges leküzdését. Kutatásunk során kvalitatív és kvantitatív módszereket is használtunk: a Központi Statisztikai Hivatal, valamint *A tanuló régiók Magyarországon* kutatás (LeaRn) adatainak másodelemzése mellett félig-strukturált interjút készítettünk.

Abstract

The purpose of this publication is to illustrate the role of the community and cultural learning in addressing disadvantages in a disadvantaged region. We investigated Földeák, a village in the Makó District, Hungary. We have sought break-out points for cultural and community learning that can help to reduce the disadvantages of the region, the district and the settlement. During our research we used qualitative and quantitative methods as well. During our quantitative investigation two databases were analyzed: the TEIR Database and the Learning Regions in Hungary Research (LeaRn). Besides the quantitative examination we made a semi-structured interview in Földeák during which we tried to reveal the causes and phenomena behind the numbers and data of the quantitative research. We have been looking for a prominent civilian who has been actively involved in the transformation of the life and the community of the settlement for decades.

1. Bevezetés

A kulturális és közösségi tanulás komoly jelentőséggel bír egy-egy járás, település életében. Kutatásunk célja az, hogy megvizsgáljuk, milyen szerepet tölthet be a hátrányok leküzdésében a közösségi és kulturális tanulás a makói kistérség tekintetében. Mind a kulturális, mind pedig a közösségi tanulás felől közelítve keressük azokat a kitörési pontokat, melyek hozzájárulhatnak a makói kistérség, azon belül pedig az adott település, közösség hátrányos helyzetének leküzdéséhez. A kulturális és a közösségi tanulást is szélesen értelmezzük: a kulturális tanulás kapcsán a zenét, médiát, sport területét is vizsgálni kívánjuk, míg a közösségi tanulás tekintetében a civil hálózatok, intézményi-civil együttműködések, partnerségek is vizsgálat tárgyát képezik.

Kutatásunk során kvantitatív és kvalitatív módszereket egyaránt használunk. Egyrészt két adatbázis másodelemzését végezzük el: a Központi Statisztikai Hivatal, valamint *A tanuló régiók Magyarországon* kutatás (LeaRn) adatait elemezzük. Több tanulmány született az elmúlt évek során a LeaRn adatbázis eredményeinek bemutatása kapcsán, többféle nézőpontból szemlélve a kapott eredményeket (például: Benke – Czimre – Forray – Kozma – Márton – Teperics 2018; Márkus – Juhász 2018; Márkus 2018; Engler – Márkus 2016; Márkus – Györgyi 2016; Hegedűs 2016; Kozma 2016; Rábai – Tóth 2016; Forray – Cserti Csapó – Heltai – Híves – Kozma 2015; Kozma – Forray 2015; Kozma – Márkus – Szabó 2015).

Jelen tanulmányban célunk, hogy összehasonlítsuk a makói kistérség adatait az országos átlaggal, a kistérségen belül pedig megvizsgáljuk az egyes települések LeaRn indexeit, s kiemeljük, mely települések tekintetében találunk kiugró értékeket az országos átlaghoz képest.

Másrészt a települések életének bizonyos szereplőivel készített interjúkat elemezzük, s igyekszünk feltárni a különböző kiugró számadatok mögött rejlő okokat. Vizsgálni kívánjuk, kik az adott település központi mozgatórugói, mely civil szervezetek, rendezvények, kezdeményezések állhatnak a kiemel-

kedő teljesítmény mögött, mi rejlik a statisztikai adatokon túl. Célunk felderíteni, hogy a hátrány leküzdésének milyen elemei jelennek meg az adott településen a közösségi és kulturális tanulásban, hogyan járulnak mindezek hozzá a közösség, a település fejlődéséhez, a hátrányok leküzdéséhez.

Kutatásunk első lépéseként azon Makó-járásbeli településeket jelöltük ki, melyek LeaRn indexeinek valamelyike jelentősebb mértékben eltér az országos vagy a járási átlagtól. Vizsgálatunk első lépcsőjeként Földeák község kutatását kezdtük meg: a földeáki közösségi ház nemrégiben nyugdíjazott vezetőjével készítettünk félig-strukturált interjút. Egy olyan helyi szereplőt, helyi hőst kerestünk, aki hosszú évek tapasztalatai alapján átlátja az adott település közösségi és kulturális életét, képes reflektálni a különböző közösségi lehetőségekre és kulturális programokra, illetve a közösségi és kulturális tanulás dimenzióira. Jelen tanulmányban ezen interjút elemezzük: célunk feltárni a legfontosabb, közösségi és kulturális tanulást érintő tapasztalatokat, jelenségeket, eredményeket.

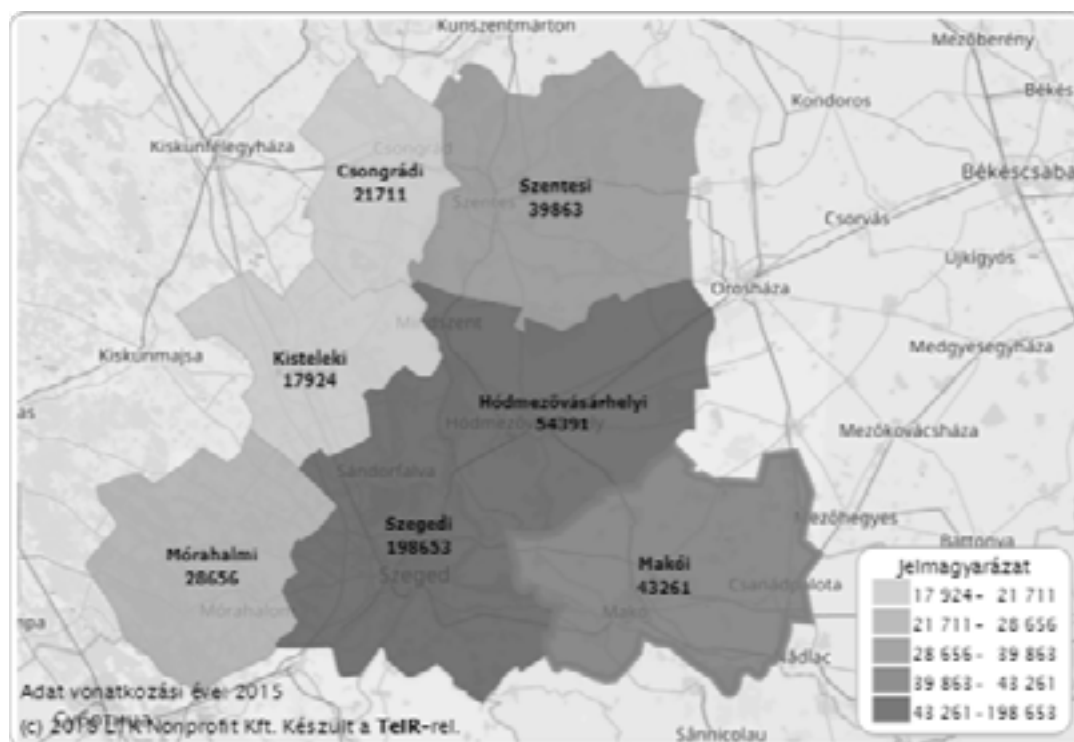
A Makói járás Csongrád megye délkeleti részén helyezkedik el (ld. 1. sz. ábra), területe 688 km², a járáshoz 15 település tartozik (ld. 2. sz. ábra).

Csongrád megye harmadik legnagyobb járásaként a 2005–2015 közötti időszakban folyamatos népesség-csökkenés volt észlelhető: 2005-ben 48 104 fő lakott a Makói járásban, ez az adat 2015-re 43 261 főre csökkent (ld. 3. sz. ábra).

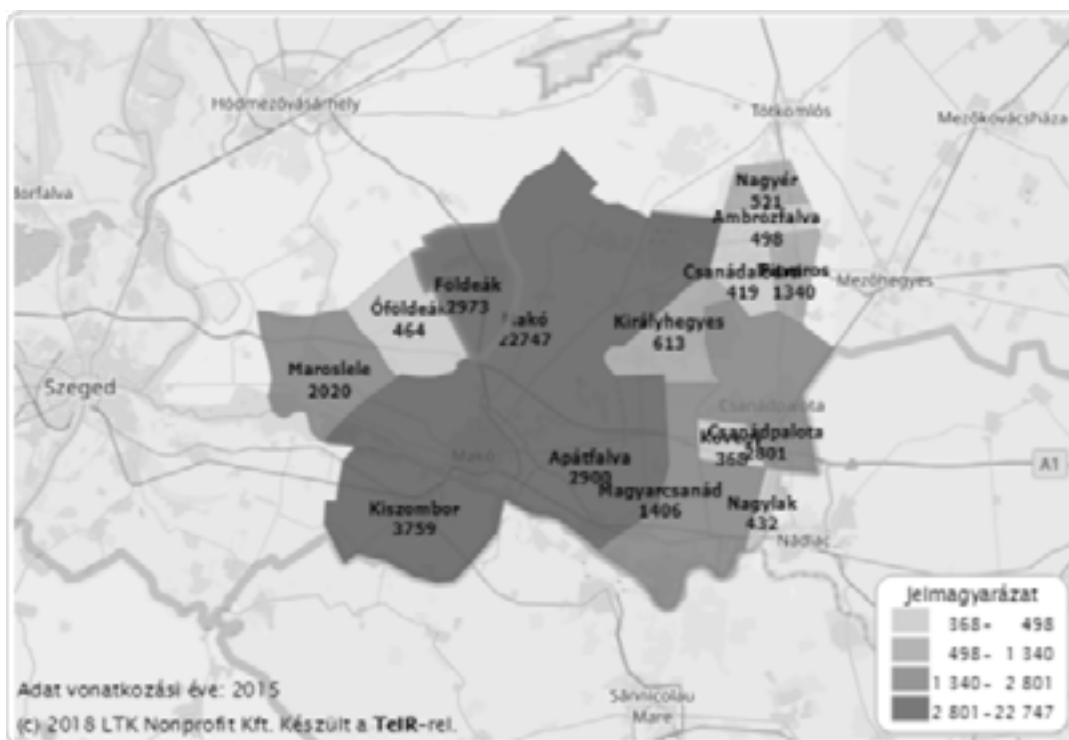
Az elveszületések és halálozások különbözete ezer lakosra vetítve -6,3 ezrelék, tehát természetes szaporodás-fogyás tekintetében egy fogyó járásról beszélhetünk: az országos (-4,2), a dél-alföldi (-5,74) és a Csongrád megyei adatokhoz (-5,54) képest pedig még erőteljesebb a népesség fogyása (ld. 4. sz. ábra).

A Makói járás vándorlási egyenlege -4,39 ezreléket jelzett 2015-ben, mely jelentősen nagyobb arányú elvándorlást jelent a dél-alföldi (-1,64) és a Csongrád megyei (-0,63) adatokhoz képest (ld. 5. sz. ábra).

Az állandó népesség tekintetében a járás 18-59 év közötti, tehát aktív munkakorú lakosainak száma 25 850 fő, mely Csongrád megye harmadik legmagasabb adata ebben a tekintetben. Az öregedési mutató folyamatosan növekszik, 2015-ben 190,02-es eredményt mutatott – ez a szám az országos átl-

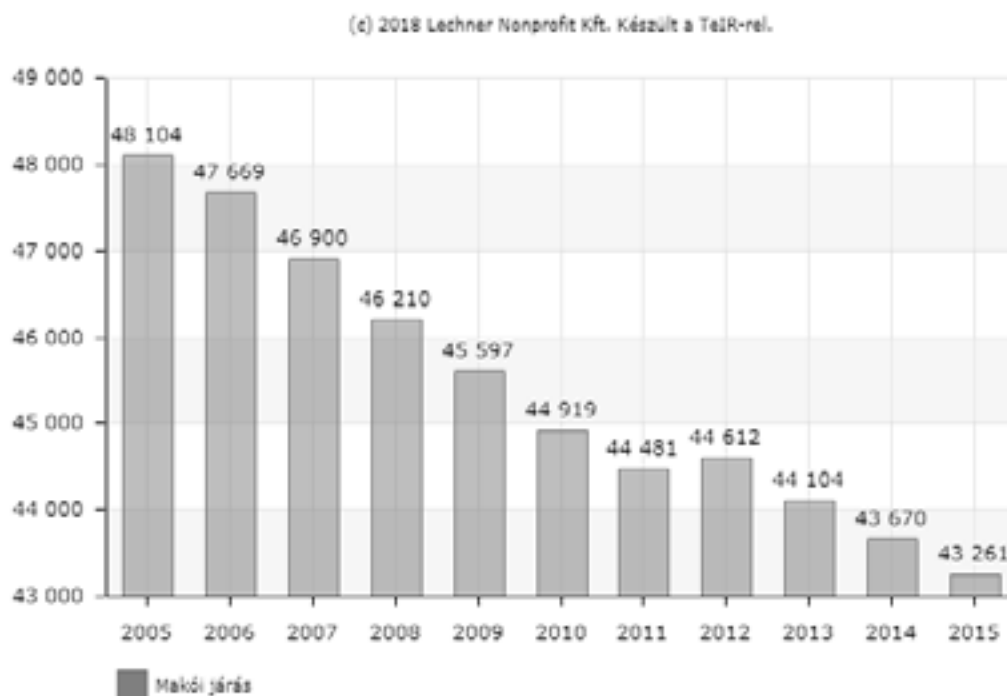

1. ábra: Csongrád megye járásai, 2015.
Forrás: teir.hu

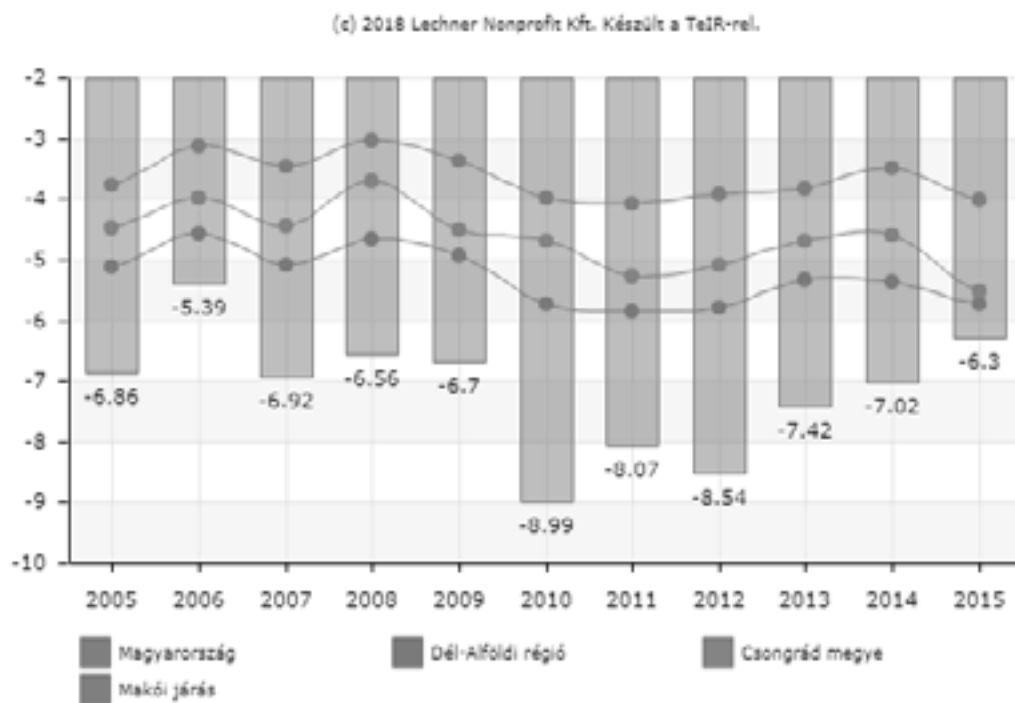
2. ábra: A makói járás települései, 2015.

Forrás: teir.hu

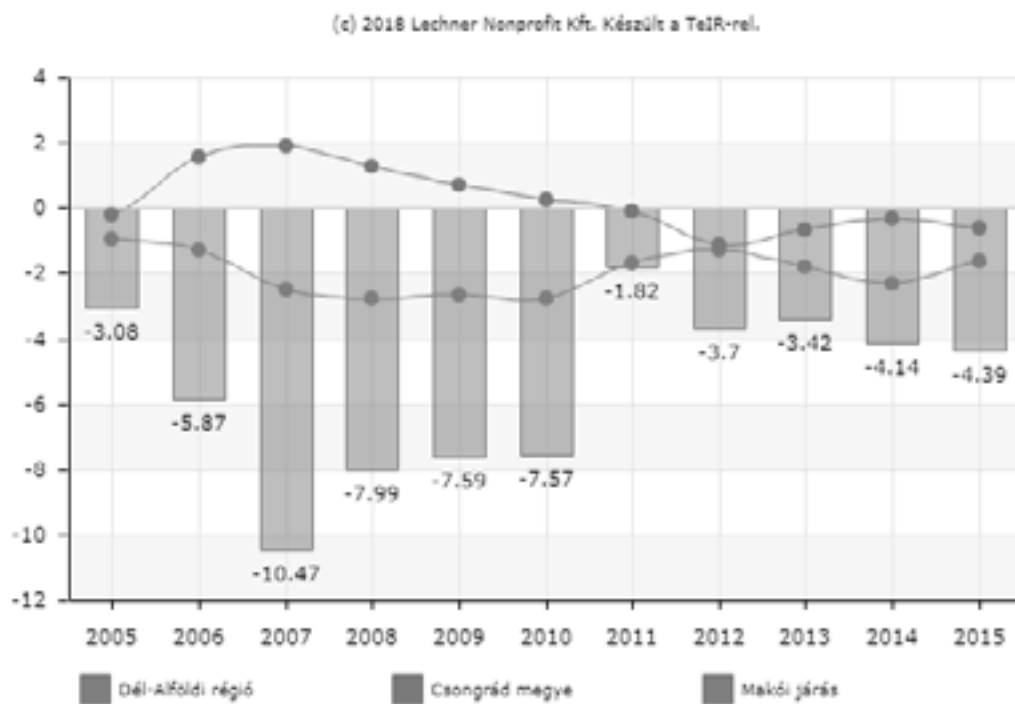

3. ábra: A makói járás lakosság száma, 2015.

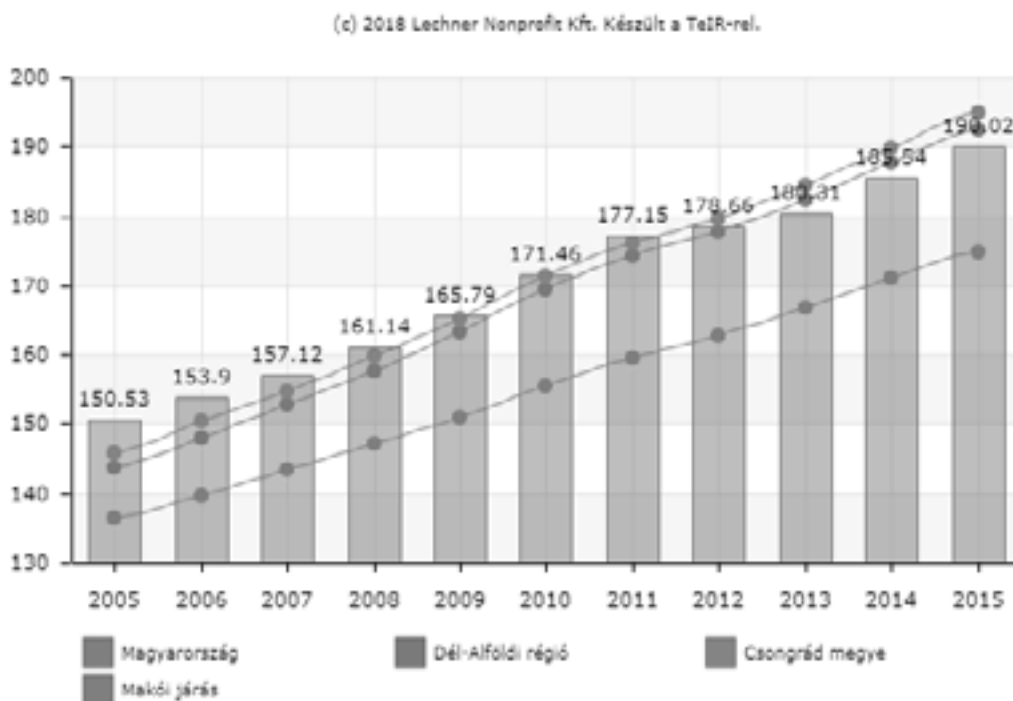
Forrás: teir.hu

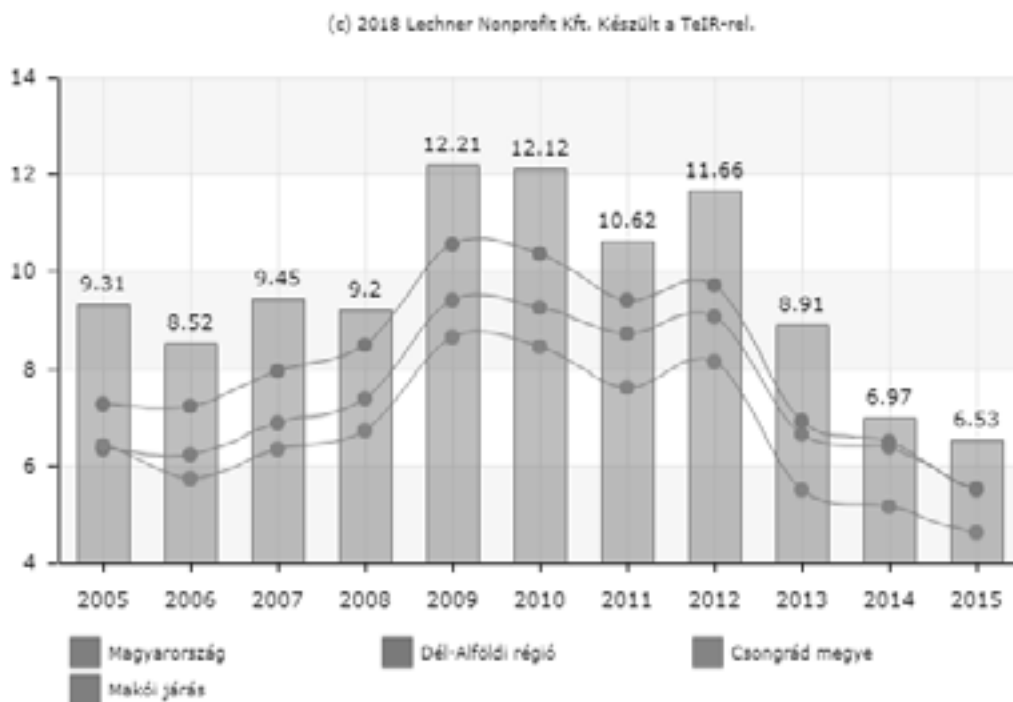
4. ábra: Természetes szaporodás/fogyás (ezrelék) a makói járásban, 2015.
Forrás: teir.hu

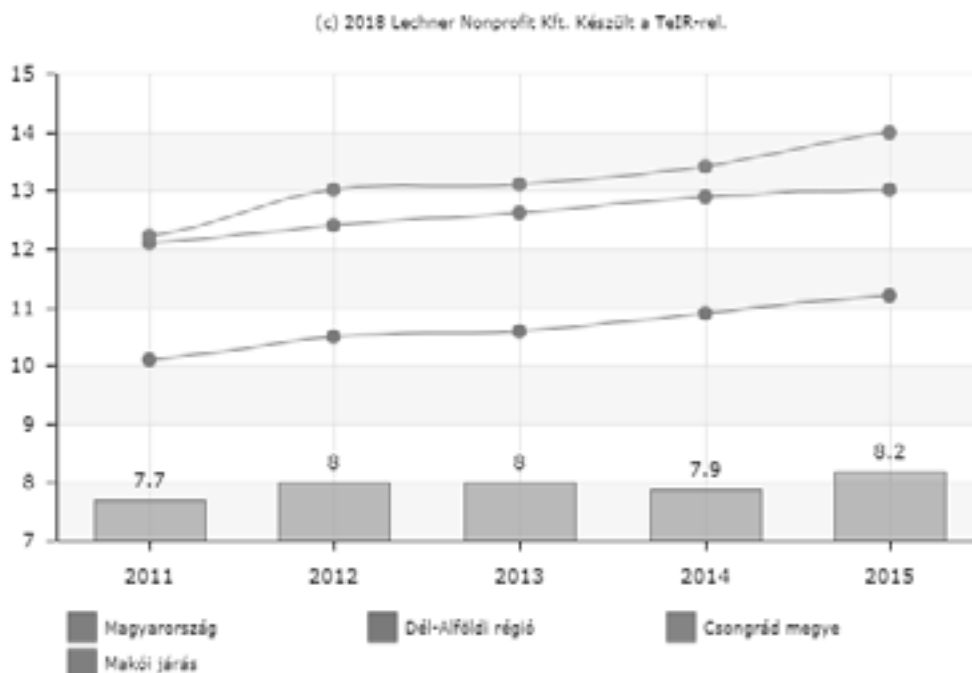
5. ábra: Vándorlási egyenleg (százalék) a makói járásban, 2015. (2018.12.01-i
Forrás: teir.hu

6. ábra: Öregedési mutató a makói járásban, 2015. Forrás: teir.hu

7. ábra: Munkanélküliségi ráta (százalék) a makói járásban, 2015
Forrás: teir.hu

8. ábra: Regisztrált nonprofit szervezetek ezer lakosra jutó száma 2011-től (db), 2015.

Forrás: teir.hu

got jóval meghaladja (174,76), azonban a dél-alföldi (192,48) és Csongrád megyei (194,78) adatoktól elmarad (ld. 6. sz. ábra).

Egyértelműen öregedő járásról beszélünk tehát, de regionális és megyei szinten a makói mégis a kevésbé öregedő járasok közé tartozik.

A Makói járásban regisztrált munkanélküliek száma 2013 óta csökkenő értéket mutat: 2015-ben 1776 főt tartottak számon hivatalos munkanélküliként – a csökkenés hátterében az országos közmunka-program elindítása állhat. A munkanélküliségi ebben a járásban 6,53%, mely magasabb, mint a magyarországi (5,55%), a dél-alföldi (5,51%) és a Csongrád megyei (4,62%) adatok (ld. 7. sz. ábra).

A Makói járás tehát a térségben kiemelt munkanélküliségi megoszlással rendelkezik. A tartós munkanélküliek aránya azonban Csongrád megye járásai közül a Makói járásban a legalacsonyabb (35,19%), ez a szám az országos (48,25%), regionális (45,83%) és megyei (43,46%) adatokhoz képest is kifejezetten alacsonynak tekinthető. A pályakezdő munkanélküliek aránya szinte azonos az országos, regionális és megyei átlaggal. Az egy lakosra jutó nettó jövedelem viszont elmarad az

országos, regionális és megyei átlagoktól: a Makói járásban 637 933 Ft ez az összeg, míg az országos átlag 781 784 Ft.

A regisztrált nonprofit szervezetek ezer lakosra jutó száma 2000 és 2015 között növekedést mutatott a Makói járásban: 2015-ben ezer lakosra 8,2 nonprofit szervezet jutott (ld. 8. sz. ábra). Ez a szám a Csongrád megyei járasok tekintetében a középmezőnyben szerepel, azonban az országos (13) és a regionális (11,2) átlagtól is elmarad. Az internettel ellátott iskolák aránya az alap- és középfokú oktatásban 86%-os arányt mutat, mely a megye második legrosszabb eredményét jelenti a járasok tekintetében. Az országos (88%) és regionális (90%) átlagtól is kissé elmarad a Makói járás ezen megoszlása, azonban ez a különbség nem tekinthető magasnak, meghatározónak.

A fentiekben bemutatott társadalmi mutatók összességében azt jelzik, hogy a Makói járás adatai általában elmaradnak az országos és regionális, sőt a megyei átlagtól is. Utóbbi eredmény hátterében a Szegedi járás, s maga Szeged kiemelten jó eredményei állhatnak, ugyanakkor a Csongrád megyei járasok között általában a középmezőnyben tudhatjuk a Makói járást. Az elvándorlás, az öregedés, a

munkanélküliség egy elmaradottabb jellegű járással enged következtetni – kutatásunk célja, hogy a LeaRn adatbázis adatai és a járás településeinek elkészített interjúk segítségével feltárjuk, mennyiben segíti az elmaradások felszámolását, a felzárkózást a közösségi és kulturális tanulás.

2. LeaRn index a Makói járás tekintetében

Kvantitatív oldalról is vizsgálni kívánjuk a közösségi tanulást a Makói járásban. A LeaRn index mind a négy pillérét, valamint az összetett pillért is kutatjuk: célunk feltárni azt, hogy a makói járás átlagai hogyan alakulnak az országos adatokhoz képest, valamint vizsgálni kívánjuk, a járás mely városai rendelkeznek magasabb, s melyek kiemelkedően magas értékekkel a járási és az országos átlagokhoz képest. Az alábbi táblázatban a magyarországi és a Makói járás átlagai mellett az egyes települések

LeaRn index pilléreit is láthatjuk (világosszürke színnel jelöltük a kisebb, míg sötétszürke színnel jelöltük a nagyobb, pozitív irányú eltéréseket az országos és járási átlaghoz képest).

Összességében elmondható, hogy a Makói járás összes index-értéke, a II. pillér kivételével elmarad az országos átlagtól. A legjelentősebb különbséget a harmadik és a negyedik pillér kapcsán fedezhetjük fel: a harmadik pillér járási átlaga 6,85; míg az országos átlag 8,78. A negyedik pillér esetében a makói járás 25,57-es átlagot mutat, míg az országos adatok esetében ez a szám 28,4. Azonban elmondható, hogy noha alacsonyabb átlagok jellemzőek a járásra, az országos átlagtól való eltérés mégsem tekinthető drasztikusan magasnak. A II. pillér tekintetében enyhén magasabb a makói járás átlaga az országoshoz képest.

A Makói járás mind a tizenöt településének tekintetében is vizsgáltuk az összes pillér adatait. Az

	I. pillér	II. pillér	III. pillér	IV. pillér	összevont pillér
Magyarország (n=3152)	53,8	8,84	7,41	36,39	26,61
Makói járás átlaga (n=15)	54,08	9,71	5,19	32,68	25,42
Ambrózfalva	52,67	0	4,81	29,47	21,74
Apátfalva	54,89	11,08	3,93	34,67	26,14
Csanádalberti	61,12	0	3,35	35,36	24,96
Csanádpalota	54,77	11,88	5,23	33,92	26,45
Földeák	56,76	23,31	5,68	30,75	29,12
Királyhegyes	54,14	11,32	3,77	35,95	26,3
Kiszombor	51,63	28,41	6,05	34,6	30,17
Kövegy	36,2	0	3,1	33,64	18,23
Magyarcsanak	54,03	0	2,75	32,04	22,2
Makó	66,83	27,16	6,36	30,84	32,8
Maroslele	54,93	11	4,94	31,92	25,7
Nagyér	50,81	0	7,14	24,97	20,73
Nagylak	56,54	0	9,42	30,99	24,24
Óföldeák	49,7	0	5,97	39,76	23,86
Pitvaros	56,19	21,48	5,32	31,37	28,59

1. táblázat: A LeaRn-index pillérei a Makói járás tekintetében. Forrás: LeaRn adatbázis, 2016.

1. sz. táblázatban kék színnel emeltük ki, ahol pozitív irányú eltérést találunk az országos átlaghoz képest, zöld színnel pedig azokat az adatokat jelöltük, ahol kifejezetten magas az eltérés pozitív irányban az országos adatokhoz viszonyítva.

A Makói járás településeinek LeaRn indexének vizsgálatakor az első és a második pillér esetében találtuk a legtöbb eltérést az országos átlaghoz képest: az első pillérnél kilenc település (Apátfalva, Csanádalberti, Csanádpalota, Földeák, Királyhegyes, Makó, Maroslele, Pitvaros) kapcsán, a második pillérnél nyolc település (Apátfalva, Csanádalberti, Földeák, Királyhegyes, Makó, Maroslele, Nagylak, Pitvaros) kapcsán tudunk feltárni az országos átlagnál magasabb értékeket. A második pillérnél négy településen kifejezetten magas volt a pozitív irányú eltérés az országos átlaghoz mérten: Földeákon és Pitvaroson több mint két és félszeres, Kiszomboron és Makón több mint háromszoros mértékű. A harmadik pillér kapcsán Nagylak, a negyedik pillér esetében Óföldeák rendelkezik az országosnál magasabb index-értékkel. Az összevont pillér esetében négy település rendelkezett az országos átlagnál magasabb számokkal (Földeák, Kiszombor, Makó, Pitvaros).

Összességében elmondhatjuk, hogy a Makói járás települései közül Földeák, Kiszombor, Makó és Pitvaros esetében találtuk a legtöbb kimagasló, az országos átlagtól pozitív irányban eltérő indexeredményeket. E négy település közül Makó pozitív adatait magyarázhatjuk a település méretével, lakosságának számával, tehát a járási székhely-jelleggel, mely kiemelt tanulási lehetőségeket jelent az ott élők számára a fentiekben említett pillérek tekintetében. A másik három település ugyanakkor nem rendelkezik a Makóra jellemző járási székhely adottságaival, ezért kutatásunkban célul tűztük ki e települések pozitív eredményeinek feltárását. Ennek első lépéseként Földeákon kezdtük meg kutatómunkánkat: célunk az volt, hogy a helyi közösségi és kulturális élet egyik kiemelt alakjával készített interjú segítségével kezdhesük el a pozitív eredmények elemzését.

3. A kvalitatív kutatás eredményei – Földeák

Földeák a Makói járás harmadik legnépesebb települése (2993 fő), a pályakezdő munkanélküliek aránya 21,98%, a tartós munkanélküliek aránya pedig 30,77% – ezek az adatok a Makói járás tekintetében kifejezetten magasnak tekinthetők.

Kutatásunk kapcsán olyan földéaki lakost kerestünk, aki hosszú évek óta a település közösségi és kulturális életének meghatározó alakja. Egyfajta helyi hőst kívántunk megszólítani, aki kiemelkedő személyiséggel, tevékenységgel aktívan alakította a település életét az elmúlt évtizedekben. Így vizsgálatunk során a Művelődési Ház nyugalmazott vezetőjével készítettünk félig-strukturált interjút a földéaki Művelődési Házban 2017 nyarán. Az interjú elkészítésének célja az volt, hogy feltárjuk a település közösségi és kulturális életének legfontosabb jellegzetességeit, megpróbáljunk fényt deríteni a pozitív pillér-eredmények hátterére, s kijelöljük, mennyiben tekinthető interjúalanyunk helyi hősnek, a földéaki mindennapok egyik mozgatórugójának. Az interjút félig-strukturált módon vezettük le: az előre felvázolt kérdéssor mellett teret engedtünk a beszélgetés közben felmerülő újabb, releváns témák kifejtésének is. A továbbiakban célunk az interjú legfontosabb tapasztalatait tematizálni, az elhangzottakat különböző témakörök szerint bemutatni, a vélemények hátterére fényt deríteni, következtetéseket levonni.

3.1. A Művelődési Ház kiemelt szerepe. Egyesületek Földeákon

Földeákon közösségi és kulturális szempontból is központi szerepet tölt be a Földeáki Művelődési Ház és Könyvtár (a továbbiakban: Művelődési Ház). Az intézményt 1957-ben hozták létre, majd két évtizednyi működés után 1979–1989 között az épület leromlott állapota miatt zárva tartott. A rendszerváltáskor esett át felújításon, azóta is folyamatosan nyitva tart, jelenleg önkormányzati fenntartásban működik a helyi könyvtárral összevonva. A házban sokrétű, sok célcsoportot megszólító munka folyik: az interjúalany szerint fő célcsoportjukat a földéaki lakosok jelentik, céljuk megszólítani a teljes lakosságot a gyermekektől egészen a nyugdíjas korosztályig. A település egyik mozgatórugójaként működik az intézmény: „azért amik nagyon sok mindenkit érintenek, azok mind-mind a művelődési házban kapcsolódnak össze”; „a művelődési házban az egész falu megfordul” – fogalmazott az interjúalany. A programhelyszín-jelleg mellett a Művelődési Ház a helyi egyesületeknek székhelye is: az intézmény egyrészt biztosítja az infrastrukturális hátteret az egyesületek számára, másrészt pedig különböző pályázatok esetén szakmai támogatást is nyújtani tud (ld. 1. fotó).

1. fotó: A földeáki Művelődési Ház és Könyvtár épülete, 2017. A szerző felvétele.

A fiatal korcsoportot tömöríti a MOBIL Ifjúsági Egyesület, akik évente egy alkalommal külön ifjúsági rendezvényt is tartanak a településen az ott élők és a környékbeli fiatalok számára: „nagyon erős a Mobil Földeáki Fiatalok Egyesülete: június 3-án egész napos fiataloknak szóló program[ot tartanak], nagyon sok fiatal részt vesz benne lebonyolítóként és résztvevőként is, nagyon sok fiataalt megmozgatnak”. Az aktív korú felnőtteknek, GYES-en lévő édesanyáknak sportprogramok állnak rendelkezésre a Művelődési Házban, amelyekre a gyermekeket is magukkal vihetik – a gyermekfelügyelet biztosítása komoly előnyt jelent a helyi kisgyermekes lakók számára. Szintén az aktív korú felnőttek számára tartanak esténként, a munkaidő után számítógépes tanfolyamokat, melyek segíthetnek a település digitalizációs lemaradottságának felszámolásában. A Horgász Egyesület is főként a felnőtteket célozza meg, mely kiemelt aktivitással működik: „olyan aktívak, hogy saját horgászto került kialakításra itt, ahol nincs élővíz az Alföld közepén”. Főként felnőtteket tömörít a Mentálhigiénés Egyesület, illetve az önkéntes tűzoltók egyesülete is, valamint a Látókör Kulturális Egyesületet szintén főként aktív korú tagokkal hozták létre, melynek vezetője egykor az interjúalanyunk volt – 2017-ben azonban ez az egyesület nem működött. A kifejezetten nyugdíjasok előtt nyitott klubok pedig a „Kavar a Nagy” Klub, valamint a kézimunka kör. A Művelődési Házhoz kötődik a Citerazenekar és Pávakör is, mely alapvetően szintén a nyugdíjas korosztályt szolgálja meg (ld. 2. fotó).

A tematikus klubok rendszeresen bekapcsolódnak a település életébe, rendezvényeibe. A rendszeresen ülésező gazdaklub például kiállításokat szervez az aktuális szezonális terményekből, termékekből az őszi maratoni futóverseny apropóján, melyet a helybeliek nagy számban látogatnak – az interjúalany elmondása szerint az esemény „nagyon-nagyon szép szokott lenni, nagyon látványos”. Szintén komoly mértékben részt vesz a település életében a Művelődési Házhoz kötődő „Kavar a Nagy” Klub, akik a település összes ünnepére, kiemelt programjára, sportrendezvényeire süteménysütéssel készülnek, így aktívan részt vesznek egyesületi szinten is a település életében.

Az önkéntes tűzoltók nem csak a kiemelt rendezvényeken, hanem a település életének számtalan területén jelen vannak. A tűzoltás és a szakmai feladatok mellett kutatási témánk szempontjából két elemet érdemes kiemelni: egyrészt rendszeresen tartanak ismeretterjesztő előadásokat, bemutatókat a helyi iskolában a diákoknak – akik így ismerősöktől, helyben élőkől hallhatják az információkat. Emellett rendszeres képzéseken vesznek részt az egyesület tagjai („ennek a feladatnak az elvégzéséhez kell bizonyos tanfolyamok elvégzése. Akár a Stihl fűrészsel vágják a fát, ahhoz is kell egy tanfolyam, nem lehet csakúgy kézbe venni a fűrész”), a kiemelkedő második pillér háttérben valószínűsíthetően ez a jelenség is állhat.

A közösség életének tevékeny részese és alakítója volt a korábban említett Látókör Kulturális Egyesü-

2. fotó: A MOBIL Egyesület rendezvényének plakátja a Művelődési Ház épületén, 2017.
A szerző felvétele.

let is, melyet aktív korú felnőttek hoztak létre. Noha az egyesület jelenleg nem működik, mégis komoly eredményeket ért el a település arculatának, közösségi és kulturális életének formálásában húsz éves működése alatt: fő profiljukat a különböző országjáró kirándulások szervezése mellett a községi bálók elindítása jelentette. Az interjúalany a bálók létrehozását tekintette az egyesület legkomolyabb eredményének: a „városban” látott báli kultúrát kívánták meghonosítani Földeákon, egyúttal ki is emelni a települést a környéki települések közül: „láttuk azt, hogy a városban milyen szép bálók [vannak] ’92-től: szépen megterített asztalok, szép ruhába felöltözött vendégsereg és mindig valami műsor. És ezt mi magunknak tudtuk, hogy mi is így csináljuk”; „egy közeli településről volt itt egy kollégánő egy ilyen bálon [...], és azt mondta, hogy hát ez fantasztikus, hogy nálatok milyen szépen meg van terítve, mindenki milyen szépen fel van öltözve. És az nagyon-nagyon klassz volt, hogy így kezdődött”.

Az egyesületek mellett alapítványok is létrejöttek a településen: főként az óvodát, az iskolát és a községet támogató alapítványokról beszélhetünk Földeák esetében.

A Földeákra jellemző színes egyesületi élet hátterében alapvetően nem az önszerveződés áll. 1995-ben közösségfelmérést végeztek a településen szakértők bevonásával (Közösségfejlesztők Egyesülete) a teljes lakosság körében. A vizsgálat eredményei alapján kezdték el létrehozni a különböző tematikájú

egyesületeket a Művelődési Ház által felkért egyesületi vezetők irányításával: „felkerestünk néhány kompetens személyt, akiről gondoltuk, hogy vezetni is tud, és összejöveleteket is szerveztünk akkor, és így jöttek szépen lassan létre az egyesületek”. Az a fajta kistelepüléseket érintő közösségfejlesztési törekvés, mely napjainkban kiemelt Európai Unió pályázatok formájában van jelen, Földeákon tehát 23 évvel ezelőtt már elkezdődött. Noha a folyamat helyi szinten futott le, egyfajta szakmai támogatás mégis a felmérés és a fejlesztés hátterében állt, és a jelenleg is működő egyesületek száma, a színes egyesületi élet azt mutatja, hogy eredményes volt ez a törekvés. Az egyesületek magas száma pedig hozzátehet a település közösségi és kulturális tanulási mutatóinak erősödéséhez is. Noha Földeák a harmadik pillér tekintetében valamelyest elmarad az országos átlagtól, a járási átlagnál viszont erősebb index-eredményt hozott, melynek hátterében valószínűsíthetően megtalálható ez az erőteljes egyesületi jelenlét.

Az interjú során az interjúalany felhívta a figyelmet az „egyesületi életgörbére”: az egyesületek változó intenzitással vannak jelen a település életében. Főként a tagok korának, családi állapotának, családi körülményeinek függvényében működnek teljes fordulatot, vagy éppen vonulnak hosszabb-rövidebb inaktivitásba. Ahogyan az interjúalany fogalmazott: „az egyesületi élet az általában olyan hullámzó. Van, mikor felfelé ível, aztán kicsit lecsökken, ott korosztályok váltják egymást, tehát

van egy felfelé ívelő szakasza, aztán változnak az emberek, változik az élet, akkor lefelé, aztán megint felfelé”. A Látóhatár Kulturális Egyesület inaktivitását is a korosztályi, életszakaszbeli változásokkal indokolta: „amikor elkezdtük, akkor egykorúak voltunk, fiatalok voltunk. De „letelt (sic!) rajtunk az idő”, és nem akartuk, hogy nyugdíjas egyesület legyünk, így ezen a néven nem folytattuk, nem értünk rá. Míg a gyerekek felnőttek, addig működött ez jól”. A jelenlegi általános egyesületi helyzetet az interjúalany azonban alapvetően negatívabban ítéli meg: „egy ekkora településen korlátozottak a lehetőségek: nincs olyan sok lakó, nincs elég ember”. A kevésbé aktív egyesületi élet hátterében tehát a lakosság alacsony számát, valamint az utánpótlás hiányát jelöli meg. Emellett az érdeklődő lakosok számának visszaesését is indoknak tekinti: „vannak ilyenek, akik mindenféle dolgot szeretnének csinálni, és nyilván vannak olyanok, akik semmit nem csinálnak. Hazamegy, odaül a számítógép elé és el van intézve, már különösen most”; „például aki jár a 'Kavar a Nagyiba', az jár kézimunka szakkörre is, vagy ha a vöröskeresztnek is van összejövedele, az eljön”; „a diákok között is van olyan, hogy jár zenére, jár néptáncra, de képzőművészetre is el akar menni”. A lefelé áldozó ív másik okaként tehát az újfajta digitális világot, az egyre szélesebb körű internet-hozzáférést is megjelöli: „az egyesületeknek is lefelé áldozó íve van a számítógép miatt: az mindenki előtt ott van, leköti az embereket”. 2003-ban,

amikor elindult a településen a Teleház program, akkor négy számítógéppel rendelkezett a közösségi ház, melyek használatáért sorban álltak a fiatalok: „ebben a teremben nem fértek el a gyerekek. Egy-mást verték, hogy odajussanak a számítógéphez. Akkor ez nagyon népszerű volt. [...] Ez is egy elfoglaltság volt. De akkor még idejöttek a gyerekek, mert otthon nem volt nekik. És akkor nyilván ez egy közösségi dolog volt, mert mondta, hogy félóra múlva kerül rám a sor, addig a másikkal beszélgetett, volt itt valami játék, játszottak. Ez egy közösségi találkozás volt, ami most nincs. [...] Mert nem kell, hogy eljőjön”. Az interjúalany szerint tehát az egyre többek számára elérhető internet-hozzáférés (akár okostelefonon, akár számítógépen keresztül) az egyesületi aktivitás gátló tényezője lehet.

Földeákon tehát alapvetően színes egyesületi életet találunk, az interjúalany viszont változó elégedettséggel nyilatkozik a jelenségről: alapvetően egy természetes jelenségnek tekinti, hogy az egyesületek életében vannak felfelé és lefelé ívelő időszakok, ugyanakkor negatívan értékeli a jelenlegi helyzetet az érdeklődő utánpótlás hiánya és az egyre szélesebb internet-hozzáférés, az internetezés mint szabadidő-eltöltési szokás miatt.

3.2. Zene és iskola

A közösségi és kulturális élet egyik legfontosabb mozgatórugója a járási székhelyen működő „Magán

3. fotó: Kiállítás a művészeti iskola diákjainak munkáiból a Művelődési Házban 1. (2017)
A szerző felvétele.

Zeneiskola Makó” földéaki kitelepült tagozata. A zeneiskola általános iskolás kortól kezdve három területen nyújt minőségi oktatást: „általános és középiskolásoknak is nagyon színvonalas elfoglaltságot nyújt délutánonként, ami iskolán kívüli: a zeneoktatás és néptáncoktatás, valamint képzőművészet [területén]”. A különórákra összesen körülbelül 100 gyermek jár, mely kiemelt aránynak tekinthető a 250 fős teljes iskoláskorú közösség tekintetében. Az órákat a helyi iskolában tartják, azonban a Művelődési Ház is bekapcsolódik a zeneiskola életébe. Minden tanév végén kiállítást rendeznek a diákok képzőművészeti alkotásaiból, illetve az intézmény nyújt teret a különböző előadások, fellépések megtartásának is, melyek rendkívül népszerű programokként vannak jelen a településen: „múlt vasárnap volt az év végi bemutató, a zenészek és a néptáncosok is felléptek, olyankor a nagyterem megtelik, a hozzátartozók kíváncsiak a gyerekekre”. Az interjúalany rendkívül pozitívan vélekedik a zeneiskola tevékenységéről, a földéaki gyermekekre gyakorolt hatásáról: „biztos, hogy más emberek nevelődnek ki így, hogyha ilyen szép dolgot csinálnak” (ld. 3., 4., 5. fotó).

A művészeti iskola szinte minden földéaki rendezvénybe, eseménybe bekapcsolódik. Főként a néptáncosok előadása, illetve a komolyzenét tanulók programjai színesítik a település rendezvényeit: „az iskolának, óvodának az ünnepein van kicsi

néptánc betét, vagy zeneszámok vannak, ez szintén nagy érdeklődésre tart számot [...]. Bármelyik ünnep, akár egy ballagás, egy évnyitó, a karácsonyi adventi programok, karácsonyi ünnepség” fellépései lehetőséget nyújt a diákok számára.

A földéaki falunap a legkiemeltebb esemény a település életében, mind a mai napig őrzik a „rózsalakodalom” hagyományát, mely a legnépszerűbb és legismertebb földéaki szokás: „két fiú és két leány van kiválasztva, őket a templomba elmennek, áldást kapnak a paptól és őket a fúvószenekar kíséri és a néptáncosok, a néptáncosok vendégei, oda az összes néptáncos megy [...], azon a napon nekik is bemutatójuk van a szabadtéri színpadon”. A községi bállok és egyéb rendezvények látogatottságának mozgatórugói legtöbb esetben a néptáncos fellépések, ahová a kultúra iránt kevésbé érdeklődő lakosok is elmennek, hogy gyermekeiket, rokonaikat, ismerőseiket láthassák: „olyan táncos műsorokat adnak elő a gyerekek, hogy az... egy meghívott előadóra nem jönnek el annyian, mint erre... De színvonalasak is szoktak lenni”; „azok is, akik nem járnak a néptáncra, de az osztályuk fellép, akkor ott mégiscsak járnak, mégiscsak részt vesznek”.

A zeneiskola segít a hátrányos helyzet felzárkóztatásában is: az ott tanuló diákok külön lehetőségeket kapnak főként külföldi tanulmányutak, diákcsere kapcsán. A kiemelten tehetséges földéaki tanulók bekerülhetnek a makói nagyzenekarba, ahonnan különböző külföldi fellépésekre is elutaz-

4. fotó: Kiállítás a művészeti iskola diákjainak munkáiból a Művelődési Házban 2. (2017)
A szerző felvétele.

5. fotó: Kiállítás a művészeti iskola diákjainak munkáiból a Művelődési Házban 3. (2017)
A szerző felvétele.

hatnak: „a mi gyerekeink is a makói fúvószenekarba mehetnek. [...] Aki nagyon érdeklődő vagy nagyon tehetséges, az aztán bejár Makóra, az nem olyan túl sok, 5-6 gyerek. De kinn volt a fúvószenekar Moszkvában, és 5-6 földeági gyerek is kinn volt”.

A zeneiskola jelenléte, működése is szerepet játszhat tehát a kiemelkedő második pillér-eredményben. Valamint maga a zeneiskola oktatási tevékenysége, illetve a város mindennapi életébe bekapcsolódás is azt mutatja, hogy komoly felhajtóerővel bír a művészeti képzés a település közösségi és kulturális életében.

3.3. A sport, mint közösségformáló eszköz

A település legfontosabb, legkiemeltebb rendezvényei általában a sporthoz kapcsolódnak. Amellett, hogy Földeákon működik kézilabda- és futball-oktatás, kiemelt szerepet kap a tájfutás is a közösség életében. A tájfutó szakosztály tagjai között fiatalokat és felnőtteket is találunk, akik országos szinten is versenyeznek és eredményeket érnek el. Ennek megfelelően a település egyik legfontosabb rendezvénye a „Futás a múltba” című program, mely tulajdonképpen egy futóverseny Földeák és a szomszédos Óföldeák között. Ez a rendezvény is a közösségfelmérés eredményeinek köszönhetően kezdődött el: egy 5 kilométeres utat kell megtennie a résztvevőknek a két település között. A tavasszal megrendezésre kerülő program kiemelt népszerű-

ségnek örvend: általában 400-an vesznek részt rajta. Szeptemberben maratoni futóversenyt tartanak, mely köré egy egész napos fesztivált is felépítettek. Ekkor is tartanak néptánc- és komolyzenei bemutatót, emellett főzőversenyt szerveznek, illetve ekkor állítják össze a gazdakör tagjainak termény-kiállítását.

A sport tehát önmagában is közösségformáló eszköz és segíthet a hátrányos helyzetből való kiemelkedésben. A sportrendezvényekhez kötődő programok, a nagyszámú, nem csak földeágiakból álló közönség erősíti a közösségi jelleget, egyúttal újabb lehetőségekhez juttatja a földeágiakat.

3.4. Hátrányos helyzet és felzárkózás

A hátrányos helyzet felszámolásában, a felzárkóztatásban komoly szerepe lehet a közösségi és kulturális tanulásnak. Ahogyan korábban is említettük, a zeneiskola jelenléte alkalmas arra, hogy egyénenként kiemeljen tehetséges diákokat és kiemelkedő lehetőségekhez juttassa őket, illetve szervezett külföldi utak segítségével csökkentse a lemaradást. Ezen túl azonban még több másik, a felzárkózást segítő folyamatra is fény derült az interjú során: a zeneiskolai rendezvényeken való részvétel is segíthet a lemaradások felszámolásában a közösségi és kulturális tanulás szempontjából.

A földeági Művelődési Ház és az önkormányzat is rendelkezik nemzetközi kapcsolatrendszerrel,

mely főként németországi és erdélyi cserekirándulásokat jelent. A németországi csereutak kifejezetten alkalmasak lehetnek a hátrányok leküzdésének segítésére, hiszen olyan kapcsolatrendszert alakíthatnak ki a résztvevők, melyből hosszú évek múltán is profitálhatnak: „ennek folyamán fiatalok kerültek ki Németországba, ott dolgoznak és az ottaniak segítettek, családi kapcsolatok alakultak ki”. Az erdélyi cserediák utakról is hasonlóképpen nyilatkozott az interjúalany: „ez is egészen a családkig haladt, családi kapcsolatok, sőt, házasság is létrejött ebből az ismeretségből”. Egy kistelepülés életében tehát kitörési pontot jelenthetnek ezek a nemzetközi kapcsolatok, melyek segíthetik a hátrányos helyzet leküzdését, plusz lehetőségekhez juttathatják a helyi lakosokat, főként a diákokat, fiatalokat.

Földeákon kifejezetten felzárkóztató programokkal nem találkozunk, azonban több olyan kezdeményezés is jelen van, melyek segíthetik a hátrányos helyzetűek felzárkózását. Egyrészt a Művelődési Ház programjain rendszeresen részt vesznek hátrányos helyzetű lakosok: a kulturális és közösségi programokon való részvétel pedig segítheti a felzárkózást. Interjúalanyunk a Művelődési Házban használható, internet-eléréssel rendelkező számítógépeket jelölte meg konkrétan felzárkózást segítő elemnek a település tekintetében: „egy óra számítógép-használat 120 forint. Most már csak hátrányos helyzetűek veszik igénybe, mert nekik még esetleg nincs otthon számítógépük, és ez annyi pénz, hogy ők is meg tudják fizetni, ez nem gond. Nem csak a gyerekek, hanem a felnőttek is. Több, aki hátrányos helyzetű, aki ide jár”. A digitális eszközökhöz, az internethez való könnyebb hozzáférhetőség is segíthet a hátrányos helyzet leküzdésében.

Szintén a hátrányos helyzet leküzdéséhez kapcsolódva említhetjük meg a különböző pályázatokat, melyeken a Művelődési Ház, illetve a Művelődési Házba székhelyként bejelentett földeáki egyesületek indultak, s nyertek. Az interjúalany kiemelte a pályázatok fontosságát, mint szinte egyetlen lehetőséget a község közösségi és kulturális életének fejlesztésére, a hátrányos helyzet leküzdésének segítésére. A Művelődési Ház előadóterme, számítógépes terme, bútorai, egyéb termeinek kialakítása mind-mind pályázati forrásokból valósultak meg az elmúlt években, évtizedekben. Ahogyan az interjúalany fogalmazott: „amire itt rámutatok, az mind pályázatból van”. Jelenleg is újabb pályázatokra várnak az épület korszerűsítése érdekében.

4. Összegző gondolatok

A Földeákon készített interjú első lépésként szolgált a Makói járás közösségi és kulturális tanulás-alapú vizsgálatakor. Az interjú elkészítésével célunk az volt, hogy feltárjuk, mely jelenségek, intézményszerű vagy éppen informálisan működő rendszerek állhatnak a jó és kiemelkedően jó LeRN index-eredmények hátterében. Főként a második pillér esetében voltunk kíváncsiak az országos átlagnál több mint háromszor magasabb pillér-eredmény hátterére, emellett pedig általánosságban is vizsgálni kívántuk a helyi közösségépítő és kulturális rendezvényeket, szervezeteket, programokat.

Vizsgálatunk kapcsán egy helyi hősré is rátaláltunk: a Művelődési Házat két évtizeden keresztül vezető földeáki lakos nem csak az intézmény vezetőjeként tűnik fel a település életében, hanem Földeák közösségi és kulturális életének egyik irányítójaként, a közösségi érzés, közösségi programok hajtómotorjaként, akit a településen általános tisztelet övez. Az interjú során fény derült arra, hogy az interjúalany kiemelt lelkesedéssel és célorientáltsággal indított útnak különböző közösségi kezdeményezéseket, segítette és támogatta formális és informális módon is a különböző egyesületek működését, emellett pedig fontosnak tartotta a település folyamatos kulturális és közösségi fejlesztését. Olyan rendezvényeket, programokat hívott életre, melyek mind a mai napig meghatározzák Földeák arculatát, megkülönböztetik a járás többi településétől.

Kutatásunk során megállapítottuk, hogy a különböző kulturális és egyéb egyesületek, a makói zeneiskola kihelyezett tagozata ezer szállal kapcsolódik a település közösségi életéhez. Nemcsak kiszolgálja a különböző közösségi eseményeket, hanem egyfajta hajtómotorként, felhajtóerőként is hat: az ismeretségi hálózatok miatt olyan hátrányos helyzetű lakosok is eljutnak kulturális, közösségi programokra, akik alapesetben nem vennének részt hasonló rendezvényeken, ahol a közösségi és kulturális tanulás bizonyos formái létrejöhetnek. Az egyesületek nem pusztán résztvevői a különböző közösségi programoknak, hanem maguk is önálló programelemekkel jelentkeznek, mellyel erősítik a közösségi tanulási élményt Földeákon.

A vizsgálatunk során rámutattunk a sport és a helyi közösségi élet szoros összefonódására is. A helyi tájfutó szakosztály sikereinek okán két olyan kiemelt rendezvény is jelen van a településen, mely a futáshoz kapcsolódik: a tavasszal és ősszel megrendezésre kerülő programok nem csupán sport-

rendezvények, hanem kiterjesztettebben értelmezve a település ünnepeivé, fesztiváljaivá is váltak, melyeken nemcsak a helyiek, hanem a járásban, a megyében lakók, sőt, az ország távolabbi pontjairól érkezők is részt vesznek. Ezek az eseményeken is aktívan közreműködnek az egyesületek és a zeneiskola különböző programokkal, melyek erősíteni tudják a helyi közösséget. A sportprogramok emellett alkalmasak a hátrányok leküzdésének segítésében is, nem csak a programok kapcsán, hanem a helyi tájfutó, futball- és kézilabda-edzéseken és ezzel kapcsolatos versenyeken is.

Az elkészült interjú egyik kiemelkedő gondolatsora az egyesületek életút-modellje: a felfelé és lefelé ívelő időszakok változása, a változás mögött álló természetes és mesterséges okok feltárása. Interjúalanyunk alapvetően természetesnek találta, hogy az egyesületek aktivitása a tagok életének, életstílusának változása miatt bizonyos időközönként hullámszerű, ugyanakkor az egyesületi élet jövőképét sokkal borúsabbnak tekinti. Az utánpótlás hiányában látja a legnagyobb veszélyt az egyesületek működésének tekintetében, melynek okaként az érdeklődés hiányát, illetve főként az internet széleskörű elterjedését, az internet-használat mint fő szabadidős tevékenység megjelenését jelölte ki.

A hátrányok leküzdésében főként a pályázati forrásokat használja ki a település, a korábban említett zeneiskolai- és sporteredmények mellett. A helyi digitális eszközök, bárki számára hozzáférhető internet-használat is segíti a hátrányok leküzdését, emellett pedig a nemzetközi kapcsolatok, a cserekirándulások is pozitívan hatnak a hátrányok leküzdésében. A járási székhely, Makó közelsége a hátrányok kapcsán pozitív és negatív szempontból is megjelenhet: egyrészt elszívó erőként hat mind a gyermekek, mind az aktív korú, munkaképes felnőtt lakosság tekintetében, másrészt azonban a közelségnek is köszönhetően olyan lehetőségekhez jut Földeák, melyek más, járásbeli települések számára nem elérhetőek. Gondolunk itt elsősorban a zeneiskola kihelyezett tagozatára, mely nagyban hozzájárul a község közösségi és kulturális tanulásának erősödéséhez.

Kutatásunk első lépése felvillantotta tehát azokat a legfontosabb jelenségeket, összefüggéseket, melyek a Makói járás egy településére érvényesek a közösségi és kulturális tanulás kapcsán. Az interjú eredményei még nem engedik mélyebb következtetések levonását, hiszen arra egy interjú elemzése nem lehet alkalmas, azonban kiváló kiindulópontként tekinthetünk rá kutatásunk folytatási irán-

nyának kijelölésében, s a teljes járás közösségi és kulturális tanulással kapcsolatos jelenségeinek feltérképezésében.

Felhasznált irodalom

- Benke Magdolna – Czímre Klára – Forray R. Katalin – Kozma Tamás – Márton Sándor – Teperics Károly 2018 Learning regions for resilience in Hungary: challenges and opportunities. In Tüzün, Baycan – Hugo, Pinto ed. *Resilience, Crisis and Innovation Dynamics New Horizons in Regional Science series*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 68-89. <https://doi.org/10.4337/9781786432193.00011>
- Engler Ágnes – Márkus Edina 2016 A formális és nem formális felnőttkori tanulás térségi vetületei. *Educatio* 25. 2:170-183.
- Forray R. Katalin – Cserti Csapó Tibor – Heltai Borbála – Híves Tamás – Kozma Tamás 2015 Községi tanulás. In Kozma Tamás – Márkus Edina – Szabó Barbara szerk. *Tanuló régiók Magyarországon: Az elmélettől a valósáig*. University of Debrecen – CHERD, Debrecen, 177-204.
- Györgyi Zoltán – Benke Magdolna – Juhász Erika – Márkus Edina – Szabó Barbara 2015 Nem formális tanulás. In Kozma Tamás – Márkus Edina – Szabó Barbara ed. *Tanuló régiók Magyarországon: Az elmélettől a valósáig*. University of Debrecen – CHERD, Debrecen, 107-143.
- Hegedűs Roland 2016 A LeaRn index és a tanulói teljesítmény területi összefüggése. *Educatio* 2:268-277.
- Kozma Tamás – Forray R. Katalin 2015 Községi tanulás és térségi átalakulások. In Kozma Tamás – Kiss Virág Ágnes – Jancsák Csaba – Kéri Katalin ed. *Tanárképzés és oktatáskutatás*. Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA), Debrecen, 310-333.
- Kozma Tamás – Márkus Edina – Szabó Barbara 2015 *Tanuló régiók Magyarországon: Az elmélettől a valósáig*. University of Debrecen – CHERD, Debrecen
- Kozma Tamás 2016 A Tanulás térformáló ereje. *Educatio* 25. 2:161-169.

Márkus Edina 2018 A tanuló közösségek vizsgálata – módszertani háttér. In Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete ed. *Oktatás, gazdaság, társadalom HuCER 2018 Absztraktkötet*. Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete, Hungarian Educational Research Association (HERA), Budapest, 146-146.

Márkus Edina – Györgyi Zoltán 2016 3. Pillar II. Non-formal Learning: Learning outside the School. In Kozma Tamás ed. *Learning regions in Hungary: from theory to reality*. Tribun EU, Brno, 57-71.

Márkus Edina – Juhász Erika 2018 Learning Regions in Hungary (LeaRn) – The Dimension of Non-formal Learning. *Hungarian Educational Research Journal (HERJ)* 4:123-126.

Rábai Dávid – Tóth Dorina Anna 2016 Tanuló város, tanuló régió: Sátoraljaújhely kistérségének bemutatása. *Educatio* 25. 2:278-283.

Internetes források

Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR) (2018.12.18-i letöltés, TeIR <https://www.teir.hu/helyzet-terkep/>)

Fotók jegyzéke

1. fotó: A földéaki Művelődési Ház és Könyvtár épülete, 2017. A szerző felvétele.
2. fotó: A MOBIL Egyesület rendezvényének plakátja a Művelődési Ház épületén, 2017. A szerző felvétele.
3. fotó: Kiállítás a művészeti iskola diákjainak munkáiból a Művelődési Házban 1. 2017. A szerző felvétele.
4. fotó: Kiállítás a művészeti iskola diákjainak munkáiból a Művelődési Házban 2. 2017. A szerző felvétele.
5. fotó: Kiállítás a művészeti iskola diákjainak munkáiból a Művelődési Házban 3. 2017. A szerző felvétele.

A Debreceni Egyetem Felsőoktatási K&F Központjának (CHERD-Hungary) könyvsorozatában, annak 11. kiadványaként megjelent kötet aktuális, fontos és izgalmas, ugyanakkor hazánkban jelentőségéhez képest mindeddig viszonylag kevés tudományos kutatást megihlető témakört vizsgál. Az élet legkülönbözőbb területein rendszeresen hallhatunk a tanulás fontosságáról, mégpedig nemcsak egyéni, hanem közösségi szinten (közösségi tanulás – tanuló közösségek), akár egy bizonyos térségben vagy településen élő emberi közösségek vonatkozásában is (tanuló régiók). Mégis gyakran támadhat az az érzésünk, hogy ezek a nemes érzésekre apelláló fogalmak a gyakorlati döntések szintjén könnyedén kiüresednek. Szélsőséges esetben mintha főként csak az motiválná használatukat, hogy a döntéshozatal és a forráselosztás erősödő centralizálódásának időszakaiban a legkevesebb erőforrással rendelkezők előtt is föl lehessen „villantani” a reményt, hogy ha „tanulnak”, maguk is képessé válhatnak a szűkös helyzetükből való kitörésre. Azonban hogy ez miként képzelhető el a gyakorlatban, egyáltalán mit is jelent a „tanulás” ilyen összefüggésben, gyakran talány marad.

A többféle diszciplínára – köztük a pedagógiára, a földrajztudományra és a szociológiára – alaposan rálátó, azok szempontjait együttesen mozgósító, neveléstudományi szakemberekből álló, debreceni, pécsi és budapesti szakmai műhelyeket egyaránt képviselő szerzői kollektíva arra a nehéz feladatra vállalkozott, hogy szakmailag színvonalas, gyakorlati iránymutatást adó tartalommal töltsen meg a fenti fogalmakat. Ebből a szándékból és az általa vezérelt kutatóprojektből (*LeaRn projekt*) egy igen sokszínű, számtalan fontos kérdést bemutató, gondolatébresztő kötet született. A kiadvány világos logikai struktúrát követ: a projekt rövid ismertetése után a vonatkozó elméleti háttér bemutatására kerül sor, amelyet a formális, a nem formális, a kulturális és a közösségi tanulás témakörének elemzése

követ, hogy aztán ezeket az elemeket összekapcsolva történhessen meg a tanuló régiók értelmezési és vizsgálati lehetőségeinek áttekintése magyarországi összefüggésekben.

A kötet egyik fontos erényének tartom, hogy a szerzők nyíltan kimondják: a tanuló régió, tanuló város, tanuló közösség kifejezések nem valamiféle tudományos igényű definíciók egy-egy jelenség világos megragadására, hogy utóbbiakat „aztán vizsgálni, elemezni, végül pedig mérni lehessen”, hanem „fejlesztéspolitikai jelszavak”, amelyek használatának „célja sokkal inkább a mozgósítás” (Kozma és mtsai 2015:73). Ezzel a megállapítással meghaladhatóvá válik azoknak a tudományos munkáknak az általános problémája, amelyek sokféle tudományos és szakpolitikai anyag felszínes, ötletszerű, gyakran egymásnak is ellentmondó fogalomhasználatát elemezve próbálják – a dolog természetéből adódóan jellemzően sikertelenül – megtalálni egy fogalom „magvát”, használatának praktikus értelmét. Jelen kötet szerzői ehelyett azt az előremutató stratégiát választják, hogy maguk töltik meg fajsúlyos tartalommal az említett kifejezéseket, azonosítva vizsgálatra váró fontos társadalmi kérdéseket, amelyeket aztán alaposan elemeznek és a kapcsolódó problémák orvoslására konkrét javaslatokat is tesznek. (Megjegyzendő: talán lehetett volna bizonyos előnye annak, ha a fentiek már a kapcsolódó definíciókat részletesen áttekintő 2.1. fejezet előtt kimondásra kerülnek, nemcsak utána, a 2.3. fejezet végén).

A munka komoly érdeme, hogy a formális mellett a nem formális tanulási formákat is behatóan vizsgálja: az általános felnőttképzés, valamint a felnőtt szakképzés bemutatása hazánk jelenlegi képzettségi és munkaerőpiaci viszonyai mellett rendkívül lényeges feladat, sok oktatással foglalkozó munkában mégis kevés figyelem irányul rájuk valós jelentőségükhöz mérten. Hasonlóan örömteli a civil szervezeteknek, a tanodáknak, a cigány fiatalokra fókuszáló kezdeményezéseknek, valamint a kulturális tanulás különböző formáinak, így a médiának és a szabadidős sporttevékenységeknek az elemzése. A tanulással kapcsolatos tudományos és közéleti diskurzusokban utóbbiak gyakran említés

1 Kozma Tamás és munkatársai 2015 *Tanuló régiók Magyarországon. Az elmélettől a valóságig*. Debrecen. Debreceni Egyetem Felsőoktatási K&F Központ (CHERD)

sztintjén sem jelennek meg, pedig, ahogy jelen tanulmány szerzői konkrét példákat is kiemelve érzékletesen rámutatnak, a hatásuk óriási. Nagyon tanulságosak például azok az eredmények, amelyek hazai vonatkozásban egy nagy nézettségű kereskedelmi, valamint több közszolgálati televízió programkínálatáról is kimutatják, hogy mindkettőben sokkal több bulvárhír jelenik meg, mint a megfelelő német és osztrák tévécsatornákon. Az ehhez hasonló kutatási eredményeknek a médiaszerkesztés terén mindenképpen messzire menő következtetésekhez kellene vezetniük abban a mai információs társadalomban, ahol immár nem az információhoz való szűkössé hozzáférés jelenti a fő problémát, hanem a valós és valótlan információk (a „fake news”) szétválasztásának nehézségei, valamint az, hogy a médiafogyasztók mennyire vannak (vagy nincsenek) felkészítve a médiából áramló információk folyamatos forráskritikai mérlegelésére.

Geográfusként nagyon lényeges pozitívumnak tartom a kötet szerzőinek érzékenységét a térbeli aspektusok fontossága iránt. Rendkívül tanulságos, hogy több kérdés – például a szakképzés – vizsgálatára eltérő léptékeken, országos, járási és helyi/települési viszonylatban is sor kerül. Különösen itt, valamint a közösségi tanulásról szóló 6. fejezet kimondottan izgalmas, jó érzékkel szintetizáló esettanulmányaiból (Geresdlak, majd még inkább Mezőtúr és Szarvas, valamint Tiszaöldvár és Kunszentmárton összevetéséből) tűnik ki, hogy a tanuló közösség kialakulásának egy adott helyi közegben mennyire fontos tényezője a településkörnyéki, járási háttér. Ez világosan felhívja rá a figyelmet, hogy a települési szinten megjelenő társadalmi kihívások sikeres kezelésére aligha van lehetőség pusztán a település határain belülre koncentrálva, kizárólag az ottani erőforrások – akár mégoly átgondolt – mozgósításával. A tanuló város, a tanuló falu a tanuló járásnál kezdődik – akkor is, ha a járási szint közigazgatási, hatalmi értelemben vett üressége, a települési vezetőket, önkormányzatokat pedig sokszor az egymással való rivalizálásra készítő központi forráselosztási mechanizmusok éppen ennek tudomásulvétele és elfogadása ellen hatnak. Ezek a konkrét gyakorlati döntéshozatalban messzemenően megszívlelendő megállapítások egyébiránt egyértelmű összhangban állnak azzal a terület- és településfejlesztési téren széles körben elfogadott felismeréssel, hogy a nehezebb helyzetű közösségek viszonyainak javítására elsődlegesen járási, „településkörnyéki” programokkal nyílhat lehetőség, nem szigorúan egy-egy településre koncentrálóakkal.

A kutatás érdekes részét képezi a tanuló régiók kvantitatív statisztikai adatokra épülő „kirajzolása” Magyarország térképén (7. fejezet). A sokféle mutató áttekintését, elemzését követően a szerzők komplex mutatók számításával, valamint klaszteranalízis és területi autokorrelációs eljárások alkalmazásával igyekeznek néhány átfogó térképen bemutatni hazánk települési szintű viszonyainak területi szerkezetét. Kétségtelen, hogy minden ehhez hasonló sokdimenziós vizsgálattal szemben – éppen a vizsgált jelenség összetettsége, megragadásának nehézsége miatt – könnyű „elégedetlenkedő” kritikát megfogalmazni, hiszen az eredmények sokszor legalább annyira függenek a kutatói mutatóválasztástól és egyéb, szubjektív tényezőktől, mint a vizsgálni kívánt jelenség tényleges viszonyaitól. Jelen tanulmány kapcsán azonban véleményem szerint két fontos szempontot figyelembe kell vennünk. Egyrészt általános település- és területfejlesztői (sőt: döntéshozói) tapasztalat, hogy döntéshozói részről komoly és valós igény mutatkozik az efféle eredményekre és az őket ábrázoló térképekre. Könnyebb áttekinthetőségükkel fogva ugyanis – mindennemű korlátaikkal együtt – nagyban egyszerűsítik a döntéshozók számára a legfontosabb paraméterek áttekintését, egyben jól prezentálható előkészítő anyagként jelentős mértékben megkönnyíthetik a konkrét (így akár a közösségi tanulás fejlesztését elősegítő) projektek létjogosultságának bemutatását a választók felé. Kétségtelen, hogy egy rosszul sikerült térkép és egy, a helyzet javítása iránt érdektelen döntéshozó kombinációja még ronthat is a meglévő körülményeken, ugyanakkor a lényegi összefüggéseket kifejező térképek rátermett döntéshozók kezében nagyban előmozdíthatják a valós problémák felismerését és megoldását. A kötetben közölt, alapos elemzésre épülő térképek mindenképpen az utóbbi lehetőséget hordják magukban.

Másrészt a kötet értékét, meggyőző erejét nagyban növeli, hogy a szerzők nemcsak egyetlen generális térképet közölnek, hanem a számítás során használt részmutatókat külön-külön is ábrázolják. Így ugyanis az olvasónak lehetősége van felmérni, hogy az átfogó eredmények térképei nem valamiféle drámaian különböző területi szerkezetű tényezők fiktív, statisztikai átlagaként rajzolódnak ki, hanem olyan összefüggéseket tükröznek, amelyek létét a részmutatók önálló elemzése és értékelése is megerősíti. Meggondolandó lehetett volna ugyanakkor a térképekkel is alaposan dokumentált vizsgálat elvégzése más területi léptéken, elsősorban a járások szintjén is (nem a települési vizsgálat helyett, hanem

annak *kiegészítéseként*), különösen abból a már említett megállapításból fakadóan, hogy a helyi tanuló közösségek lehetőségei nemcsak magának a településnek, hanem utóbbi tágabb térségének a viszonyaitól is függenek.

A kiadványnak a fentieken túlmenően is számos érdekes és értékes része van. Érdemi hiányérzete talán két ponton támadhat az olvasónak. A sok résztvevős tudományos projektek elkerülhetetlen, sőt bizonyos értelemben a munkát színesíteni képes velejárója, hogy minden kutató némiképp más stílusban, valamelyest különböző gondolatmenetet követve tárja fel és mutatja be az ő hatókörébe tartozó kérdéseket. Ez a jelen kötetben több helyen okoz szerkezeti, stilisztikai váltásokat, amelyek nem csökkentik a tartalmi megállapítások értékét, ugyanakkor egy átfogó egységesítés olvasmányo-

sabbá tehetett volna bizonyos részeket. Egyes fejezetekben, alfejezetekben elgépelésből is viszonylag sok maradt, amelyeknek a kiszűrése még egy kicsit növelhette volna a kötet kétségtelen erőit.

Ezeket a kisebb szempontokat is figyelembe véve állapítható meg ugyanakkor, hogy a kiadvány nagyon fontos témákat taglalva, sokféle tényezőt figyelembe véve tesz tudományos értelemben lényeges és érdekfeszítő, valamint a döntéshozók és a szélesebb érdeklődő közönség számára is igen tanulságos, gyakorlatias, *iránymutató* megállapításokat. Mindenképpen jó volna, ha ezek az észrevételek és javaslatok, valamint általában a háttérükben húzódó komplex szemléletmód mind jobban beszűrődne a politikai és közéleti diskurzusokba. Úgy vélem, jelen kötet szerzői ennek előmozdítása felé tettek egy elismerésre méltó lépést.

Handó Péter – Körbebeszélve (színfogó kendő, alkoholos filc, 11,5x24,5 cm)

TANULÁS MINDENHOL ÉS MINDENKOR?

Avagy mit is mond a tanulásról a Classification of Learning Activities (CLA) Eurostat kézikönyv¹

[DOI 10.35402/kek.2019.1.8](https://doi.org/10.35402/kek.2019.1.8)

Az Eurostat 2016-ban megjelentett kézikönyve a tanulási tevékenységek osztályozására vállalkozott (Classification of Learning Activities, CLA). Nem előzmények nélküli ez, hiszen az Unió létrejötté, a Lisszaboni Csúcstalálkozón megfogalmazott globális versenyképesség, az 1990-es évek információrobbanása, a globalizáció és hálózatosodás erősödése, a tudás-intenzív gazdaságok dominanciája az oktatás, a képzés és tanulás szerepének újragondolására készítette az Unió vezetőit, de egyben az uniós állampolgárt is.

Erre az időszakra tehető az LLL szemlélet és szakpolitika megerősödése is. Amennyire könnyen megragadhatók a közoktatásban és a felsőoktatásban megvalósuló tanulások statisztikákkal, annál nehezebbek, bizonytalanabbak a felnőttkori tanulások mérésére életre hívott mérőeszközök. S miközben megvalósult a paradigmaváltás: az LLL szemléletben az oktatás egyeduralma megszűnt és a tanulások szerepe erősödött meg, a jelenséget (ti. tanulási tevékenységeket) megragadni szándékozó módszerek nem tudták és nem tudják ezt az igényt maradéktalanul kiszolgálni. Ahogyan a tradicionális megközelítésben a tanulás és tudás kapcsán jellemzően az oktatási, képzési intézményekre asszociáltak az érintettek, a paradigmaváltás új tanulási terepeket, formákat hívott életre. Nem mintha eddig nem léteztek volna, azonban szerepük hangsúlyosabbá vált.

Az LLL megközelítésben nem egyszerűen arról van szó, hogy a személyiségfejlesztés, az oktatás, képzés és tanulás egyre markánsabban kitart, és újra és újra megjelenik a felnőttkorban, hanem arról is, hogy e jelenségekhez kapcsolódó oktatási, képzési, tanulási formák, folyamatok, módszerek, tartalmak és irányok is átalakulnak.

Az első CLA kiadvány 2006-ban jelent meg. Azonban az azóta eltelt időszak több területen is továbbgondolásra készítette a kiadvány szerkesztőit.

A Bevezető rész a Kézikönyv létrejöttét, ennek szükségességét taglalja, azt, hogy miért is van

szükség a tanulási tevékenységek osztályozására. A fejlesztési politikával, szakpolitikával foglalkozó szakértők számára a statisztikák nélkülözhetetlen alapot jelentek szakmai tevékenységük megvalósítására. Éppen ezért, a tanulási tevékenységek osztályozása megkerülhetetlen eszköze az életen át tartó tanulás mérésének. A CLA konkrétan 2002-ben került megfogalmazásra és létrehozásnak szükségességet a „hiányokkal” magyarázták (a fogalom tisztázásnak hiánya, koncepciók hiánya, mérőeszközök, módszerek hiánya stb.). A terv sikerességéhez az UNESCO két intézetét is bevonták (ILO, UIS). A munkafázis lezárását követően a szakértői csoportok hangsúlyozták, hogy a leendő CLA egyetemesnek, minden országban és kultúrában használhatónak kell lennie, másfelől képesnek kell lennie arra is, hogy mindenféle tanulást megragadjon. A CLA inputot biztosít a három jelentős felnőttkori tanulást vizsgáló statisztikai rendszernek is (AES, LFS, CVTS).

A terjedelmesebb első fejezet ismerteti a koncepciókat és a definíciókat: lifelong learning; tanulási aktivitás versus nem tanulási aktivitás; formális oktatás és képzés; nem formális oktatás és képzés; informális tanulás. A fejezet megadja a szempontokat is, amelyek ezeket a nagy kategóriákat elkülöníti egymástól.

Kiemelnénk a lifelong learning definíciójának egy elemét. A Kézikönyv szerint az LLL-be tartozó tanulásnak tudatosnak kell lenniük. Vagyis nem tartozhat ebbe a kategóriába a véletlenszerű, spontán kialakuló tanulás (pl. családi, munkahelyi beszélgetés során megjelenő tanulás). Ez figyelemre méltó megközelítés, annál is inkább, hiszen több kutató (pl. Merriam és Brockett 1997) is kifejti azon nézetét, miszerint a LLL legerősebb oszlopa éppen az informális tanulás, amelynek jelentős része nem szándékoltan (spontán módon) jelenik meg. Ugyanakkor a Kézikönyv a későbbiek során önálló tanulási kategóriába sorolja a véletlenszerű tanulást (de nem sorolja LLL tevékenységek közé). Éppen ezért – fontosnak tartjuk hangsúlyozni – a CLA nem is vizsgálja ezt tanulási tevékenységet.

Ennélfogva a tanulási tevékenység versus nem tanulási tevékenység megközelítésben elsősorban

¹ European Union 2016 *Classification of learning activities (CLA). Manual, 2016 edition. Manuals and guidelines. Eurostat*. Publications Office of the European Union, Luxembourg.

a szándékosság a vízvázlat. A megközelítés nem tekinti tanulási tevékenységnek a nem szándékos tevékenységet, vagyis az egyénben csak az előre megfogalmazott tevékenység kerülhet a tanulási tevékenység kategóriába. A Kézikönyv ezzel a megközelítéssel tulajdonképpen az információ és a tanulás között húzódó különbséget is feszegeti. A Kézikönyv példaként a sportot említi. Amíg a sportban egy sportesemény például egy edző által irányított tevékenységként jelenik meg, addig tanulás-ként értelmezhetjük a tevékenységet, azonban a tanulást nem szolgáló játék (egy baráti focimeccs) már kívül esik a tanulás kategóriáján és rekreációnak tekinthető.

A második fejezet tárgyalja a tanulási tevékenységek osztályozását. A Kézikönyv egy példával illusztrálta a tanulási tevékenységek osztályozásnak problémáját: a formális oktatás létrehozhat nem formális oktatást és informális tanulást is. Valójában nem ez okoz problémát, hanem az, hogy a CLA az egy önmagában álló tanulási tevékenységet („single learning activity”) veszi vizsgálati egységének alapjául. S tekintettel arra, hogy a formálisabb rendszerekhez köthető tanulásokat magasabb rendűként értelmezi, így a formális oktatásokhoz kapcsolódó – hierarchia szempontjából „alacsonyabbnak” tartott – nem formális és informális tanulás megjelentetése nehézségekbe ütközik. Vagyis egy iskolai óra által meghatározott házi feladathoz kapcsolódó magántanár segítség, vagy szintén ehhez kapcsolódó tanulói autodidaxis a CLA rendszerben a „magasabbnak” számító formális oktatásban nyer értelmezést (s egyben statisztikai megjelenést), mert ehhez kapcsolódik. Ugyanakkor, ha a magántanári segítség rendszeresen jelen van, akkor azt külön tanulási tevékenységként szükséges értelmezni.

A harmadik, rövidebb fejezet mutatja be a CLA struktúrát, egymásra építve a nagy kategóriákat, ezek alábontásában az osztályokat, majd az alosztályokat. Ennek során a Kézikönyv minden egyes tanulási tevékenységet rendszerszerűen leír, definiál, a kivételeket értelmezi. Ez a rész igazi

kézikönyvként szolgál, hiszen ha az érdeklődő az esetleges tanulási tevékenység vonatkozásában, kategorizálásában bizonytalan, felüti a kiadványt és megtalálja az általa vizsgált tanulási tevékenységet a vázolt rendszerben és mellé a leírást is az adott tanulási tevékenységről.

Az irodalomjegyzékben megjelennek azok a globális nemzetközi szervezetek (UNESCO, World Bank, OECD, CEDEFOP), amelyek szintén foglalkoznak az oktatás és képzés világával, a tanulás-hoz kapcsolódó fogalmak és tevékenységek értelmezésével.

A Kézikönyv egyértelmű erőssége, egyben újszerű megközelítése a mellékletben található, ahol a tanulási tevékenységek gyakorlati példákkal való szemléltetését nyújtja. A 95 eseteleírást bemutató példa minden lehetséges tanulási kategóriát világosan ismertet.

Nem gondoljuk azt, hogy ezen alapos, körültekintően összeállított Kézikönyv megoldja az összes, a témában felmerülő kérdést, bizonytalanságot – sőt magunk is vitatkozunk egy-két értelmezésével, megközelítésével –, de az kétségtelen, hogy világosan, rendszerszerűen kalauzolja az olvasót az oktatás, képzés, tanulás taxonómiájában.

A kiadvány ajánlható olyan szakemberek, kutatók, statisztikusok, gyakorlati megvalósítók és érdeklődők számára, akik a permanens művelődés, a tanuló társadalom, a tanulás-vezérelt gazdaság világában élve szorosabban kapcsolódnak az emberi tevékenységek e speciális, és talán egyik legfontosabb világához.

Felhasznált irodalom

Merriam, Sharan B. – Brockett, Ralph G. 1997
The Profession and Practice of Adult Education. An Introduction. CA Jossey-Bass, San Francisco.

TÖBBSÉG, KISEBBSÉG, IDENTITÁS, TUDÁS – HATÁROK NÉLKÜL
Takács Tamara kötetéről

[DOI 10.35402/kek.2019.1.9](https://doi.org/10.35402/kek.2019.1.9)

Tematikus számunk főbb témaköreihez, de szélesebb spektrumban egész seregnyi részterülethez is kapcsolódik az a „véletlen” tény, hogy a Kultúra és Közösség kiadója egyúttal a hazai ifjúságkutatás, oktatásszociológia, közösségtanulmányok, pedagógiai kutatómódszertanok egyik legkitartóbb segítője, mindeme témakörök támogatója és védnöke, s mintegy „mellékesen” a szomszédsági határokon átívelő társadalomismereti tudástöke fejlesztő képviselője, gazdagítója is. Ha lehet „tematikusan” rokon, sőt multidiszciplinárisan is közvetlen kapcsolatot megnevezni a Belvedere Meridionale kiadvány-sorozatai és tematikus számunk tudásháttere között, talán nem is kell messzebbre merészkedni, mint a kiadó egy 2017-es kötetéig, melyben Takács Tamara *Közösségi kötődés és identitás egy határmenti felsőoktatási térségben* címen közli kutatási tapasztalatait arról a „kisebbségi létben született anyanyelvű felsőoktatásról”, ahol „az idegen nemzetek közé rekedt kisebbségi közösségek sajátosságait, az összefogásban rejlő túlélési – identitásmegőrző stratégiákat” vette elemzése fókuszába.¹ A kötet anyagából a Szerző meg is védte doktori értekezését 2015-ben Debrecenben, tehát alapkérdésünk, hogy mily mértékben tudományos műről van szó, nem is lehet gyanakvóan feltehető. „A kötetben szereplő empirikus vizsgálat a diákok interjúinak tartalom-elemzése által keresi a választ a felsőoktatási intézmény választásának okaira. Feltérképezi a választás személyiség- és sorformáló hatásait, illetve a tanulmány alapú migráció motívumait, majd az ezekből kirajzolódó cselekvési típusok jellemzőit. A kötet szól mindazoknak, akiket érdekel vagy érint a határon túli magyarság ügye” – avat be rövid hátoldali ismertetőjével is.

A könyvészeti alapadatokra koncentrálnó nyilvántartásnak és a korunkbéli piaci igényekhez igazodó, „könyvajánló” típusú weboldali közléseknek bizonyosan ennyi elegendő is lenne az árérték-meghatározáshoz... Számunkra, s még inkább az átalakuló közlés-tudás-érvényesülés-mobilitás ifjúságkutatási tematikájával elmélyültebben foglalkozók

számára azonban ez még hírnek is kevés. A munka mint az anyanyelvű felsőoktatás kisebbségi értelmiség-utánpótlásban és szülőföldön maradásban nélkülözhetetlen szempontjainak részletezésével foglalkozó kutatás összefoglalója, érdemben tárgyalja a kisebbségi szereplők érdekérvényesítésének és fennmaradásának szempontjából a kisebbségi sorshoz kapcsolódó döntéshelyzeteket, átfogó képet próbál adni a vizsgálatai során megkérdezett továbbtanuló fiatalok személyes döntéseiről a tanulmányaikkal és jövőjükkel kapcsolatban, s mindezek identitás-alapú hátterének szemlélésével kezdve tárja föl a vonzások és taszítások tényezőit ezen a speciális területen, „ahol a világtrendek és a kisebbségi lét ütközőzónájában élnek” a diákok. Meggyőzően láttatja, hogy a kisebbségi sorshoz szorosan kapcsolódó döntéshelyzetek azt mutatják, miszerint „a megkérdezettek különböző módon élik meg a szülőhelyükről való kimozdulást, az elvándorlást befolyásoló, elmentés irányú erők hatását. Saját sorsukba ágyazva magyarázzák döntéseiket”. Vagyis ekképpen a kötet tárgya az ifjúság-, a közösség- és a kisebbség-szociológia határvonalain elhelyezhető problematika, melynek megannyi árnyalata „a fiatalok felsőoktatásban töltött életmódjáról, ilyen tárgyú narratíváiról szól. Közösség-szociológia abban az értelemben, hogy a közös azonosságtudat és a kisebbségi nyelv használata közösség-szervező erőként jelenik meg a narratívákban. A kisebbség-szociológia kérdéseit is ilyen irányból kívánjuk tárgyalni. A kisebbség és a többségi nemzet együttélése kapcsán a kisebbségi tagok általános élethelyzetét kívánjuk elemezni. A megkérdezett interjúalanyok nemzeti identitását a funkcionális szociológia paradigmája szerint értelmezzük. Egy heterogén társadalmi mezőben az identitás közösség-szervező funkcióval bír. Az erdélyi magyar ifjúság a domináns-, a kisebbségi- és az anyaország kultúrája közötti vonzástérben mozog. Ebben a hármas kötődésben egyéntől, élethelyzettől, családi háttértől és egyéb tényezőktől vezérelten különböző attitűdök alakulnak ki, melyek hatással vannak az identitáselemek és az egyének egymáshoz való kapcsolatára is. A kutatás végkicsengése szerint az így kialakult közösség életében meghatározó szerepet tölt be az anyanyelvű felsőoktatás, mely a saját

1 Takács Tamara 2017: *Közösségi kötődés és identitás egy határmenti felsőoktatási térségben*. Belvedere Meridionale, Szeged, 187 oldal.

értelmiségi réteg megteremtésének funkciójával bír. A hatékony önérvényesülés és közösségi érvényesülés magatartásmintáinak elsajátítását szolgálja” (7. old.).

E bevezető körvonalak a következő fejezet mobilitási, európai felsőoktatási, és a kisebbség anyanyelven való továbbtanulásának lehetőségeit részletező egységbe kalauzsolnak (9-27. old.), melyből az is kiderül, miképpen gazdagodik a Bologna-folyamat révén maga Európa is a helyi adottságokat piacképesen kihasználni képes és kész fiatalok oktatási mobilitásából, s hogyan rendelődik alá ennek az európai nyelvismeret, a kisebbségi és anyaországi nyelvi adottságok, a térségi viszonyrendszerek egész építménye is. Alaposan kibontja, hogy „a tradicionális társadalmakhoz képest a modern kor emberének identitása jelentős mértékben megváltozott. Míg a posztmodern társadalmakban a pozíció mentén mintegy megkövült és életre szóló identitásról beszélnek a kutatók, addig napjainkban egyénenként és életkoronként változó, sőt szabadon választható identitástudatról beszélnek. Igaz ugyan, hogy a társadalmi nyomás és szerepelvárás ma is meghatározza az egyén személyiségének alakulását, ugyanakkor az egyéni karakter nem egyenes következménye a társadalmi folyamatoknak. Az egyéni választás meghatározó, ami mintegy megnövekedett felelősséget is tesz a személyek vállára. Azonos társadalmi mezőben, növekvő felelősségük tudatában választhatnak. Kutatásunk szempontjából ez a választás jelentheti az oktatás és a privát szféra nyelv választását éppúgy, mint a barátok megválasztásának etnikai színezetét. Az egyéni szabadság térnyerésével párhuzamosan egyre fontosabbá válik az azonos nemzetiséggel rendelkező egyének önazonosságának alakulása. Mely nem csupán személyenként lehet eltérő, hanem egy egyén élete során is változhat, különösen abban az esetben, hogyha kisebbségként él valaki egy társadalomban. A Románia területén élő magyarok identitását hármasszoros hatás éri. Egyrészt maga a kisebbségi közösség, másrészt az ország, amelyben élnek, harmadrészt pedig az anyaország. Ebben a hárompólusú erődimenzióban méltán kelti fel a társadalomkutatók érdeklődését, hogy hogyan alakul és változik a nemzeti karakter, mennyire erős a többségi nemzet olvasztóhatása, vagy mennyire éli túl ezt a hatást és tartja meg eredeti patternjét a nemzeti karakter” (31, 38-39. old.).

Nem véletlen, hogy e mintázatok keresése, megnevezése terén (a III. fejezetben) méltó fontosságot tulajdonít a kisebbség és az identitás fogalmának, melyet Anthony Cohen, Jan Assmann, Ludassay Má-

ria, Pataki Ferenc, Veres Valér, Bakk Miklós, Bodó Barna alapmunkái nyomán tekint át, majd ismerteti a magyar társadalom bevándorlókkal kapcsolatos attitűdjeit vizsgáló 2012-es TÁRKI kutatást, hogy tesztelje, miként formálódik „a megkérdőjelezett interjúalanyok identitása adott társadalmi miliőben, adott nyelvközösségen belül, azaz az anyanyelven oktató egyetemek homogén közösségeiben illetve az anyaország felsőoktatásában”. Elemzi ezért azt is, hogyan lesz „a közös választások mentén kialakuló csoportokból a *mi*” tudattal rendelkezők beszélő-közössége, mely jelentős mértékben különbözik a többi csoporttól. Ez a különbség és elkülönülés adja a nyelvközösség belső kohéziójának erejét, amely a szabad kapcsolatválasztás mentén alakul ki. Az azonos identitással rendelkező emberek csoportja mentén pedig kialakul a szociális identitás. A határvonal az eltérő kultúrák és ideológiák mentén húzódik. Ezek a határok, az egyén társadalomra adott reflexióján alapulnak, és meghatározzák a közösséggé szerveződés folyamatát. Az egyéni választások társadalmi képződményekben manifesztálódnak. A kollektív identításban benne foglaltatik az egyéni identitás, ugyanakkor az egyén több egy csoport tagjánál. A közösség pedig több a szerepelvárások halmazánál. Gondolkodó személyek halmaza, akiknek gondolkodása meghatározza a társadalmi karaktert. Ezért az egyének tanulmányozása elengedhetetlen feltétele a társadalom megismerésének”, a nyelv közösségének, a kisebbség létének és identitását meghatározó kifejező eszközeinek („nemzeti identitás”), a kollektív identitás és a személyes szerepek, a szociális lények közötti kapcsolathálók („szociális identitás”), a normák és elvárások által közvetített interakciók és az anyanyelvi közösség mintázatai tágabb tematikájának (29-30. old.).

A kötet következő (IV.) fejezetében részletező módon sorra veszi a határon túli magyar fiatalok élethelyzetének főbb dimenzióit a háttérkutatások eredményei alapján, ide értve maga a képzés, az oktatás alapozó és készítő hatásait a perspektivikus jövőépítési stratégiákra, tematikusan a külföldi munkavállalás, a médiahasználati szokások, a vallás, az értékrendek, az önmeghatározás árnyaltabb képleteit, tapasztalati anyagát is (49-66. old.). Valójában a kötet törzsanyaga (mintegy száz oldalnyi kutatási bázis kimerítő ismertetése) csak itt, az V. fejezetnél kezdődik, ahol bemutatja a kutatás főbb kérdéseit és célkitűzéseit, vizsgálati, módszereit és alanyait, valamint azt teszi elemzése tárgyává, milyen hatást gyakorol az egyetemi légkör a diákok életfelfogására, életszemléletére, identitására, „mennyire

illeszkedtek be a magyarországi felsőoktatásba és a társadalmi életbe a határon túlról áttelepült magyar hallgatók, a szülőföldre való ragaszkodás és az anyaország vonzása milyen dilemmákkal járhat, milyen választások elé állítja a diákokat, melyek azok a háttérváltozók, amelyek a mobilitás, illetve a társadalmi beilleszkedés fő mozgatórugói, melyek a hazai területen továbbtanuló diákok identitásának és szociális identitásának főbb jellemzői?” (67. old.). E száz oldalas kutatási eredményesort lehetetlen itt röviden ismertetni, de ebben több dimenzió mentén teszti a származás, iskolai pályafutás, informális kapcsolatháló, egyetemválasztás, az egyetem légköre, a nyelvhasználat, a nemzeti és szakmai identitás, a kapcsolati kötődések és a regionális identitás alapvető komponenseit. Kulcskérdésként kezeli, „melyek lehetnek a szülőföldön való maradást, illetve az onnan való elvándorlást befolyásoló háttértényezők? A felértékelődött regionális identitás és az e köré szerveződött csoportok informális és formális hálójá mennyire jelent erős vonzást a globalizációs hullám migrációs erejével, a jobb megélhetést kínáló külföldi országokkal szemben? Ebben az ellentétes erők által uralt társadalmi mezőben milyen szerepet tölt be az anyanyelvű felsőoktatás? A kisebbségi értelmiségivé válás útján az anyaországban, az anyanyelvi diplomával való könnyebb érvényesülés reménye, vagy a szülőföldön való kisebbségi értelmiség magatartásmintái szilárdulnak-e meg? Az anyaországban érvényesülő diákok hogyan és milyen ütemben illeszkednek be, hogyan lelnék új hazára az általuk választott társadalmi mezőben?” (68-69. old.). Egészében úgy látja, „az alapprobléma a kisebbségi sorshoz szorosan kapcsolódó döntéshelyzetek köré csoportosul”, ezt egy keresztmetszeti vizsgálatban próbálta átfogó képpé alakítani „a továbbtanuló fiatalok személyes döntéseiről a tanulmányaikkal és jövőjükkel kapcsolatban” meghatározó vonzások és taszítások tényezői révén, továbbá „a világtrendek és a kisebbségi lét ütközőzónájában élő” megkérdezettek diákok különböző módon definiált szülőhelyről való kimozdulását, az elvándorlást befolyásoló, ellentétes irányú erők hatását, a saját sorsukba ágyazva magyarázott döntéseik okait, a választás és döntés személyiség- és sorsformáló hatását, illetve a tanulmány alapú migráció motívumait, majd az ezekből kirajzolódó cselekvési típusok jellemzőit is. Az empirikus vizsgálatban a diákok interjúinak tartalomelemzése révén keresett választ a felsőoktatási intézmény választásának okaira, s mindezeknek a kutatás módszertanát, forrásait, helyszíneit, statisztikai adatait, a kvalitatív kutatás

eredményeit és a minta kapcsolathálójának jellemzőit további fejezetekben (69-95. old.) mutatja be átfogóan és interjúszövegek révén.

A kvalitatív mélyinterjú módszerrel készített vizsgálati adatbázis 46 életútinterjúra épül, ebből „21 fő a Partiumi Keresztény Egyetemen (Nagyvárad), 11 fő a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen (Kolozsvár), 14 fő a Debreceni Egyetemen folytatta tanulmányait a megkérdezés idején. A megkérdezettek között, közös kapcsolódási pontot jelent, hogy mindannyian magyar kisebbségi létbe születtek és hogy születési helyük, vagy a felsőoktatási intézményük révén kötődnek a partiumi régióhoz. Az alapprobléma a kisebbségi sorshoz szorosan kapcsolódó döntéshelyzetek köré csoportosul. Egy keresztmetszeti vizsgálatban szeretnénk átfogó képet kapni a továbbtanuló fiatalok személyes döntéseiről a tanulmányaik és saját jövőjük kapcsán. A körülmények és a sajátos földrajzi helyzet mentén szerveződő vonzások és taszítások táptalaján létrejövő magatartásminták feltérképezésére és tipizálására vállalkozunk a kutatás során. A vonzás tényezői a szülőföldön tartják a megkérdezett interjúalanyokat. A taszítás tényezői az anyaország felé mozdítják a megkérdezett fiatalokat. A vonzás tényezőinek tekintjük a társadalmi közeg megtartó erejét. Vagyis az informális kapcsolathálókat, a barátok, a család és a tágabb rokonságot. Ide soroljuk a földrajzi hely szeretetét és az új közegtől, a migrációtól való félelmet is. A taszítás tényezőinek tekintjük az anyanyelvű társadalmi környezet, anyanyelven való továbbtanulás, anyanyelven való munkába állás biztos lehetőségét, a kedvezőbb életkörülmények és munkaerő-piaci lehetőségeket. Ezen tényezők mentén vizsgáljuk az egyéni választások sokszínűségét és motivációit, melyek mentén képzett csoportok elvezetnek a kollektív identitás mintázatához. Az interjúk során egyértelművé vált, hogy a kisebbségi létben élő és a világban a helyüket kereső fiatalok egyéni identitását a hivatalos és közösségi kötődések, a lokális, a kisebbségi és az állampolgári meghatározottság erőterei formálják. Megmutatkoznak ugyan a rugalmasság és az alkalmazkodás jelei, alapvetően azonban a nyelvi és a nemzeti közösség értékei, az ezek mentén születő döntéseik gyakorolnak jelentősebb befolyást az élethelyzetük alakítására. A kutatás újszerűsége a vizsgálat módszeréből fakad. Nem egy átfogó reprezentatív vizsgálat, hiszen ebben a témában számtalan megalapozó kutatás született. Ebből fakad a téma érdekessége, melyek lehetnek az itt élő egyének belső motivációi, lokális identitásuk megélésének sajátosságai, választásaik

magyarázóí. Ezt egyéni interjú adatfelvétellel, kvalitatív vizsgálattal lehet megállapítani...” – foglalja össze főbb tapasztalatait.

Nem lehet feladatunk a Szerző munkájának még terjedősebb ismertetése, vagy akár értékelése.² Tematikus számunk megannyi résztémájához fölöttebb izgalmas részválaszok, analógiák, módszertani és rendszerkutatási összefüggések, párhuzamok és eltérések kínálóznak e monografikus kötetben, melynek kiadása a fennebb jelzett tematikai sokszínűség mellett a határmenti térségek etnopolitikai, nyelvhasználati, mobilitási, tudástranszfer-funkciós és megismeréskutatási aspektusához járul hozzá meggyőző mélységben.

2 A kötet a Kiadó jóvoltából olvasható is ezen a helyen: https://issuu.com/belvederemeridionale/docs/tak_cs_tamara_2017_k_z_ss_gi_k_

ÖKOFALU – SOKTEREPŰEN

Farkas Judit: *Leválni a köldökszínorról. Ökofalvak Magyarországon*

[DOI 10.35402/kek.2019.1.10](https://doi.org/10.35402/kek.2019.1.10)

Farkas Judit kötete¹ a magyar ökofalvakról írt tanulmányaiból nyújt válogatást, többet közülük aktualizált, felújított formában olvashatunk. A szerző 2007 óta vizsgálja a témakört társadalomtudományi megközelítésben. Terepkutatásai során készült interjúk, megfigyelések, a *multi-sited ethnography* módszerével nyert adatok, online és offline források néprajzi-antropológiai elemzése mellett a téma nyomán felmerülő ökológiai, környezet- és település-politikai kérdések megismer(tet)ésével teszi szélessé a vizsgálatának horizontját.

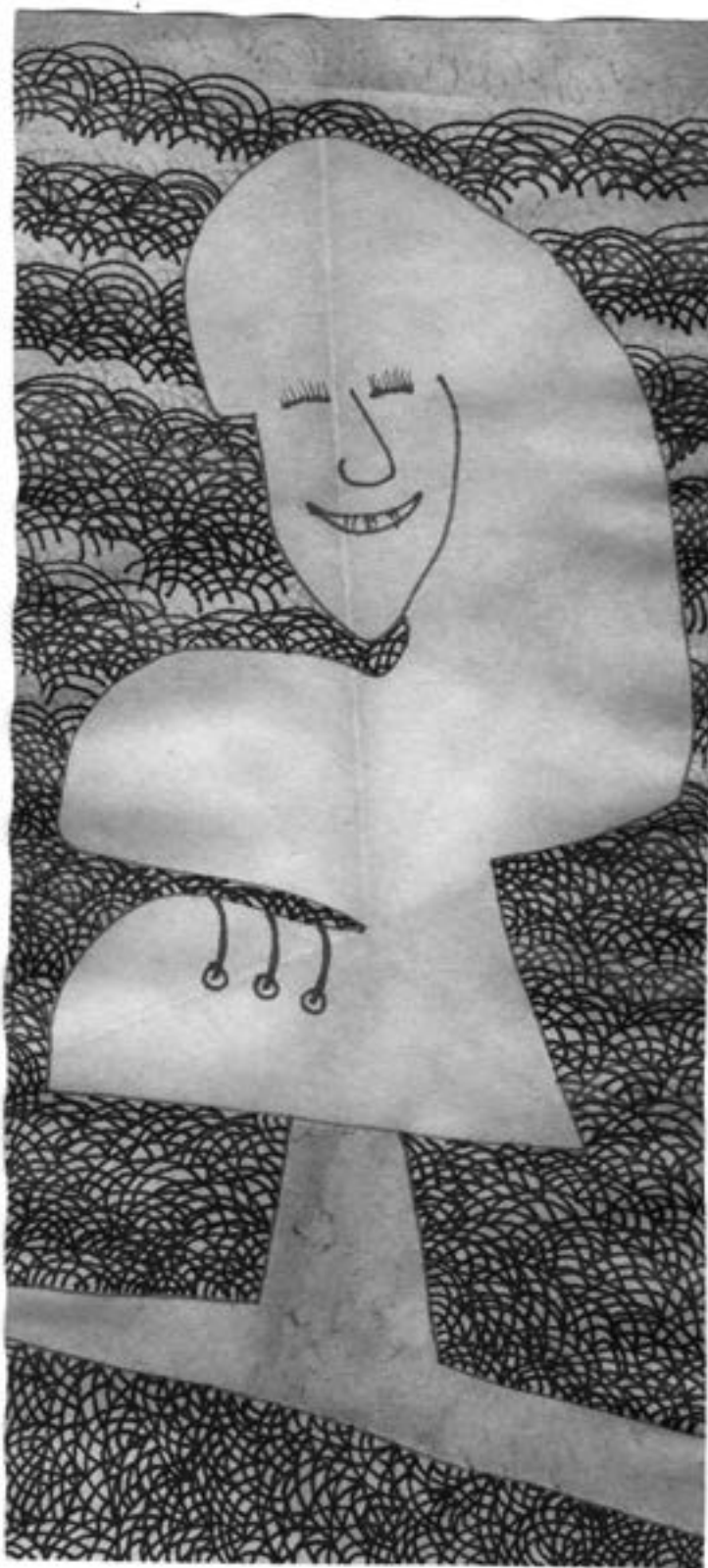
Magyarországon az első ökofalvak az 1990-es évek elején alakultak, jelenleg a 12 (a Magyar Élő-falu Hálózat tagjai) ilyen típusú településen lakók száma körülbelül 500 fő. A települések korántsem mutatnak egyforma képet: vannak közöttük a legmodernebb alternatív technológiát használók, mindenfajta technológiát elutasítók, elzárkózó és nyitott közösségek, valamint lakóik körében sokféle vallás és világnézet helyet kap (Farkas 2017:33). A falvak lakóinak „természetközeli” életmódja a hagyományos paraszti világ elemeinek változás- (vagy inkább „úragondolás”) vizsgálatára ad alkalmat, egyúttal izgalmas jelenkutatási kérdéseket vetnek fel a posztmodern térben megszülető jelenségek.

A Bevezetőben a Szerző kutatási témájával való megismerkedését, az ökofalu fogalmát és a magyarországi ökofalvak rendszerét mutatja be röviden, majd tanulmányainak rövid összefoglalását nyújtja. Felhívja a figyelmet az ökofalvak vizsgálatában rejlő témagazdagságra: életmódkutatás, a tárgyi kultúra vizsgálata, vallás- és néphitkutatás, turizmuskutatás, a lokalitás és az identitás kérdései, a hagyományokhoz való viszonyulás és a hagyományalkotás vizsgálata, a fenntartható fejlődés és az ökotudatosság diskurzusainak elemzése (Farkas 2017:14) egyaránt az ökofalvak értelmezési szempontja lehet. Bizonyítva ezt, változatos kutatási témák feltárását valósította meg tanulmányaiban a Szerző: a téma történetét áttekintő írása („*Kicsi kis hősök. Az ökofalu-mozgalom története és gyökerei*”) után bemutatja a szabadság fogalmának, értelmezésének lehetőségeit. Mint rámutat, e kérdésben sajátos kettősség rejlik, hi-

szen „az ökofalu-idea alapja egyfelől az autonóm ember és közösség, függetlenedés a károsként megítélt mainstream gazdasági, társadalmi, etikai és környezeti trendektől, másfelől viszont a függés fontossága és elismerése a természettől és a közösségtől” (Farkas 2017:41). Közösség-konceptiókat tár fel az „*Egy tál frissen sült fánk*” – A közösség „mítosza” a magyar ökofalvakban című tanulmányában, vallási és spirituális témákat vizsgál három írásában („*Mindenek anyját énekelem, Gaiát, a szilárdat*” – Vallás, hit és spiritualitás a magyar ökofalvakban, „*Túl a pusztá megértésén*” – Természethit a magyar ökofalvakban, valamint „*Nem a testnek van lelke, hanem a léleknek van teste*” – Lélekhit és természetfelfogás Krisna-völgy ökofaluban). Esettanulmányként mutatja be egy kihalt településből létrehozott ökofalu szimbólummá válásához vezető értelmezéseket, stratégiákat „*Meghalt Gyűrűfű – éljen Gyűrűfű. Egy jelképpé vált falu-történet (újra)hasznosítása*” című dolgozatában. A Szerző kutatásaiból világossá válik az olvasó számára az ökofalvak képviselte alternatív világszemlélet sokrétűsége: a következő tanulmányokból a vizsgált közösségek tér- („*Hol van az a nagy kert, ami rám vár?*” – Térhasználat mint társadalomkritika egy magyar ökoközösségben) és időhasználatába („*Kell hagyni időt*” – Esettanulmány egy ökológiai életmódközösség használatáról) nyerünk betekintést. A kötetet az ökotudatos életmód sarkalatos pontjának számító táplálkozást vizsgáló tanulmány zárja („*Nincsenek receptek*” – A magyar ökofalvak táplálkozásának antropológiai vizsgálata).

2012-ben az *Ökofalvak néprajzi – antropológiai vizsgálata Magyarországon* című, pályázathoz készített zárójelentésében írta Farkas Judit: „*Kutatási tervemben előfeltételeztem, hogy a kutatás – a téma jellegéből következően – kizárólag interdiszciplináris lehet*”. Sokszempontú és többféle szakterületet felölelő kutatásaival – és azok eredményeit most egybefogó tanulmánykötetével – bizonyítja, hogy munkája nemcsak a társadalomkutatás területeihez, hanem más tudományágak jelenleg zajló diskurzusaihoz szervesen kapcsolódva szolgáltat új adatokat és ad lehetőséget a téma átfogó megismeréséhez.

1 (Kultúrák keresztútján sorozat 23.) L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2017. 202 oldal

Handó Péter – Lehetőség előtt kuporogva (színfogó kendő, alkoholos filc, 10,5x24,5 cm)

HÁLÓZATI SZOMSZÉDSÁGOK – KAPCSOLÓDÓ KÖZÖSSÉGEK

Patrick Purcell szerk.

Networked Neighbourhoods: The Connected Community in Context

[DOI 10.35402/kek.2019.1.11](https://doi.org/10.35402/kek.2019.1.11)

A Patrick Purcell szerkesztésében megjelenő 2006-os tanulmánykötet az ember, és a modern technológia egymásra hatásának felderítésére törekszik, széles látókörű, interdiszciplináris megközelítéssel.¹ Nem kevesebbre vállalkoznak a szerzők, mint az őket körülvevő folyamatok, kölcsönhatások megértése, mely sziszifuszi feladat ebben a folytonosan változó modernitásban. Divatos a modern társadalmak azon szeletére koncentrálni, melyet gyakran információs társadalomnak neveznek. Egy olyan társadalmi szerveződés, ahol az információ létrehozása, továbbadás, használata és manipulálása fontos kulturális, vagyis politikai, gazdasági cselekedet (Beniger 1986). Ha jobban belegondolunk, minden társadalom információs, legalábbis abban az értelemben, hogy a társas együttélés az állatok világában az együttműködés előfeltételeként bizonyos kulcs-információk továbbításán alapul, de a metafora mélyítésével akár a DNS-re hivatkozva az egész földi életet nevezhetjük információsnak. Az emberek által létrehozott „elképzelt közösségek” éppen alapvető konstruáltságukból fakadóan ez „elképzelt-ség” kódolásán, és annak átadási módjain alapulnak. Ebből a nézőpontból ami változik, az csupán ez információ továbbítására, tárolására, generálására használt eszközök köre, illetve az a jelentőség, melyet ennek tulajdonítunk. Ez máris problémássá tesz bármilyen ilyen irányú kutatást. Az új technikák szülte új formák könnyen lényegtelen, dagályos megállapításokat, sehová se vezető kutatásokat eredményezhetnek. Ez a probléma azonban talán nem magából a témából fakad, hanem abból, hogy kellő etnográfiai ismeret, belső tudás nélkül, pusztán a technikai újdonságot megragadó kutatás értelemszerűen meg is fog állni annak egyszerű leírásánál.² Ez lehet talán a legnagyobb buktatója ennek a területnek, amit a kötetben megjelenő szerzők többsége ki

is tud védeni, illetve pontosan ezt a jelenséget teszi meg vizsgálódása tárgyának. Beniger '86-os könyvének előszavában az emberi létezés egyik fő tragédiájának azt tekinti: anélkül távozzunk belőle, hogy a társadalom, melyben élünk, vagy a faj, melynek tagjai vagyunk, legjelentéktelenebb változásának is szemtanúi lehetnénk (Beniger 1986:4). Ez talán valóban tragédia, és elképzelhető, hogy ha kívülről, folyamatában látnánk fajunk teljes történetét, bölcsebb, és hatékonyabb döntéseket hozhatnánk, de ezzel egy időben el is veszítenénk valamit emberi mivoltunkból, melynek egyik pszichológiai meghatározója a felejtés, és a mulandóság, és az ezáltal generálódó változás. Emellett jelen kötet is, egyszerűen témájával, megcáfolja Beniger azon állítását, hogy ez a látszólagos állandóság „átok” lenne. Olybá tűnhet, hogy az emberi létezés valódi problémája a változás feldolgozása, ha az mégis láthatóvá válik. A kommunikációtechnika fejlődése, a felhasználók ezekre adott válasza, és az ebből a kölcsönhatásból generálódó társadalmi hullámok megértése összetett társadalomtudományi, természettudományi, informatikai, filozófiai problémakör.

A kötet első részében, maga Purcell foglalja össze a fogalmi keretet, és röviden elemzi az ebbe beilleszkedő tanulmányokat. Ahogy írja: a kommunikációs infrastruktúra, vagyis a hálózat, a modern társadalom meghatározó attribútuma. Strukturális keretet ad a közösségek működésének, és ebben válik a társadalom megérthetővé. Másik fontos fogalma a társadalmi informatika, mely a számítógépesítés társadalmi vonatkozásait vizsgálja, illetve a társadalmi folyamatok és a technológia egymásra hatását. A kötet a közösséget Barry Wellman értelmezésében használja, mint az interperszonális kapcsolatok hálóját, mely közvetlenséget, támogatást, információt, a valahová tartozás érzetét, és társadalmi identitást biztosít az abban résztvevőknek. Ennek értelmében egy aktív közösség számos hozadékkal járul hozzá a társadalmi tőkéhez. A társadalmi tudás, és a közösségi emlékezet nagy jelentőséggel bír. Ezek nem feltétlenül közgazdasági értelemben vett hozadékok, de nem kis jelentőséggel bírnak egy tár-

1 Purcell, Patrick (szerk.) 2006 *Networked Neighbourhoods: The Connected Community in Context*. Springer-Verlag, London. XI+430 oldal

2 lásd még ehhez: <http://www.gondolatkiado.hu/a-felreertes-eselyei>; vagy a „digitális nyomkutatás” újabb szakirodalma további lehetséges válaszait /kontrasztként/

sadalom mindennapjaiban, önszerveződésében, és érdekérvényesítésében. Vagyis ezen keresztül válik átláthatóvá az egyéni felhasználó döntéseinek, valamint az információ generálásában, és annak fogyasztásában való részvételének következménye a közösség mindennapjaiban.

A második rész tanulmányai az összekapcsolt közösségek témakörben próbálják körbejárni az információ és kommunikáció-technika, valamint a közösségek egymásra hatását. Ez mellesleg a kötet legerősebb része. Az itt olvasható hat tanulmány az eltérő megközelítések ellenére is egy értelmezhető, és lineáris gondolatvonalall áll össze, ami egyszerre dicséri a szerzőket, és a remek szerkesztést. A fő gondolatvezetést követve a következő árnyalt megállapításokra juthatunk: a hálózati társadalom egy hegemonikus rendszer, melyet a fogyasztóknak el kell fogadniuk, és az ezzel egy időben jelentkező elidegenedés a lakóközösségeken belül problematikusává válhat hosszú távon az érdekérvényesítésben. Ez a megközelítés azonban nem veszi figyelembe a közösségi hálózat használatát. Sokkal inkább úgy tűnik, hogy a közösség-építés egyre jobb eszközöket kap. Az elkülönülő és távoli döntéshozói rendszer antidemokratikus, de magában hordozza önnön bukásának magját, mivel a távolság, amit generál, eltávolítja a társadalmi realitástól, ami elvben értelmet ad neki, vagy legalábbis hivatkozási alapként szolgál számára. Az információs társadalom, és az azt követő digitális forradalom olyan változásokat indít be, melyek csak a 19. század ipari forradalmához mérhetők. A civil szerveződések számára elengedhetetlen ennek felismerése. Ugyanakkor az ellentétes erők – csupán a profitorientált kapitalista nézetektől vezérelve – ellenmozgást végeznek. Üzleti értelemben nem érdekük a leszakadt réprétegek bekapcsolása a rendszerbe. Az üzleti érdekek felülírják a társadalmi jobbítás folyamatait. A nagy telekommunikációs cégek igyekeznek olyan jogi keretet kicsikarni, ami megakadályozhatja a közlekedési vállalkozásoknak, és más szolgáltatóknak az ingyenes infokommunikációs lehetőségek biztosítását, amivel az alacsonyabb rangú fogyasztók is hozzáférhetnek olyan szolgáltatáshoz, amit máskülönben nem engedhetnének meg. Ezzel egy időben az internet szabadságát számos jogi keret sérti. A hálózati társadalom egyik jellemzője, hogy valamilyen módon összeköttetésben állnak a szereplői. Aktívan, vagy sem, de együtt léteünk egy információs ökoszisztémában. Ez lehetővé teszi a közös érdekek megtalálását. Nem látható előre, hogy milyen társadalom épül, s bizonyosul nehéz

a kulturális hegemoniát teremtő erőkkel szembe menni, ám ha meg se próbáljuk befolyásolni, hogy az emberek mit és hogyan használnak a kommunikációban, akkor biztos nem is lehet tenni semmit. Nem garantált, hogy a sokak sokakkal folytatott kommunikációja ténylegesen hat a politikára, vagy könnyen lehet, hogy nem a kommunikátorok szándéka szerint. A sikeres cselekedet első feltétele, hogy tudjad, mivel kapcsolatban cselekszel. Az ez irányú következtetések okkal korlátozottak, hiszen értelemszerűen 13 éve kevesebb információ állt rendelkezésre az internetes társadalmi reakciókról. A közösségépítés tőkét teremt. Túlmutat a társadalom közgazdasági értelmezési keretén. Az információ- és kommunikáció-technika szerepét sokan optimistán látják mint a közösségek új lehetőségét, ugyanakkor a közösség, mint földrajzi szerveződés, vagy mint közös érdekek tere, egészen más értelmezést kap, ha ebben a keretben vizsgáljuk. A klasszikus optimista előrejelzések nem kritikusak önmagukkal szemben. A hálózati technológia, mint a fizikai és pszichés határok lerombolója, és a szegények felemelője jelenik meg. Ki kell azonban mondani, hogy pusztán az adatok önmagukban nem vezetnek jobb élethez. Fontos, hogy a technológia segítse, és ne helyettesítse az embereket. Miközben valóban kínálkozik remény egy egyenlőbb társadalomra, nem szabad felelőtlen túlpörgetett víziókba sülyedni. Mint a tudomány minden területén, a mérsékelt szkeptikus álláspont fenntartása elengedhetetlen. A hozzáférés technológiai és tudásbeli előfeltételekkel rendelkezik. A jó szándék vezeti azokat, akik lehetővé akarják tenni a hozzáférést, de az új technológia jelentőségének túlhangsúlyozása (annak népszerűsítése mellett) növeli a kihagyottság érzetét azokban, akik nem tudnak hozzáférni, vagy nem képesek annak előnyeivel élni. Nem veszi figyelembe azokat, akik nem akarják, vagy nincs rá szükségük. Lehet-e nem akarni a hozzáférést? Könnyen előállhat a helyzet, melyben a sok jóakaró teremt olyan rendszert, ahol maguk generálják majd a leszakadókat, akik pusztán társadalmi kényszerből, és nem önértékből csatlakoznak egy olyan függősrendszerhez, melyet végső soron nem értenek, és nem is kéne érteniük. Végül felmerül a közösség értelmezésének problémája. Hogyan határozzuk meg, és miként változik? Ha a közösség jó, és létezik online, akkor az online töltött idő is lehet hasznos, és jó. A széles közvélemény számára az online közösségek azért lehetnek vonzóak, mert már a „közösség” kifejezés is arra utal, hogy ott valami fontos, és jelentős aktivitás megy végbe.

A közösségek alapvető tulajdonsága, hogy összekapcsoltabb társadalmat hoznak létre, melyben a morálisan helyes viselkedésminták terjedhetnek. Efféle meghatározás szószólói nem tartják az online közösségeket valódi közösségeknél, és kétségbe vonják azok lehetőségeit. Fő félelmük, hogy az emberek elfordulnak a valódi közösségektől egy olyan kényelmes helyzet csábításának engedve, melyben el lehet menekülni problémáink elől. Ezek a félelmek légből kapottaknak tűnhettek, de érdemes belegondolni, hogy amíg a fejlettebb országok, és ezeken belül a magasabb társadalmi státuszúak inkább férnek hozzá az online közösségekhez, addig egy gombnyomással felülemelkedhetnek az alacsonyabb keresetűek és a fejletlenebb országok kellemtelen problémáin. Hiszen a valóság online térbeli befogadása szűrhető, sőt az azóta eltelt évek tapasztalatai alapján azt is állíthatjuk, hogy szűretik a felhasználó számára. Annyi szinte biztosan állítható, hogy – még ha pontos végkimenetelüket tekintve pontatlannak is bizonyultak – a technikai újításokból fakadó társadalmi változásokkal kapcsolatban felmerülő félelmek kevés esetben bizonyultak alapatlannak.

A kötet harmadik részében esettanulmányokon keresztül vizsgálhatjuk meg az eddig tárgyaltakat. Innovatív eszközökön, új applikációkon keresztül próbálják bemutatni, hogy mit tehet a modern technológia a közösségépítés területén. Az „Összekötött életek” című projektben Kelet-York közösségének kommunikációs szokásváltozásait próbálják feltérképezni, melyek a felszín alatt megbújnak, a felszínen észlelhető állandóság ellenére. Az emberek rutinosan használják a kommunikációs eszközöket, hogy kapcsolatot tartsanak. A számítógépek továbbra a családi közösségi terekben helyezkednek el, és a közösen töltött esti időszakban összpontosul a használatuk. Érdekes állandóság, hogy otthonról végzett online munka mellett is – mely közel egyenlő arányban foglalkoztatja a két nemet – a férfiak kevesebb házimunkát végeznek. Tehát az otthonmaradás egyenlőségének megteremtése nem jelenti automatikusan a klasszikus munkamegosztás megváltozását. A kutatás fő eredménye, hogy megmutatja, miként változik a közösség a klasszikus személyes kapcsolattartáson alapuló közösségi mintából, és az ebben megfigyelhető csoport-központú közösségépítésből személyközpontúvá, vagyis az új lehetőségek révén miként alakítják sokkal inkább személyes igényeiknek megfelelően a közösségi életüket. Az internet hatása című kutatás a számítógépes hálózatok fejlődésének a közösségi

kapcsolatokra gyakorolt hatását figyelte. Az online kommunikáció milyenségét befolyásolja a már meglévő kapcsolat milyensége, a felhasználó neme, és a felhasználás rutinosága. A helyi közösséget nem gyengíti az online részvétel. A telefon továbbra is fontos kommunikációs eszköz marad, mivel a hangátvitel személyessége továbbra is kívánatosabb. Nem igazolt az a feltevés, hogy az online töltött idő elvenne a valódi kapcsolatokról. A több e-mail kapcsolat, több valós idejű találkozót is eredményez. A „Digitális Ölelés” kutatásban 10-14 éves gyermekek reakcióit vizsgálták az új applikációkra, és azt, hogy a technológiai innovációt miként építik be mindennapi kommunikációjukba. A képköltés a képmódosításának lehetőségével teljesen megváltoztatja a kép felhasználását. A képek megosztása attól függ, hogy milyen kommunikációs kapcsolatot kíván a felhasználó kialakítani partnerével. Ugyanakkor a kép bizonyítottan nem elégséges kommunikációs eszköz, ezért szöveg és hang hozzáadása szükséges a további fejlesztések során. Röviden, ezek a tanulmányok olyan eseteket vizsgálnak, melyekben arra voltak kíváncsiak: az új technológiák mennyiben segíthetnek a közösségeket alkotó embereket, hogy hatékonyabb és mélyebb kapcsolatokat ápolhassanak egymással. A kötet remek szerkezete lehetővé teszi, hogy a téma egyre problematikusabb részeibe jussunk le, szintről, szintre. Míg a tudománytörténeti és elméleti háttér, a fejlődéssel és érdekérvényesítéssel kapcsolatos tanulmányok a második részben kiállják a tudományosság próbáját, addig a harmadik rész kísérleteinek célja már lényegesen jobban szétesik. Nem meglepő, hiszen míg az előbbi kényelmesen hever el az elméletiség párnáin, ezeknek a tanulmányoknak már a valóságban kell működniük. Jelentőségük nagyobbak tűnik az alkalmazott tudományok számára, miközben megállapításaik meglehetősen bagatellnek tűnnek társadalomtudományos szűrőn keresztül. Az eredmények nem meglepőek, és nem is tárnak fel lényeges összefüggéseket. Valódi hiányosságuk, ami egyébiránt valóban hősies vállalkozással teszi őket, hogy a kommunikációtechnika jelenlegi közegeiben szinte azonnal válnak meghaladottá. A technológia bennszülötteként szocializáló generációk pedig egészen más válaszokat adnak már ezekre a kérdésekre. Ugyanakkor jelentős módszertani probléma a nyugat-európai közösségekből messzemenő következtetéseket levonni, annak a kiemelése nélkül, hogy ezek a megállapítások valószínűsíthetően a közösségek (már a technológiai újításokat megelőző) magatartásaira épülnek, így nem általánosíthatóak

a megfigyelések más kulturális háttérű közegekben. Így megmaradnak egyfajta piackutatásnak, amely értékes információval szolgálhat a fejlesztőknek a potenciális felvevőpiac szereplőiről.

Az utolsó fejezet a legkevésbé tudományos, de élvezetes és szívmengető. Eszünkbe juttatja, hogy a technológia középpontjában az ember kell hogy álljon. A jobb kommunikációs megoldások, a személyes érdekeknek és érdeklődési köröknek egyre jobban megfelelő hálózatok végső soron valóban eltávolíthatnak minket egymástól. Az individualizáció, mely alapvetően humanista gondolatokból, a boldogság-keresés személyes jogából indul ki, valóban elvezethet arra a pontra, ahol ez a visszajára fordulhat. Az „emberi kötődés projekt” rámutat, hogy az emberi kapcsolatok alapvető fontosságúak, mivel életben maradásunkat nem biztosítja biológiai szükségleteink kielégítése önmagában, érzelmi kölcsönhatások nélkül. Modernitásunk egyik fő problémája éppen ebben jelenik meg. Fizikai és intellektuális igényeink egyre jobb kiszolgálása az érzelmi kapcsolattartás nélkül azt a veszélyt hordozza magában, hogy valami igazán emberit veszítünk el. A kommunikációs technológiák fejlesztése mellett az emberi aspektusra, az érzelmi kommunikáció megőrzésére, az idősok kommunikációs képességeinek megőrzésére és a közösségből kiszorulásuk megelőzésére is kellő figyelmet kell fektetni.

Még ha nem is gondoljuk azt, hogy az online térben új jelentéseket kapott, részben vagy egészben oda költözött jelenségek – legalábbis önmagukban – fontosak a társadalomtudomány számára, azokat összetett kulturális folyamatok részeként megkerülhetetlennek kell tekintenünk. A kötet az elmúlt 13 évből következő „tévesztések” ellenére is érdemes olvasmány, megközelítési ajánlatokkal, melyek érdemesek a továbbgondolásra. A modern társadalmak jellegzetes módon különböznek egymástól, de a modernitás bizonyos vonásai mindenhol jelen vannak. Ebből következik, hogy egyetlen ember

nem lehet döntő hatással a rendszerre, és az egyik ponton megfigyelhető változások hatást gyakorolhatnak egy távolabbira (Eriksen 2007:373). Ezek a nyilvánvalónak tetsző tények is kiemelik az új kommunikációs megoldások jelentőségét, és a közösségépítés megváltozott területeit. A kulturális globalizáció nem azt jelenti, hogy az egyének uniformizálódnak, hanem azt, hogy új típusú kulturális különbségek alakulnak ki. A társadalom és kultúra fogalmai minden eddiginél problematikusabbá válnak. A kommunikáció és a hálózatok kiépülése minden határt képlékenyen tesz. Kevés közösség írható körül tisztán minden vonatkozásban, a kultúrák már nem zártak, és belsőleg még a korábbiakhoz képest se egységesek. Fontos megemlíteni, hogy a kultúra és az identitás szubjektív és interszjektív. Az identitás számos módon létrejöhet, és megváltozhat. A valamilyen közös ponttal rendelkezők valamifajta közösséget alkotnak – bárhol éljenek is (Eriksen 2007:386). Ebben az értelmezési keretben ez a kötet igen fontos munka. Mindannyian emberek vagyunk, és alapvető szükségletünk az életben maradáshoz a szeretet, és a közösség, mely lehetővé teszi ezt. Idealista gondolat, hogy ez lehet az a közös pont, ami az új kommunikációs technológiák segítségével végső soron mégis közösséget alkothat minden ember között, de mindenképpen olyan képződmény, amihez érdemes ragaszkodni.

Felhasznált irodalom

- Beniger, James R. 1986 *The Control Revolution: Technological and Economic Origins of the Information Society*. Harvard University Press, Cambridge
- Eriksen, Thomas H. 2006 *Kis helyek – nagy témák*. Gondolat, Budapest.

Illene, kellene..., fontos lenne írni valamit. Valamit, ami megőrzi, érvényesen elfogadja, megerősítően hivatkozza. Ámde magamagáról is nehezen ír az ember, ha már nem létezik... Másokról meg ez is sokkal felelősebb, mert inkább megmarad, mint a vallomás, a kritika, a hízélgés, a tisztelet vagy a kollegiális piszkálódás. Minden szó sok és kevés, hitvány és pátoszos, s érzik a jelenben, hogy épp Ő a legkevésbé sem fogadná el vagy örülne a magasztos tirádáknak.

Csákó Misi... – mostanáig volt..., s mi akadályozhatja meg, hogy legyen eztán is...?! Már a „volt” leírása is kínos, nehézkes, tiszteletlen. Lenni pedig addig tud az ember, amíg gondolkodik rá, számítanak rá, építenek rá, s készítenek véleményt, hatást, választ, elfogadást, aggályt, reflexiót. Így hát nemcsak volt, de van is. Akarjuk, hogy legyen.

Nem nekrológ ez, csak emlékeztetőnek beillő elismerés, rangjelző hiány és kollektív memento. Misi, ahogy mindenki szólíthatta, egyik legkitartóbb küzdője volt az oktatáspolitikai, szegénység-helyzet, egyenlőtlenségek, iskolázottság, szakmunkásképzés, szociális munkáltság, közoktatási reformok, alternatív pedagógia, oktatáskutatás, iskolai és politikai szocializáció, szakképzés, reformpedagógia, ifjúsági mozgalmak, állampolgári nevelés, családi és közösségi emlékezet szakmai kérdéseinek.¹ Ezek persze olyan „varázsosnak” tetsző, holott sodróan mindennapos kérdések, melyek mögött nem elég egy rendszer (oktatási, politikai, iskolai, nevelési berendezkedés) áttekintő elemzése, hanem épp az árnyalatai, intézményei, egyedei, példái, a személyes hitel állítmányai a lényegesek. Jóllehet maga is a nevelés, a képzés, a megismerés és megértés világa felől közelített mindehhez, korai publikációiban a tradicionális tudásátadási rendszerek Claude Lévi-Strauss révén a közgondolkodásba került strukturális minőségeit vizsgálta, későbbi elméleti (és főként egyetemi oktatási) vállalása a hatvanas évek közepétől a szociológia honosítása és a társadalmi tudás átadásának mintázatai mentén alakulhatott, sőt szűkebb irányt vett az oktatáskutatás, az ifjúságszociológia, a szocializációs folyama-

tok és a demokratikus rendszerépítési struktúrák mélyebb elemzései felé. Társadalomstatistikai vagy neveléstudományi munkákat nem ismerő olvasók számára feltehetően elvarázsoltságok mindezek, s talán olyan tudásterek, melyekbe épp akkor, ha érvényesülhetnek, nemigen látunk bele, sőt nem is értjük jó ideig, mitől olyan, amilyen, mitől jó vagy hatékony, sikeres vagy kártékony az oktatás, az iskola, a tudás cseréje, a megismerés öröme és kínja, a mindemögött álló intézmények működési mikéntje, felelőssége, kegyelme vagy kivagyisága. Misi egyike volt azoknak, akik a leginkább mögé láttak ennek az építménynek, egyes ágát-bogát maguk is építették, csinosították, bírálták, fejlesztették, tanították, tesztelték. Foglalkoztak vele, mint oly teremtménnyel, amelyiknek hivatása lesz majd más teremtményekkel szembesülni, elnézően elfogadó lenni, próbatevően segíteni, belátóan megérteni. S mint minden rendszer, amely hajdan még támaszkodott építőire, mikor már eljárand maga is, feledni látszik a konstruktort, a reparátort, a struktúra biztositást, a tudástér gondnokát, a szereplők és résztvevők változó köreit.

Misi pályája úgy alakulhatott, hogy a magyar felsőoktatás, az iskolarendszer, a modernizált képzés vagy a mindenkorai iskolai szocializáció alapkérdései éppúgy foglalkoztatták, mint az ifjúság mint jelenség nemcsak korosztályi, hanem korszakosan jellemző társadalmi állapot részproblémái, érintettjei, jövőt szimbolizáló főszereplői. Az utóbbi években rendszeres és kitartó résztvevője volt a tudásrendszer és az egyetemi oktatás totális lebutítását előirányozó állampolitikai iránymutatások elleni obstrukciónak, kitartó partnere az Oktatói Hálózat és a budapesti egyetemi diákfelvonulások kezdeményeinek, s régi idők óta szerzője az *Esély*, az *Educatio*, a *Socio.hu*, a *Magyar Tudomány*, a *Szociológiai Szemle*, az *Iskolakultúra* és más szakmai folyóiratoknak. Nem lehet ez fóruma, helyszíne az életmű méltó elismerésének, így csupán egy jelzés szerény tónusa marad a tegnap elhunyt kutató munkásságának, fontosságának, szívéllyességének és közvetlenségének. No meg annak, ami most már nincs Vele..., de marad a hiányával, emlékezetével, barátságosságával.

¹ <http://tat.elte.hu/hir?id=NW-2614>

Másfél éve volt, hogy a független diákmozgalmak és a demokratikus oktatási rendszerért végzett aktivitása elismerő díjának átvételén lakonikusan csupán ennyit mondott: *„Szerintem a társak bizalmát és elismerését kiérdemelni nem egy aktus, hanem folyamatos múlt és folyamatos jövő...”*

Igen..., segíteni valóban kiváltság. S a folyamatos múlt és folytatódó jövő képzete szinte a legtöbbszörösen fejezi ki, amit a bölcsészettudomány, a

pedagógia, a nemzetközi oktatáspolitikai és a szociológia-elmélet, ifjúságkutatás és társadalomtudományi doktori képzés színterein, folyamatos múlt és lehetséges jövő formálásáért megtett... A „köszönet” itt nem elég, az elismerés is kevés, az emlékezés pedig csupán formális mozzanat. Misi velünk volt, s most már marad is.

(A.G.A.)

DR. KÁRPÁTI ZOLTÁN TUDOMÁNYOS FŐMUNKATÁRS EMLÉKEZETE
(2019. 02. 08.)

[DOI 10.35402/kek.2019.1.13](https://doi.org/10.35402/kek.2019.1.13)

A búcsúzás fontos és sokszor jelentéktelennek tűnő emlékeket hoz felszínre, eltűnődünk, milyenek ismertük, ismertük-e elég mélyen, lényegileg azt a személyt, akitől többé már semmit sem tudunk megkérdezni. Állunk megilletődve a ravatalánál, s nekünk, akik kollégái, barátai voltunk Kárpáti Zolinak máris felsejlik kedves mosolya, érdeklődő kérdéseinek sora. Öröm volt találkozni vele, jókedve, figyelmessége hamar eloszlatta a körülötte lévők borús hangulatát, igyekezett megosztani szakmai, emberi dilemmáit, kutatási terveit, eredményeit. Szívesen mesélt a külföldi és a hazai partnerekkel végzett munkáiról, különösen a felnőttoktatás fejlesztéséről. Éppúgy használta kutatásaiban a friss hazai és nemzetközi kutatási eredményeket, mint ahogy sokat merített a felsőoktatási tapasztalataiból. Integratív személyiség volt.

Ha nem is a teljesség igényével, de néhány fontos állomása oktatói-kutatói pályájának:

1968 óta volt a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutató Intézetének (korábban csoportjának) munkatársa, 1986 óta főmunkatársa, miután a szociológia tudomány kandidátusa lett. 1998-tól az MTA Köztudományi Intézetének tagja. 2004-től a Budapesti Gazdasági Főiskolán főigazgató helyettese, ill. oktatója volt kutatói tevékenysége mellett.

Mindezzel párhuzamosan 8 külföldi (európai és amerikai) és 4 hazai tudományos társaságban aktív szerepet töltött be.

Szakértői tevékenységet végzett hazai és külföldi kutató, oktató, szociális és állami intézmények és vállalatok számára (többek között a Budapesti Gazdasági Főiskola, TUNGSRAM, Budapesti Várostervező Intézet, Építési és Városfejlesztési Minisztérium, Miniszterelnöki Hivatal, szociális ellátó és gondozó intézmények, városi és falusi önkormányzatok, USA Munkaügyi Minisztérium, Európa Tanács).

27 jelentős hazai és nemzetközi kutatásban vett részt mint vezető, vagy társkutató (többek között: PHARE, OTKA, Magyar Népfőiskolai Társaság, Soros Foundation, IREX, PROFMEX-UCLA / USA/, European Association for the Education of Adults, University of Edinburgh /UK/, CNRS /Paris/.

Kutatási területei:

társadalmi – és területi egyenlőtlenségek, urbanizáció, város- és faluszociológia, életmód és életvitel, szociális ellátás, szociálpolitika, hátrányos helyzet és felzárkóztatás, szakképzés és felnőttképzés, iskolai demokrácia.

Oktatói pályájának rövid összefoglalása:

9 főiskolai és egyetemi oktatóhelyen tanított, mint főiskolai és egyetemi tanár, köztük 3 külföldi egyetemen (McMaster University, Hamilton / Kanada/, The University of Connecticut, Storrs / USA/, Virginia Polytechnic Institute and State University, Blacksburg /USA/. Az oktatási területek megegyeznek a kutatási területekkel.

Tevékenységeinek fő elve a kutatás és oktatás összekapcsolása, a tudományos eredmények hasznosítása az oktatásban, a kompetencia és jártasság fejlesztése a társadalmilag hátrányos helyzetű rétegeknél, az aktív állampolgárság kibontakoztatása.

Közel félszáz hazai és nemzetközi publikáció szerzője.

Mindezt tekinthetjük egy érdekes, kihívásokkal teli, összetett értelmiségi pályának. A búcsúzáskor azonban a személyes élményeké az elsőbbség. Beszélgetéseink során gyakran irodalmi, művészeti példákat hoztunk annak igazolására, hogy milyen fontosnak tartjuk a különféle tudások adaptálását a magyar viszonyokra. Számos alkalommal idézte József Attilát, nemcsak verseit, hanem prózáját is. Megtaláltam az egyik általa hivatkozott forrást:

„...Nem értem, hogy miért volna alacsonyrendű a játék, a gyermekek öröme. Én boldog pillanataimban gyermeknek érzem magamat, s akkor derűs a szívem, ha munkámban játékot fedezek fel. Félek a játszani nem tudó emberektől, és mindig azon leszek, hogy az emberek játékos kedve ne lan-

kadjon, hogy azok a szűkös életfeltételek, amelyek a játék kedvét és lehetőségét szegik, megszűnjenek...

A költő alkot, és ez nem jelent kevesebbet, mint hogy alakítja a világot, az emberi világot, az emberséget, azoknak a segítségével, akik a társadalmi munkamegosztás révén mással vannak elfoglalva, úgy osztoznak a költő tevékenységében, hogy művét szeretettel veszik magukhoz. mert a mű nem annyira a művész, mint inkább azok által él, akik szeretik a művészetet és azért szeretik, mert keresik benne az emberséget”.

Kedves Barátunk, Kárpáti Zoltán, mi, akik búcsúunk tőled, elmondhatjuk: megtaláltuk benned az emberséget.

Kárpáti Zoltán válogatott publikációi Könyvek

2007 *Social Policy* (Szociálpolitika), revised 2. edition, university textbook. St. Steven University, Gödöllő, 280 old.

2003 *Learning Mall*, Report on the TEMPUS projects on socially excluded adult learners, carried out in ten CEE countries, co-author, Budapest-Brussels, 50 old.

2000 *The Sociology of Economy* (Gazdaságszociológia, textbook), Budapest Business School, Budapest, 120 old.

Social Policy (Szociálpolitika) /co-authored with Zsuzsa Hantó/ PHARE Publications, St. Steven University, Gödöllő. 286 old.

The Changing Rural Society (A vidéki társadalom átalakulása). /edited and co-authored/ PHARE Publications, St. Steven University, Gödöllő. 300 old.

1997 *Social and Regional Processes in the 1990's in Hungary* (Társadalmi és területi folyamatok az 1990-es évek Magyarországon /edited and co-authored/, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 297 old.

Social Conditions and Social Policy (Szociális helyzet és szociálpolitika) /co-authored with Zsuzsa Hantó/, Human Resources Foundation, Budapest, 267 old.

Social Policy (Szociálpolitika), University Text-Book (157 p.) and *University Reader* (330 pp.) (Co-authored with Zsuzsa Hantó), The University of Gödöllő

1994 *The Social Map of the City of Szombathely* (Szombathely szociális térképe), Szombathely-Budapest, 98 pp. and app.

1985 *Az urbanizációs folyamat társadalmi és gazdasági meghatározói*. Munkások munka- és lakáspolitikai magatartása. /Social and economic determinants in the urbanization process. Workers' attitudes on the labour and housing market./ PhD dissertation 219 old. Budapest: Institute of Sociology, /HAS/

1981 /with Zs. Hantó/, *Ipari munkások életmódja a pécsi agglomerációban* /Industrial workers' way of life in the urban region of the city of Pécs/, 207 p. Pécs: Transdanubian Research Institute, HAS

1978 /with L. Kulcsár/, *Szövetségi politika. /Alliance policy/* 85 p. Budapest: Research Center of Mass Communication

Könyvfejezetek

2001 *An Outline of the New Welfare Policy in Hungary*. (Co-authored with Zsuzsa Szeman) In: C. Asphalter (ed.) *Welfare Policies of the World* (Australia)

2000 *Where Rural Society is Heading?* (Merre tart a vidéki társadalom?) In: *The Changing Rural Society*

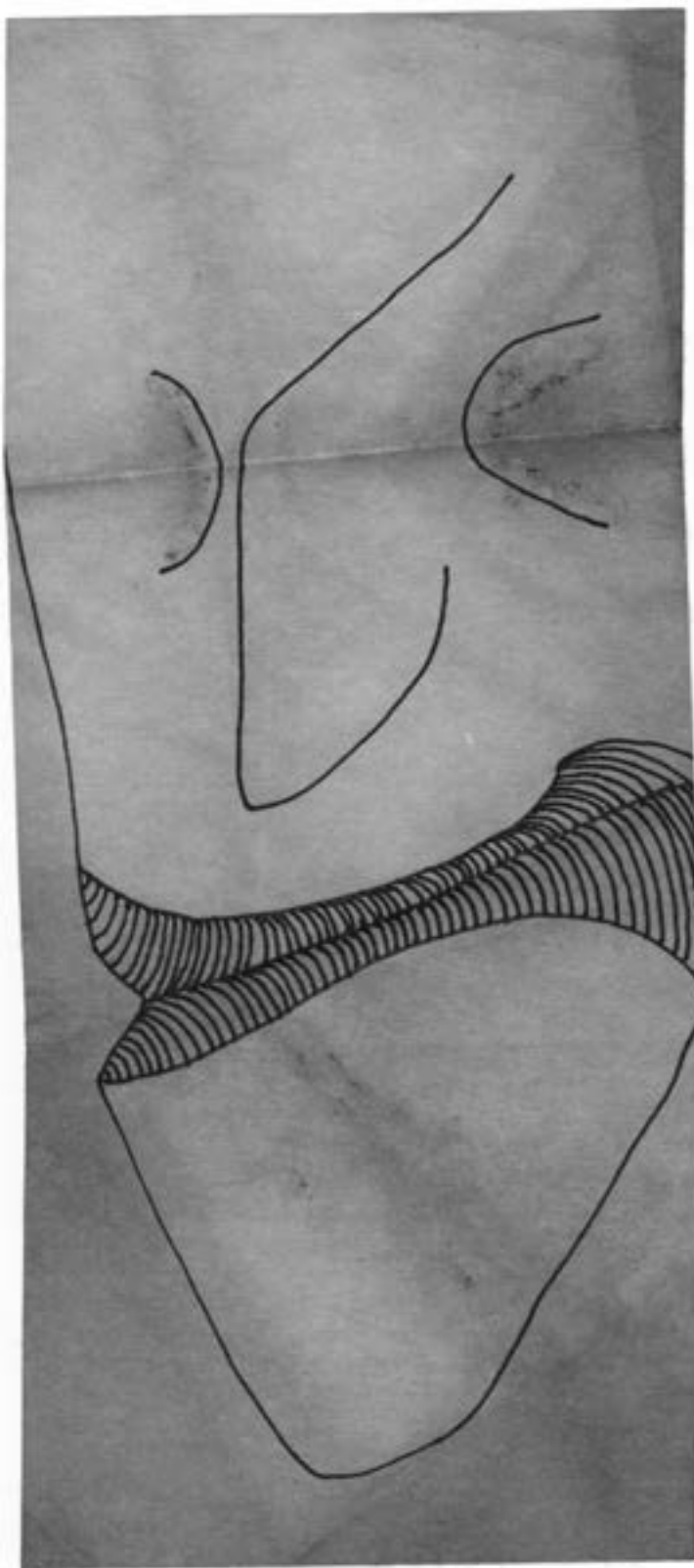
1998 *Region, Self-Government, Society* (Régió, önkormányzat, társadalom). In: Alma Mater, Budapest Business School Vol. I.

1997 *The Regional Dimension of the Systemic Change* (Rendszerváltás természetben). In: *Social and Regional Processes in the 1990's*

- Regional Inequalities, Civil Society and Local Election* In: Political Stability in Eastern Europe. (eds. Jack Bielasiak and Krzysztof Jasiewicz), Warsaw University
- 1993 *The Regional Aspects of the Social Crisis and Unemployment* (Regionális szempontok a válság és munkanélküliség értékeléshez) In: Új exodus /Ed.: Vera Gáthy/ Hungarian Academy of Sciences
- 1992 *Regional Inequalities and the Perspective of Self-Government* (A területi egyenlőtlenségről és az önkormányzat lehetőségeiről) In: Leltár /Ed. Vera Gáthy/ Hungarian Academy of Sciences
- The Chance of Embourgeoisment in a Middle Town: The Case of Szombathely.* (A polgárosodás esélyei egy középvárosban: Szombathely) In: Középvárosok a mérlegen. /Ed. Imre Kovach/, Hungarian Academy of Sciences
- 1991 *History, Life History and Communication.* In: Methods for Study of Changing Forms of Life. /Ed. Ulla Björnberg/, European Coordination Centre for Research and Documentation in Social Sciences, Vienna, Austria
- Embourgeoisment and its environment* (A polgárosodás és környezete) In: Pesti Hírlap, 22 Nov. 1991
- Politics and Environment* (Politika és környezet). In: Pesti Hírlap, 27 Sept. 1991
- Embourgeoisment and Urbanisation* (Polgárosodás és városszerkezet) In: Társadalomkutatás, October 1991
- 1990 *Frihet och dubbelarbete hotar ungersk balsa. Social och ekonomisk kris i Östeuropa* (Freedom, Work, Health - Social and Economic Crisis in Eastern Europe/, Vigör, 1990 No.1, Stockholm
- 1986 *Peripheral Settlements in Hungary. The Example of Baranya Country.* pp. 128-134. /Gy. Enyedi and J. Veldman, eds./, Rural Development Issues. In: *Industrialized Countries.* Budapest-Utrecht: Regional Research Centre
- 1984 *Települési helyzet és az életkörülmények. / Habitation and life conditions/,* pp. 140-163. /M. Szántó ed./ *Hogyan élünk? /How do we live?/,* Budapest: The Publishing House of Economics and Law
- 1984 *Dilemmák a falufejlesztésben. Demokrati- kus paternalizmus vagy a démosz kráciája? /Dilemmas in the village development. Democratic paternalism or rules by the demos?/ Új Forrás, Vol. XVI. No. 4.,* pp. 36-38.
- Társadalmi problémák egy újonnan épült városi negyedben. /Social tensions in a newly built urban district/, *Magyar Építőművészet,* 1984, No. 2., pp. 22-VIII.
- 1983 *Ipari tevékenység a dorogi járás mezőgazda- sági termelő-szövetkezeteiben. /Industrial auxiliaries of agricultural cooperatives in the Dorog district/, Új Forrás, Vol. XV. No. 2.,* pp. 41-63.
- /with Zs. Hanto/ „Urbanizáció, elosztási politika és helyi hatalom” /Urbanization, allocation management and local power/, pp. 53-72. In /A. Böhm, L. Pal eds./, *Helyi közösségek I. Hipotézisek – kutatási mód- szerek /Local communities I. Hypotheses – research methods/.* Budapest: Social Science Institute, CC HSWP
- 1982 *Methodological uses of life history approach in a Hungarian survey in mobility and urbanization.* pp. 133-248. In: /D. Bertaux ed./, *Biography and society.* The life history approach in the social sciences. SAGE Studies in history approach. Volume 23./ London: SAGE Publications

- /with Zs. Hanto/ Településszerkezet és az életkörülmények a Baranya megyei aprófalvas régióban. /Settlement structure and life conditions in a region of small villages in Baranya county/, pp. 289-306. In: A.Vágvölgyi ed. *A falu a mai magyar társadalomban.* /The village in the contemporary Hungarian society/. Budapest: The Publishing House of the Hungarian Academy of Sciences
- /with Zs. Hanto/ A városi agglomeráció szociológiai vizsgálatának módszerei. /Methods of sociological research in urban regions/ pp. 139-166. In: J. Rechnitzer ed. *Vonzáskörzetek és agglomerációk.* /Attraction zones and agglomerations/ Budapest: The Publishing House of the Hungarian Academy of Sciences
- 1978 /with Zs. Hanto and A. Vágvölgyi/ The development of settlement structure in Hungarian villages. pp. 134-159. In: /T. Huszár, K. Kulcsár, A. Szalai eds. *Hungarian society and Marxist sociology in the nineteen-seventies.* Budapest: Corvina
- 1981 Elsőgenerációs ipari munkások foglalkozási mobilitása. /Occupational mobility of first-generation industrial workers./ *Térületi Kutatások*, 1981, No. 4., pp. 56-70.
- 1972 Regionális egyenlőtlenségek és az életmód urbanizációja. /Regional disparities and the urbanization of ways of life./ *Szociológia*, Vol. III. No. 4., pp. 506-528.
- 1969 /with S. Radnóti/ Egy vitastílusról. /Comments on debate on Marx, I./, *Valóság*, Vol. XII. No. 6., pp. 103-106.
- /with S. Radnóti/ Egy vitastílusról. /Comments on a debate on Marx, II. *Magyar Filozófiai Szemle*, Vol. XIII. No. 5., pp. 985-990.
- Kutatási jelentések**
- 1993 *Marginalizálódás és életstratégiák a gazdasági és társadalmi átmenet időszakában.* Kutatási jelentés. 31 old.
- 1991 *Városszerkezet és a polgárosodás esélyei.* /Urbanisation and the Chance of a New Civil Life/, Institute of Sociology, Hungarian Academy of Sciences. 83 p.
- 1989 *Szombathely urbanisztikai és társadalmi szerkezete* /Urban and Social Structure of the Town of Szombathely/ Part No. 1. HAS Institute of Sociology, Budapest.
- 1984 *A szocializmuskép változásai az MKP és az MSZMP napilapjában, 1945–1983.* Összefoglalás. /Changes in socialism images in the official newspaper of the HCP and HSWP, 1945–1983. Summary chapter/, 28 pp. /Content analysis sponsored by the Research Center of Mass Communication/, Budapest
- 1983 *Társadalompolitika és falufejlesztés.* /Social policy and rural development/. 14 pp.
- A falusi lakásépítés társadalmi feltételei.* /Social conditions and rural housing/, 103 pp. /Theoretical preliminaries to a survey sponsored by the Ministry of Construction and Urban Development/, Budapest
- Szuburbanizáció a Dunántúlon: Kaposfüred esete* /Suburbanization in Transdanubia: the case of Kaposfüred/, 66 pp.
- /Empirical study sponsored by the Research Institute of Planning, Construction and Housing Development/, Budapest
- Lakásigények és lakásmobilitás Pécsen.* /Housing aspirations and housing mobility in the city of Pécs/, 148 pp. /Empirical survey sponsored by the South-Transdanubian Planning Institute/, Pécs
- Városfejlesztés és forráspolitikai: Tapolca esete.* /Urban renewal and resource management: the case of Tapolca/, 29 pp. /Research sponsored by the Research Institute for Services/, Budapest

- Hogyan valósulnak meg a tervek? Esetek a regionális és lakáspolitikából. /How do plans become reality? Case studies in regional and housing policy/, 102 pp. /Research sponsored by the Institute of Urban Planning/, Budapest*
- 1982 *Döntési folyamatok elemzése a falufejlesztésben. /Analysis of decision making in community development/. 46 pp. /Empirical study sponsored by the Research Institute for Services/, Budapest*
- 1978 *Személyzeti kiválasztás és politika a közigazgatásban. /Personnel selection and management in public administration/. 76 pp. /Research sponsored by the Trade Union of State Employees/, Budapest.*
- A szövetségi politika a sajtóban. /Management of alliance policies as reflected in the press./ 30 pp. /Content analysis sponsored by the Research Center of Mass Communication/, Budapest*
- 1976 *Akadémiai kutatók életstílusa és kulturális magatartása. /Lifestyles and cultural attitudes of academic intellectuals/. 109 pp. /Investigation sponsored by the Institute of Physics, HAS/ Budapest*
- 1974 *Interjúk falusi vezetőkkel a pécsi városi régióban. Empirikus módszerek és kutatási hipotézisek. /Interviews with village leaders in the region of the city of Pécs. Empirical methods and research hypotheses./ 83 pp. /Research sponsored by the Transdanubian Research Institute, HAS/, Pécs*
- 1968 *Az esztétikai befogadás társadalmi problémái I. Kantnál és F. Schillernél. /Social problems of the aesthetic perception in I. Kant and F. Schiller/. 79 p.*

Handó Péter – Mosolyrács (színfogó kendő, alkoholos filc, 11,5x24,5 cm)

MEGALAKULT A GAZSÓ FERENC TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSASÁG (GFTT)

[DOI 10.35402/kek.2019.1.14](https://doi.org/10.35402/kek.2019.1.14)

Gazsó Ferenc tiszteletői és barátai kezdeményezésére 2018. december 12.-én megalakult az egyesületi formában működő *Gazsó Ferenc Társadalomtudományi Társaság*, amelynek célja a névadó szellemi örökségének gondozása. Ennek keretében olyan közéleti ügyeket, kutatási kérdéseket igyekszünk napirenden tartani, amelyek

a közoktatás társadalmi összefüggéseire és az oktatáspolitikára,

a magyar társadalom generációs újratermelődésének alakulására és az ifjúságkutatásra,

az életesélyek társadalmi egyenlőtlenségeire vonatkoznak.

A fenti megfontolások szem előtt tartásával a Társaság a következő közvetlen célokat tűzi ki maga elé:

Konferencia-sorozatot szervez, amelyben előadások hangzanak el és eszmecsere szerveződnék Gazsó Ferenc emlékének szentelt és a Társaság által fontosnak tartott fenti témákban.

Gazsó Ferenc Emlékdíjat alapít, amelyet egy erre a célra választott kuratórium – két évente – ítél oda két fiatal magyar kutatónak, akik a fenti témák valamelyikében komoly, rangos kutatómunkát végeznek.

Az iskolaügy, az ifjúság, valamint a társadalmi egyenlőtlenségek témaköreiben szervezett konferenciák előadásait kötetekben tervezzük közreadni. Előkészületben van a 2019-ben – „Iskola, társadalom, politika” címmel – megjelenő kötet, amely Gazsó Ferenc e témakörben korábban publikált, illetve eddig még nem közölt írásait, valamint más szerzőknek a témához kapcsolódó tanulmányait adja közre.

A Társaság abban a szellemben működik, amelyet Gazsó Ferenc fontosnak tartott: minél kevésbé formális, lényegre törő, egyszerű működésre, baráti, empátikus légkörre, nyitott szellemi közeg megteremtésére törekszik. Értékelkötelezett szakszerűség és a társadalmi problémák iránti nyitottság jellemzi a Társaság működését, amelyet elvár az általa támogatott személyektől is. Az alakuló Közgyűlés Dr. Bihari Mihályt választotta a Társaság elnökévé.

A Társaság nyitott. Tagjává válhat mindenki, aki a fentiekben megfogalmazott célokkal, értékekkel és eszközökkel egyetért, elfogadja a Társaság alapszabályát, és írásban közli az Elnökséggel belépési szándékát (tagfelvételi kérelem), továbbá, akinek felvételét a Társaság két alapító tagja írásban támogatja. A Társaság körébe várjuk mindazokat, akiket a Társaság céljai és szakmai programja érdekel, és közreműködésükkel segíteni kívánják azok megvalósítását. A Társaságot a tagok adományaira alapozva kívánjuk működtetni. Az érdeklődők további *információt* kaphatnak Békés Zoltántól (bekes.zoltan@chello.hu) és Harcsa Istvántól (istvan.harcsa@yahoo.com).

*A Gazsó Ferenc Társadalomtudományi
Társaság Elnöksége*

Handó Péter – Ó és jaj (színfogó kendő, alkoholos filc, 11,5x24,5 cm)

JAVASLAT

A GAZSÓ FERENC TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSASÁG (GFTT)

2019–2021 KÖZÖTTI SZAKMAI MUNKAPROGRAMJÁRA

A Gazsó Ferenc szellemi örökségének formális keretek közötti ápolására létrehozott Társadalomtudományi Társaságot a Gazsó Ferenc által művelt témakörökben elért tudományos eredmények további gazdagítása érdekében hozzuk létre. Az itt megfogalmazott javaslatok meghatározzák az egyesületi formában működő Társaság profilját. Célszerűnek látszik rövidebb, illetve hosszabb távra szóló célokat kitűzni. Utóbbiak megvalósítását az első évek erőfeszítéseinek kedvező szakmai és társadalmi fogadtatására támaszkodva érhetjük el. A Munkaprogram módosítható, illetve kiegészíthető a továbbiakban.

Rövid távú célok

I. *Szakmai konferenciák a Gazsó Ferenc által művelt témakörökben, illetve az erre az alkalomra készített írások kötetekben való kiadása.*

Több nagyobb témakör jön szóba, az oktatási rendszer, az ifjúságkutatás, a társadalmi egyenlőtlenségi rendszer, valamint a politikai tagolódás és politikai szocializáció.

Ami az oktatási rendszer témakörét illeti, Gazsó Ferencel közösen elkezdtük az iskolaüggyel kapcsolatos kötet szerkesztését, ennek munkálatai folytathatók az Ő elhunytja után is. A kötet szerkesztése és a szövegek gondozása folyamatban van. A kötet feltehetően 2019 első felében jelenhet meg, a Belvedere Kiadó gondozásában. *Kézenfekvőnek tűnhet, hogy a kötetbemutatót szakmai konferenciával kössük össze, amelyre – hozzászólóként – a téma néhány szakértőjét kérhetnénk fel.*

2020 első felében az ifjúság helyzetének komplex bemutatására törekvő konferenciát lehetne rendezni. Ez – követve a Gazsó Ferenc vezetése alatt szervezett ifjúságkutatási gyakorlatot és szemléletet –, annyiban térne el az utóbbi 10–15 évben szervezett ifjúsági tematikájú rendezvényektől, hogy nem egyetlen adatfelvételre, illetve az abban lefedett tematikai körre szorítkozna, hanem részben más adatforrásokra is támaszkodna, részben olyan témaköröket is magába foglalna, amelyre az ifjúsági nagymintás vizsgálatok és más korábbi felvételek nem fókuszáltak. Egy ilyen típusú rendezvény elő-

készítése sok munkát, és akár célzott kutatásokat is igényelhet, amelyek finanszírozásához pályázati forrásokra van szükség. Lehetséges azonban, hogy első lépésben csak a Gazsó Ferenc vezetése alatt zajlott kutatások szemléletének „visszahozására” nyílik lehetőség, és a komplexebb megközelítés realizálását csak egy hosszabb távú kutatási koncepció keretében lehet megvalósítani. A kutatás kivitelezésében számítunk az egykori kutatótársakra.

Megfontolandó, hogy 2021 elején a *politikai tagolódással és politikai szocializációval* kapcsolatos témakör kerüljön műhelykonferenciára, amely mögött az szólhat, hogy Gazsó Ferenc – a korábban megjelent kötet kapcsán – úgy érezte: annak ezzel kapcsolatos fejezete szerényebbre sikeredett, mint ahogy azt a téma fontossága indokolta. Hosszabb beszélgetéseket terveztünk Stumpf Istvánnal és Boros Lászlóval, annak érdekében, hogy ez a témakör bővebb értelmezést kapjon. Egyébként pedig úgy vélem, hogy a jelenlegi társadalmi-politikai szituációban aktualitása is lehet a témakörnek. Az erről készített konferenciakötet 2021 őszén jelenhetne meg.

II. *A Gazsó Ferenc által vezetett korábbi ifjúságkutatási munkák dokumentálása értékmentő jelleggel, illetve azok kritikai értékelése.*

A fenti cím alatti kutatás a 2020 elejére tervezett ifjúsági témájú konferencia megalapozását célozná. E témakörben Békés Zoltán elkezdte az előzetes tájékozódást, Harcsa István pedig egy alapvetően módszertani jellegű előadásra készül, továbbá számítunk Szabó Andrea közreműködésére is. A kutatás előzetes tervét a melléklet tartalmazza. A kutatáshoz költségvetést kell rendelni.

III. *Egyéb szakmai rendezvények*

A szülőváros jellemzői, társadalomtörténeti metaszetben. Az „első termék” a 2019 őszére tervezett, ünnepélyes alakuló ülés alkalmával kerülne bemutatásra. A feltáró jellegű kutatást Laki László végezné. Harcsa István és Laki László azt tervezi, hogy – tájékozódás céljából – felkeresi a helyi önkormányzatot, és megpróbál az iskolák vezetésével is kapcsolatot teremteni.

Tervezzük egy *Gazsó Ferenc tiszteletére készülő emlékkötet összeállítását*, és ezzel kapcsolatosan egy *emlékkonferencia megrendezését*. Ennek időzítését a fenti programok figyelembe vételével kellene kialakítani.

IV. *Gazsó Ferenc munkásságához kapcsolódó dokumentumok gondozása.*

Egy ilyen jellegű dokumentum már elkészült, nevezetesen „*Szociológiai szótár, Gazsó Ferenc: Pályakép a szociológia sodrásában című kötetéhez*”, amelyet Szabó Iván állított össze. A szerző ezt azzal a kéréssel adta át a számunkra, hogy próbáljuk meg valahogy hasznosítani, pl. oly módon, hogy a kötet második kiadása esetén ahhoz mellékleként csatoljuk. Egyébként Laki Lászlót kérte meg az anyag átnézésére.

V. *Ismeretek összegyűjtése azon „tápláló gyökerekről”, amelyek Gazsó Ferenc kutatói habitusának alakulásához hozzájárultak (az általa használt tájnyelv, népi mondások, stb.).*

Az ötletet Bihari Mihály vetette fel, aki Gazsó Ferencsel való hosszú barátsága során számos olyan nyelvi fordulatot, népi bölcséletet, mondásokat hallott tőle, amelyek számos adalékot nyújthatnak ahhoz, hogy megérthessük a közéletben és a kutatásokban megfigyelhető „egyeses tartását”, és általában a társadalmi kérdésekhez való viszonyát.

VI. *Gazsó Ferenc szellemi hatása szülővárosának iskoláira, társadalomtörténeti metszetben. A „kétpillérű” működés lehetséges formái.*

Az előbbi pontban a szülőföld kultúrájának Gazsó Ferencre gyakorolt hatását vettük célba, itt viszont fordítva, arra lennénk kíváncsiak, hogy volt-e lokális kisugárzása Gazsó Ferencnek? Itt nem elsősorban az ismertsége az érdekes, hanem az, hogy az általa elvetett „magokból” mi csirázott ki helyben? Ez esetben Békésszentandrás iskoláiban meghonosodó szellemiséget, valamint a dokumentumokból is kiolvasható szakmai, adminisztratív és politikai gyakorlatot lehetne górcső alá venni, társadalomtörténeti metszetben. A szellemiséget, a kisugárzást leginkább az idősebb pedagógusokkal való, oral history jellegű beszélgetések tárhatnák fel. Így például érdekes lenne megtudni, hogy miként gondoltak Gazsó Ferencnek az iskola működésével kapcsolatos elképzeléseire, amikor a mindenkorai politikai kurzusok által diktált módszereket kellett alkalmazniuk? Egyáltalán, mércét jelentettek-e szá-

mukra Gazsó által megfogalmazott módszerek és szellemisége?

A kutatást – a jövőt illetően – bizonyos értelemben pilotnak is lehet tekinteni, hiszen az alapvető problémafelvetések szintjén azokat a szakmai standardokat követné, amelyeket Gazsó Ferenc és Laki László korábbi iskola-kutatásaiban megfogalmazódtak. *Első lépésben el kell készíteni a kutatási tervet, amelyhez költségvetést kell rendelni.*

Egyébként Gazsó Ferencsel közösen terveztük, hogy az iskolaügy kapcsán elutazunk szülővárosába helyi tapasztalatokat szerezni. Halála miatt ezt az elképzelést Laki Lászlóval valósítanánk meg.

Itt jegyezzük meg, hogy a felvetett tematika egyúttal jó alapot nyújtana a Társaság „két-pilléren” nyugvó működéséhez, nevezetesen ahhoz, hogy a fővárosi központ mellett Békésszentandrás is megszerveződhessenek a szellemi örökség ápolásának feltételei.

VII. *Gazsó Ferenc további nem publikált írásainak áttekintése.*

Ez alapján át kell gondolni, hogy azokból mit célszerű közölni. (Gazsó L. Ferenc javaslata.) Harcsa István ez ügyben elkezdte az előzetes tájékozódást. Gazsó Ferenc szellemi hagyatékáról pedig leltárt készítünk, amelyet bárki elérhet.

VIII. *A Társaság honlapjának létrehozása.*

A honlap – a tevékenységet illetően – részben egyfajta tükör lehet nemcsak a tagok, hanem a kívüljárók felé is, részben ellátja a dokumentációs „tárház” szerepét is.

Hosszabb távú célok

A GFTT tevékenységének sikeres fogadtatása esetén az alábbi hosszabb távú célok fogalmazhatók meg:

Kutatások kezdeményezése a Gazsó Ferenc által művelt témakörökben

Itt elsősorban olyan jellegű kutatások jönnek szóba, amelyek az ifjúság helyzete, oktatásügy, valamint politikai tagozódás stb. témakörökben áttekintést adnak az adott terület főbb kérdésköreiről, és egyúttal kritikai értékelést adnak ezekről. Mindezt egyfajta mérlegkészítés és összegzés jegyében lehetne elvégezni, a tanulságok levonásával, és kizárólag az előzetesen kiválasztott részterületekre vonatkozóan, hiszen mindegyik terület nagyon szerteágazó. Az

egy-egy nagyobb témakörön belüli, kiemelt kérdésköröket bizonyos rendezőelvek alapján választanánk ki. Minden témakörben néhány fős „csapatok” alakítanák ki a kutatási programok részleteit.

Pályadíjak, elsősorban olyan fiatal kutatók számára, akik a Gázsó Ferenc által művelt témakörökben alkotnak. Ennek részleteit az e célra létrehozott zsűri dolgozná ki.

Szakmai programok koordinálása

A különböző szakmai programokat megvalósító munkacsoportok segítésére, a szakmai munka koordinálására egy több-kevesebb folyamatossággal működő **Szakmai munkacsoportot hozunk létre**, amely ellátja a szakmai programok előkészítését, koordinálását, beleértve a rendezvények megszervezését, valamint a konferenciakötetek összeállítását. A munkacsoport működtetné a Társaság honlapját

is. A munkacsoport magja már kialakult, tagjai az „Iskola, társadalom, politika” címmel jelenleg szerkesztés alatt levő kötetben dolgozók, nevezetesen Békés Zoltán, Harcsa István, és Szabó Andrea. A munkacsoport nyitott, amelyhez várjuk más kollégák csatlakozását.

A programok működtetésével kapcsolatos kérdések

A programok egy része nem igényel anyagi forrásokat, hiszen az eddigi gyakorlathoz hasonlóan bizonyos feladatokat a szellemi örökséget ápoló kollégák elvégeznék, a rendezvények céljára szükséges termeket pedig a BCE, vagy más oktató és kutatóhelyek díjtalanul a rendelkezésünkre bocsáthatják. Az ezen felüli feladatok ellátására viszont pályázati forrásokra, illetve adományokra lesz szükség.

Készítette: Harcsa István

Handó Péter – Partra vetett halak (színfogó kendő, alkoholos filc, 11,5x24,5 cm)

SZERZŐINK

A.Gergely András (1952, Budapest) társadalomkutató, az ELTE TáTK, a PTE és az SZTE oktatója, lapunk főszerkesztő-helyettese.

Boros Julianna (1982, Szekszárd) szociálpolitikus (ELTE 2005), a PTE BTK TKI Közösségi és Szociális Tanszék oktatója. A PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola doktorjelöltje, disszertációjának címe: „Utak az iskolába”-cigány/roma fiatalok iskolai-, társadalmi mobilitása egy pályaorientációs program támogatásával. „Kitörési pont az iskola – a tanulás/tudás szerepe hátrányos helyzetű térségekben élő cigány közösségekben”. Kutatási területe: oktatási és társadalmi egyenlőtlenségek összefüggései és területei, cigány, roma népesség helyzete Magyarországon (tanulás-tudás szerepe a cigány, roma közösségekben).

Erdei Gábor (1967, Debrecen) a Debreceni Egyetem BTK Művelődéstudományi és Humán Tanulmányok Tanszék adjunktusa, a Debreceni Egyetem felnőttképzési szakmai vezetője. A Kossuth Lajos Tudományegyetemen történelem-földrajz szakon szerzett diplomát. Hallgatott történelmet és szociológiát a New Jersey-i Rutgers Egyetemen. Tudományos fokozatát a vállalatok felnőttkori tanulásának regionális aspektusának vizsgálatából szerezte, amely témát azóta is kutatja. A Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet kutatási főigazgató-helyettese volt, valamint azt követően a Nemzeti Munkaügyi Hivatal, később Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Hivatal keretében működő szak- és felnőttképzési lapok szerkesztőbizottságának elnöke.

Forray R. Katalin (1942, Mezőtúr) DSC, emeritus professzor a Pécsi Tudományegyetemen. Egyetemi tanulmányait Szegeden (tanár), majd Budapesten (szociológia) végezte. Enyingen volt tanár, majd az Oktatókutató Intézet tudományos főmunkatársa. Alapítója, majd vezetője a Pécsi Tudományegyetem Romológia Tanszékének, majd az Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskolának. Tudományos tevékenysége: oktatáspolitikai, regionális és társadalmi különbségek, kisebbségek, különösen a cigány, roma népesség helyzete Magyarországon és Európában.

Gergye Eszter (1991, Szombathely) a Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola PhD hallgatója. BA és Mester diplomáját is a PTE-n szerezte: Okleveles Romológus; Romológiai tanár (beás nyelv és kultúra szakirány), valamint Tantervfejlesztő tanár. Szintén a Pécsi Tudományegyetem Romológia és Nevelésszociológia tanszékén tanársegédi munkáját kezdi 2019-ben. Kutatási témája: Nyelvi tájképek és schoolscape vizsgálat, fókusz a cigány nyelvek, elsősorban a beás cigány nyelv.

Gyuris Ferenc (1985, Szolnok) geográfus, az ELTE TTK Regionális Tudományi Tanszék adjunktusa. Diplomáját 2008-ban az ELTE-n, doktori fokozatát 2012-ben a Heidelbergi Egyetemen szerezte. Fő kutatási területét a térségi társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek, a tudás földrajza, valamint a szocialista és poszt szocialista rendszerek földrajza képezi (különös tekintettel Kínára, Oroszországra és Magyarországra).

Harcza István (1948, Nyírbátor) közgazdász, a Központi Statisztikai Hivatal kutatója, társadalomstatistikus, 2013-ig főosztályvezető. Kutatásait a családszerkezet, családi kohézió, életmód-időmérték, területi fejlettség témakörében folytatta. A Fényes Elek Társadalomstatisztika Egyesület (FETE) vezetője, szociológiai, statisztikai és közgazdasági tárgyú műhelyviták szervezője. Több tucat szakmai kötet szerzője, társszerzője, a Statisztikai Szemle, Szociológiai Szemle, Replika, Demográfia folyóiratok állandó szerzője a társadalomstatisztika és a makroszociológia témakörében, társadalmi rétegződés és mobilitás, életkörülmények, életmód, ifjúság, a falusi népesség és a parasztság helyzete, családszerkezet, társadalmi jelzőszámok kutatási területeken. Az utóbbi két évben Gazsó Ferenc életművével is foglalkozott, szerkesztette *Gazsó Pályakép a szociológia sodrásában* címmel megjelent (2017) kötetét.

Hegedűs Anita (1987, Budapest) abszolválta PhD hallgató, meghívott oktató, PR-referens. A DE-BTK Humán Tudományok Doktori Iskola abszolválta PhD hallgatója, az SZTE-BTK és GTK oktatója, a szegedi Móra Ferenc Múzeum munkatársa. Fő kutatási területe a kultúra és a felsőoktatás viszonya, összefüggései. Kiemelten foglalkozik a vidéki egyetemeken tanuló diákok múzeumokkal kapcsolatos attitűdjével, valamint a múzeumok mint felsőoktatási terek kérdéskörével.

Kozma Tamás (1939, Budapest) nevelésszociológus, emeritus professzor a Debreceni Egyetemen. Kutatási területe: a felsőoktatás és a felnőttoktatás szociológiája, regionális és komparatív innovációs vizsgálatok. Korábban a budapesti Oktatáskutató Intézet (1990–2000) főigazgatója (1990–2000), majd a Debreceni Egyetem neveléstudományi tanszékének vezetője (1994–2006), az ottani doktori program, valamint a CHERD (Felsőoktatási K&F Központ) alapítója. 34 kötetet publikált, köztük: Hátrányos helyzet (1975), Bevezetés a nevelésszociológiába (1995 és további kiadások), Az egyetem nevelésszociológiája (2004), Az összehasonlító neveléstudomány alapjai (2007), A pillanat (2016). Az *Educatio* (R) (1992-) és a *HERJ Hungarian Educational Research Journal* (2012-) alapító főszerkesztője. Jelenleg a HERA Hungarian Educational Research Association elnöke.

Lakatos Tímea (1983, Miskolc) a Pécsi Tudományegyetem Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Iskola PhD hallgatója. Mester diplomáját az ELTE TáTK szociálpolitika szakán szerezte. Kormánytisztviselőként, az oktatás területén szerzett szaktudása és a Közép-Európai Egyetem Roma English Language Program (RELP) és Roma Graduate Preparation Program (RGPP) alatt szerzett tudása vezette a kutatási területére, ami az inklúzió, a felsőoktatás és a roma fiatalok kérdéskörével foglalkozik.

Márkus Edina (1975, Debrecen) PhD, 1998-ban végzett felnőttképzési és művelődési menedzserként a Kossuth Lajos Tudományegyetemen, 2006-ban doktorált neveléstudományból a Debreceni Egyetemen. Jelenleg a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet Művelődéstudományi és Humán Tanulmányok Tanszék munkatársa. A Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Programjának oktatója, témavezetője. Kutatási területe: a nem formális és informális felnőtt tanulás sajátosságai, intézményi és résztvevői megközelítésben; a nonprofit szektor társadalmi, gazdasági, kulturális összefüggései. A 90-es évek közepe óta végez önkéntes munkát és vállal szakmai feladatokat felnőttképzési és kulturális célú nonprofit szervezetekben.

Márton Sándor (1965, Biri) PhD, okleveles matematikus. A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológiai és Szociálpolitika Tanszék munkatársa. Kutatási területe: az alkalmazott statisztika a társadalomtudományokban.

Ragadics Tamás (1980, Baja) PhD, szociológus, hittanár. Doktori értekezését 2016-ban védte meg „Helyi társadalom, lokális közösségek az ormánsági kistélepléseken” címmel. Jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológia tanszékének oktatója. Kutatásai a hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatásának lehetőségeire, valamint a kistéleplési társadalmak kohéziós problémáira fókuszálnak.

Szabó Miklós (1982, Budapest) PhD, kulturális antropológus, az ELTE Kulturális Antropológia Tanszék tanársegéde. Kutatási területe a politikai antropológia, az erőszakos bűncselekmények, népi írtások és csoportközi konfliktusok.

Teperics Károly (1963, Letenye) PhD habil., történelem-földrajz szakos okleveles középiskolai tanár. A Debreceni Egyetem Természettudományi Kar Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék munkatársa. Kutatási területe: társadalmi folyamatok területi különbségei, az emberi erőforrások fejlesztésének kérdései, regionális oktatáskutatás, földrajz szak módszertan, az Európai Unió szervezeti problémái, demográfia.

Tibori Timea (1950, Békéscsaba) szociológus, lapunk főszerkesztője.

Vukov Anikó Veronika (1984, Szeged) néprajzkutató, valláskutató. Tanulmányait a Szegedi Tudományegyetemen végezte, jelenleg a Szegedi Tudományegyetem Történettudományi Doktori Iskolájának hallgatója. 2013 óta Móra Ferenc Múzeum muzeológusa. Készülő doktori dolgozatában a közelmúlt és napjaink népi gyógyászatát vizsgálja a gyógynövényhasználat tükrében. Érdeklődési területei még: tisztálkodás és higiénia néprajza (e témából 2015-ben kiállítást rendezett *„Házi szappanytól az arczenőcsig”*. *Parashti tisztálkodás – polgári divat* címmel, mely négy múzeumban szerepelt), továbbá a kisiparosok néprajza. A XXIX. OTDK-n III. helyezést ért el *A „bagyományörzés vallásossága” – az egyéni vallásosság példái* című dolgozatával. Az ebből készített publikáció a *Tabula* 2017/1–2. számában jelent meg. Írásait közölte már a *Kultúra és Közösség* is.

Handó Péter – Szeretem föld és ég között (színfogó kendő, alkoholos filc, 10,8x24,5 cm)

„Harmonizációs programok”

Helyszín: TIT Stúdió Egyesület Székháza,
1113 Budapest, Zsombolyai u. 6.
E-mail: info@tit.hu; **Tel.:** 344-5000; **Honlap:** www.tit.hu

A TIT Stúdió Egyesület (TIT SE) tisztelettel ajánlja honlapját és helyszínét: jöjjön el programjainkra, hívja érdeklődő ismerőseit!

Ismerje meg és ajánlja:

Gombász Szakkör, Ásványbarát Szakcsoport, Csapody Vera Növénybarát Kör....

Rátkai Márton Klub, Dunatáj Mozi....

Fedezze fel a világot!, Aranykor Jóga.....

Az előadók, közreműködők ingyenesen válogathatnak a Kultúra és Közösség folyóirat régebbi számaiból... Könyvek böngészése...

Várjuk javaslatait!

Dr. Koncz Gábor igazgató. Az épület lehetőségeinek megtekintése, rendezvényi megállapodások: Bácsfai Linda rendezvényi menedzser.
E-mail: titstudio06@gmail.com

Állandó tárlatok:

„A legnagyobb boldogságom, ha másnak tudást és örömet nyújthatok...”

Öveges József (1895-1979) emlékkiállítás

„Ásványok és ősmaradványok...”

A TIT SE Ásványbarát Szakcsoportjának kiállítása

VEDD MEG, VÉDD MEG!

A Filmvilág megjelentetéséhez továbbra is szükségünk van a filmszakma és olvasóink támogatására, mert a pályázati támogatás a költségeknek csak felét fedezi. Minden megvásárolt vagy **előfizetett példány**, minden mecénási gesztus hozzájárul az **egyetlen** magyar filmművészeti folyóirat fennmaradásához.

A szakma szolidaritása különösen fontos számunkra. A filmkultúra egységes egész: ahol nincs kritikai élet, vita és közös gondolkodás a filmekről, ott hamarosan a filmművészet is megszűnik.

Nemcsak milliomos lehet mecénás.

Aki megveszi az újságosnál a Filmvilágot – mindössze havi 490 forintért – a Filmvilág megbecsült szponzora lesz. Előfizetéssel még olcsóbb, még egyszerűbb.

És akinek többre telik, többet is segíthet:

FILMVILÁG ALAPÍTVÁNY

MKB Bank Zrt.

10300002-20340016-70073285

Utalás külföldről:

MKKB HU HB

IBAN: HU80 1030 0002 2034 0016 7007 3285

Külön köszönet azoknak a segítőkész olvasóinknak, akik évek óta minden hónapban átutalnak nekünk pár ezer forintot.

A szolidaritás nem oszt, hanem szoroz. Aki filmes, velünk tart!

